

ELTE BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR

A HOLLÓ, A GYŰRŰ ÉS A SÁRKÁNY JEGYÉBEN

MAGYAR, ROMÁN ÉS LENGYEL CORVINUSOK
DRAKULÁTÓL ESTERHÁZY PÁLIG

NAGY LEVENTE

Europica Varietas

ELTE EÖTVÖS KIADÓ
EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM

Nagy Levente
A HOLLÓ, A GYŰRŰ ÉS A SÁRKÁNY JEGYÉBEN

Europica Varietas

A sorozatot szerkeszti: Miskolczy Ambrus, Nagy Levente

Nagy Levente

A holló, a gyűrű és a sárkány jegyében

Magyar, román és lengyel Corvinusok

Drakulától Esterházy Pálig

Budapest, 2014

A kötet az ELTE BTK Román Filológiai Tanszékének műhelyében készült az OTKA 85962. sz. pályázat támogatásával.

ISBN 978-963-284-567-8

ISSN 1419-6832

www.eotvoskiado.hu

Felelős kiadó: az ELTE Bölcsészettudományi Kar dékánja

Felelős szerkesztő: Pál Dániel Levente

Tördelőszerkesztő: Bornemissza Ádám

Borítóterv: Csele Kmotrik Ildikó

Nyomdai munkák: Multiszolg Bt.

TARTALOMJEGYZÉK

I. LENGYEL ÉS ROMÁN CORVINUSOK

I.1. Negru vajda	9
I.2. Negru vajda és a Hunyadiak hollója	13
I.3. A Corvinusok és a holló	15
I.4. Bonfini és Heltai	20
I.5. A holló és a román Corvinusok	24
I.6. Honalapítás, egy kicsit másképp	30
I.7. Vándormotívumok	36
I.8. A Mihneák és a Corvinusok	39
I.9. Drakula házassága és a Corvinusok	43
I.10. A lengyel Corvinusok	48
I.11. A lengyel Corvinusok és Báthory István	51
I.12. Hunok, szarmaták, Corvinusok	60
I.13. A lengyel Corvinusok exportálása a román fejedelemségekbe	65

II. A CORVINUS- ÉS DRAKULA-SZAKÉRTŐ ESTERHÁZY PÁL

II.1. Drakula a fraknói kastélyban	71
II.2. Drakula a <i>Trophaeumban</i> és a <i>Simulacrumban</i>	75
II.3. Drakulától Hunyadi Mátyáson át Oláh Miklósig	78
II.4. Esterházy Pál, a filológus	81
II.5. Magyar–román etnikai ellentétek a 15–16. században	83
II.6. Drakula-párti humanisták	88
II.7. Epilógus	92
Rövidítések	97
Névmutató	99

I. LENGYEL ÉS ROMÁN CORVINUSOK

I.1. NEGRU VAJDA

Jacques Bongars (1554–1612) 1585-ben Konstantinápolyba menet utazási naplójában feljegyezte, hogy miután átkelt a Kárpátokon, a Dâmbovița folyó partján egy falu határában látta Negru vajda (*Nigravoda*) kastélyát. Ugyanebben az időben a havasalföldi Mihály vajda udvari krónikása, Teodosie Rudeanu kancellár (megh. 1621) azt írta, hogy Mihály vajda a törökök támadása miatt feleségét és fiát, Pătrașcut Szebenbe küldte, ő pedig az erdélyi hadvezérrel, Király Alberttel négyezer lépésnyire az erdélyi szorosoktól, a hegyekbe vonult vissza, oda, ahol a hajdani Negru vajda várának romjai találhatóak. A várat a törökök lerombolták és latinul *Feketevíznek* nevezik (*in montium quasi fauces ubi munitae olim arcis Negravoda, latine Nigra aqua dictae et a turcis olim demolitae*).¹ Giacomo Pietro di Luccari (1551–1615) raguzai történetíró 1605-ben megjelent *Copioso ristretto degli annali di Ragusa* című művében már több információval is szolgált a legendás havasalföldi honalapítóról, Negru vajdáról:

„A magyar nemzetségű Negru vajda, Vlaicu apja, 1310-ben vette birtokba, Havasalföldnek azt a részét, mely Ptolemaiosz, Eusztathiosz, Szuda és Stefano Brochiero [?] szerint az ókori Dacia volt, és ahol Giornado Alano szerint a gótok és a dákok éltek. Miután látta, hogy a vidék mezőkben gazdag, melyeket nagy folyók szelnek át, és halakban gazdag tavak tarkítanak, a levegő egészséges, hogy megtartsa az újonnan elfoglalt területet, felépítette Câmpulung nevű városát, majd Bukarestnél, Târgovișténél, Buzăunál és Flocinál [Floci hajdan a Ialomița partján elterülő vásárhely volt, mára eltűnt] égetett téglából védőfalakat építtetett. Miután meghalt Argeșben temették el. Ezután fia, Vlaicu foglalta el a trónt, aki Szentgyörgynél és Rasniknál [Rosenau, Barcarozsnyó] védvonalat építtetett. A rozsnyói kastély az Erdélybe vezető szorosnál található, ahol a hegyek összeszűkülnek, és a Brassói Köztársaság nagy gonddal felügyeli azt. E becsületes város a Brasna folyótól vette nevét.”²

¹ Jacques Bongars elsősorban mint a *Rerum hungaricarum scriptores varii*, Frankfurt, 1600 szerzője ismert a magyar szakirodalomban, jöllehet az 1874-ig kéziratban maradt útinaplójában számos fontos adatot közöl a Kovácsóczy Farkassal és Báthory Zsigmonddal folytatott tárgyalásairól. Én a naplójának modern kiadását használtam: *Călători străini despre țările române*, vol. III, ed. de Maria HOLBAN, M. ALEXANDRESCU, Dersca BULGARU, Paul CERNOVODEANU, Editura Științifică, București, 1971, 154–163. A Negru vajdára vonatkozó rész: 161. l. Teodosie Rudeanu román nyelven írta meg Mihály vajda tetteit. Ez a kézirat nem maradt fenn. Később a havasalföldi udvarban járt lengyel követ, Andrej Taranowski lefordította lengyelre. Azonban ez a változat sem maradt fenn. Taranowski lengyel szövegét a sziléziai származású Balthasar Walther, aki 1597-ben szintén járt követségben Mihály vajdánál, latinra fordította és 1603-ban Nicolaus Reusner *Rerum memorabilium in Pannonia* című művében megjelentette *Brevis rerum a Michaelae Moldaviae, Transalpiniae sive Valachicae palatino gestarum descriptio* címmel. Ebből a kiadásból Istvánffy Miklós is átvette a Negru vajda kastélyára vonatkozó részt. Walther szövegének modern kiadása: *Mihai Viteazul în conștiința europeană. (Cronici și istorici străini, secolele XVI-XVIII)*, vol. 2, coord. Ion ARDELEANU, Vasile ARIMIA, Gheorghe BONDOC, Mircea MUȘAT, Editura Academiei RSR, București, 1983, 250–286. Az idézett hely: 260. l. Vö. még: ISTVÁNYFY Miklós, *Historiarum de rebus ungaricis*, Köln, 1622, 670.

² Giacomo di Pietro LUCCARI, *Ristretto degli annali di Rausa*, Venetia, 1605, 49. A rejtélyes Stefano Brochiero név mögött véleményem szerint Pseudo-Brocardus húzódik meg. Az a kevés adat, amit

Honnan szerezhette a raguzai illetőségű Luccari a Negru vajdáról szóló értesüléseit? A román irodalomtörténészek minél korábbi szláv–román krónikákban szeretnék volna feltalálni a Negru vajda-féle honfoglalás-történetet, ezért napjainkig nem szűnő lelkesedéssel fedeznek fel hipotetikus 14–15. századi havasalföldi krónikákat. Alexandru Xenopol (1847–1920) azt feltételezte, hogy már 1460-ban egy bizonyos Dan Murgul nevezetű havasalföldi bojár írt egy rövid moldvai–havasalföldi krónikatöredéket, melynek kéziratát Luccari is megszerezte. Erről a Murgulról csupán annyit tudunk, hogy 1450-ben, a koszovói csata után a havasalföldi vajda őt küldte Murád szultánhoz békét kötni, de hogy krónikát is írt volna, azt csak Xenopol állította Luccari alapján. Igaz, Luccari az 1440-es évek eseményeinek elbeszélésekor valóban azt írja, hogy információit egy Murgul nevezetű írnok emlékiratából vette (*come tutto ciò consta dalle memorie di Murgul suo oratore*).³ Ha ez igaz, az azt bizonyítja, hogy a Luccari család fontos dokumentumokat és okiratokat szerezhettek meg a havasalföldi udvartól és bojároktól. Ennek ellenére, szerintem, Murgul nem krónikát, hanem csupán egy hosszabb levelet (*memorie*) írhatott, mely Luccarihoz is eljutott. Bogdan-Petriceicu Hasdeu (1836–1907) tovább szötte a szálakat és Murgult a tismanai kolostor Ștefan nevű szerzetesében (*ieromonah*) vélte felfedezni. Ő írta a tismanai kolostor évkönyveit, melyek, Hasdeu szerint, 1898-ban a Román Állami Levéltárban voltak. Az egész ügy szépséghibája csak annyi, hogy Ștefan szerzetes kézírata azóta sem került elő. Nem kizárt, hogy Hasdeu hamisított.⁴ Legújabbán a kolozsvári mediavista, Ovidiu Pecican vette fel újra a Xenopol és Hasdeu által elejtett fonalat, és mindenféle bonyolult feltevések alapján arra a következtetésre jutott, hogy Negru vajda legendája már 1211–1310 között kialakult a havaselvi történeti hagyományban.⁵

Mondanom sem kell, hogy Pecican teóriája nagyjából ugyanolyan biztos lábakon áll, mint Xenopolé és Hasdeué. A kérdés ugyanis az, hogy ha valóban létezett már a 13–15. században valamilyen krónika Negru vajdáról, akkor hová és hogyan tűnhetett el a legendás honalapító majd háromezred évre a román történeti köztudatból? Arról nem is beszélve, hogy az 1211–1310 közötti korszakból nemhogy krónika, de egyetlen sor román vonatkozású óegyházi szláv nyelvű más dokumentum (oklevél, misszilis stb.) sem maradt fenn. Honfoglalási legendát csak azután lehet megalkotni, ha van már hon, román államiságról pedig csak a 14. század közepétől beszélhetünk. Csak egyetérthetnek Andrei Pippidi véleményével, aki Pecican könyvét „bizarr, homályosan fantáziadús” műnek minősítette.⁶

Brocardusról tudunk, az 1332-ben írt és VI. Fülöp francia királynak ajánlott, *Directorium ad passagium faciendum* című művében maradt fenn. Eszerint Brocardus 1307-ben Konstantinápolyban tartózkodott, majd meglátogatta a Fekete-tenger melléki olasz (genovai) kolóniákat. Egyike az első nem bizánci krónikáíróknak, akik az albánokról és a Balkán-félszigeti vlahokról írtak. Lásd Aurelian SACERDOȚEANU, *Vlahii și Vlahia lui Brocard*, Anuarul Institutului de Istorie Națională (V), 1928–1930, 497–503.

³ Luccari, *Ristretto*, 96.

⁴ Bogdan-Petriceicu HASDEU, *Negru-vodă. Un secol și jumătate din începuturile statului Țerei-Românesce, ca intruducere la tomul IV din Etymologicum magnum Romaniae*, Bucuresci, 1898, VII–VIII; Alexandru D. XENOPOL, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. II, Iassi, 1889.

⁵ Ovidiu PECICAN, *Troia, Veneția, Roma*, EuroPressGroup, București, 2007,² 192–194.

⁶ Andrei PIPPIDI, *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI–XVIII*, Editura Corint, București, 2001,² 147 (Istorie – Opere Fundamentale).

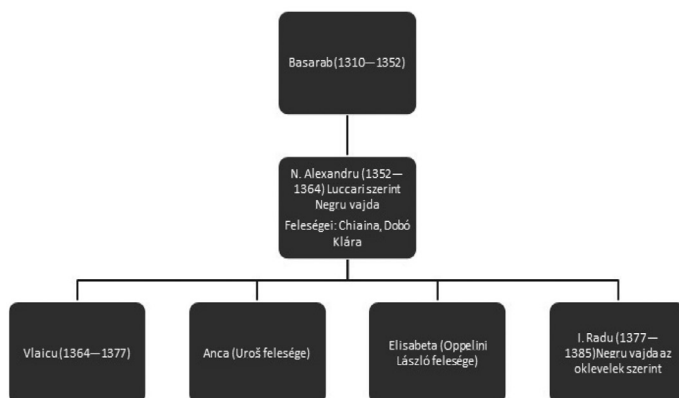
Ezekre a feltételezésekre az adhatott okot, hogy Negru vajda történetét Luccari évkönyvébe IV. István Uros Dusán (Stefan Uroš IV Dušan) szerb király (uralk. 1331–1355) tetteit elmesélő események közé iktatta be. Luccari előadása szerint valamikor 1323 után IV. István egy bizonyos Niccolò Luccarit (nyilván krónikaírónk egyik elődje) követségbe küldött a havaselvi vajdához, Vlaicuhoz, aki Luccari előadásában Negru vajda fia volt. Luccari ezen értesülései többé-kevésbé pontosak is voltak: Vlaicu (uralk. 1363–1377) mostohatestvére, Anna (Anca) IV. István Uros Dusán fiával, V. Istvánnal (1355–1371) kötött házasságot. Vlaicu apja azonban nem Negru vajda, hanem Nicolae Alexandru (uralk. 1352–1364) volt, akinek második felesége magyar volt: Dobó Klára. Klára asszony a szőrényi bánok családjából származott. Ez az a korszak, amikor a nyugati katolicizmus és a keleti ortodoxia közt ingadozó, épp születőfélben lévő román vajdaságok vezetői végleg Bizánc mellett kötelezik el magukat. Klára asszony és Nicolae Alexandru egyik leányát Oppelini László magyar nádor vette feleségül. Igaz, a másik kettő szerb pravoszláv hercegekhez ment férjhez. Ennek ellenére Klára asszony a katolicizmus fellegetyűzője volt Havasalföldön. Ha férje ortodoxiát pártoló politikáját nem is tudta megakadályozni, azt sikerült elérnie, hogy mostohafia, a már említett Vlaicu befogadja Havasalföldre a katolikus papokat és engedélyezze hittérítő munkájukat. Igaz, cserébe Nagy Lajostól megkapta hűbértokként Fogarast és a szőrényi báni címet. Fennmaradt V. Urbán pápa 1370. április 7-én kelt levele is, melyben arra buzdította Klára asszonyt, hogy mindent tegyen meg Vlaicu és Anna katolizálásának érdekében.⁷ Nem kizárt, hogy innen eredhetett az a hagyomány, hogy Havasalföld megalapítója, Negru vajda magyar származású volt, hisz az első havasalföldi uralkodócsaládnak, Klára révén, valóban volt egy magyar tagja. Igaz, Nicolae Alexandru nem az első uralkodója volt Havaselvének, hanem csak a második. Az első Basarab (uralk. 1310–1352) volt, aki 1330-ban legyőzte Károly Róbert seregeit. De a későbbiekben úgy a krónikaírók, mint a vajdai kancellária írnokai ehhez a családhoz kapcsolták Negru vajdát.

Míg a krónikaírók Vlaicu apjában vélték felfedezni Negru vajdát, addig a 16. század végén kiadott oklevelek alapján Alexandru Nicolae fiával, I. Raduval (uralk. 1377–1383) lehetett azonosítani Negrut. Így például egy 1549. május 3-án kiadott okmányban azt olvashatjuk, hogy a későbbi vajda Mircea Ciobanu (uralk. 1553–1554, 1558–1559) Hristești pe Gligort nevű falut a hozzá tartozó hegyekkel néhány bojárnak adományozza, egy Negru vajda által korábban kiadott oklevél alapján. Egy későbbi oklevélben (1558. július 8.) szintén Mircea Ciobanu erősít meg néhány jobbágyot birtokaikban, melyeket Negru vajda óta bírtak.⁸ Másik két oklevélben, ahol Negru vajdáról találunk említést (1569. január 8., 1576. április 28.), a Tismana kolostor birtokjogainak megerősítéséről van szó. Ez utóbbi kettőt Alexandru Mircea (1568–1577) vajda adta ki, és az okmányokból világosan kiderül, hogy Alexandru vajda a kolostornak a környező falvakra (Elhovița, Comanii) vonatkozó birtokjogát egy Negru vajda által a tismanai kolostor

⁷ ELEKES Lajos, *Magyar–román államkapcsolatok a dunatáji magyar nagyhatalom korában* in *Magyarok és románok II*, szerk. DEÉR József, GÁLDI László, Budapest, 1944, 11 (A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve); Ștefan ȘTEFĂNESCU, *Consolidarea poziției politice a Țării Române până la mijlocul secolului al XV-lea* in *Istoria Românilor IV*, ed. a II-a, coord. Ștefan ȘTEFĂNESCU, Camil MUREȘANU, Ioan-Aurel POP, Editura Enciclopedică, București, 2012, 305.

⁸ DRH B, IV, 1981, 327–328; DRH B, V, 138–139.

számára kiállított oklevél alapján erősítette meg. Ez azt jelenti, hogy a Tismana kolostornak már léteznie kellett a Negru által kiadott birtoklevelek kiállításának időpontjában, hisz másként Negru nem ajándékozhatta volna a kolostornak a szóban forgó birtokokat. Tudjuk, hogy Tismanát, Havasalföld egyik legrégebbi kolostorát, a macedoromán származású Szent Nicodim alapította 1377-ben. A kolostor építése öt évig tartott. Az ekkori havaselyi uralkodó I. Radu (uralk. 1377–1385), Alexandru Nicolae fia, és a már említett Vlaicu mostohatestvére volt, tehát az Alexandru vajda oklevelében szereplő Negru vajda valójában I. Radu. Ezt minden bizonnyal a kortársak is így tudták, hisz az első fennmaradt román és szláv–román krónikák a 17. századból kivétel nélkül Radu Negrúnak nevezték a havaselyi honalapítót. Ezt az azonosítást aztán a 19–20. századi román történészek és irodalomtörténészek is elfogadták, például a már említett Xenopol és Hasdeu is, sőt később Dimitrie Onciul meg is erősítette ezt a hipotézist.⁹ Azt valószínűleg már sohasem fogjuk megtudni, hogy miért csak a 16. század derekán kezdték I. Radut Negrúnak is nevezni, és hogy később a krónikaírók miért tették meg honalapítónak, holott Havaselye első uralkodója a Károly Róbert magyar királyt 1330-ban legyőző I. Basarab (1310–1352) volt. E jelentéktelennek tűnő kérdések a későbbiekben fantasztikusabbnál fantasztikusabb elméletekre adtak okot: Hasedu úgy vélte, hogy Negru valójában I. Basarab volt, Negrura (azaz feketére) pedig a nép keresztelte el lefordítván a kun Basarab név *arab* tagját feketére, mivel *arap* arab nyelven feketét jelent.¹⁰ Később akadt olyan, aki úgy vélte, hogy Negru vajda a teuton lovagrend tagjaként fekete szerzetesi csuhában járta Havasalföldet azért, hogy katolikus hitre térítse az ottani románokat, és ezért kapta a Negru melléknevet.¹¹

1. ábra. Az első havasalföldi fejedelmek családja

- ⁹ Dimitrie ONCIUL, *Radul Negru și originile principatului Țării Românești*, [1891] in Dimitrie ONCIUL, *Scieri istorice*, vol. 1, ed. de Aurelian SACERDOȚEANU, Editura Științifică, București, 1968, 342–343.
- ¹⁰ Bogdan-Petriceicu HASDEU, *Istoria critică a românilor*, [1872] ed. de Grigore BRÂNCUȘ, prefață de Manole NEAGOE, Editura Minerva, București, 1984, 98.
- ¹¹ Laurențiu ȘTEFĂNESCU, Erwin BADER, *Întemeietorul Țării Românești* in *Puncte de vedere. Istorie I*, Editura Scaiul, București, 1994, 31. Részben Ștefan Andreescu és Ovidiu Pecican is elfogadják ezt a véleményét: Ovidiu PECICAN, *Troia, Veneția, Roma, i. m.*, 188–189; Ștefan ANDREESCU, *Constituirea principatelor românești = O istorie a românilor*, ed. de. Stéphane FISCHER-GALAȚI, Dinu C. GIURESCU, Ioan-Aurel POP, Fundația Culturală Română Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1998, 61.

I.2. NEGRU VAJDA ÉS A HUNYADIAK HOLLÓJA

Luccari egész történetet kerekített Negru vajda honalapításából, ami arra enged következtetni, hogy forrásként valamilyen óegyházi szláv nyelven írt moldvai vagy havaselsi krónikát használhatott. Igaz, ilyen nem említ az általa használt források felsorolásánál. Negru vajda története viszont ekkor még sehol máshol, magyar, lengyel, szerb, horvát, görög krónikákban sem bukkan fel. A 17. század közepén Havasalföldön a Negru vajda-ügy új elemmel bővült. A tett elkövetője a görög származású Paiszie (Pantelimon) Ligaridisz (1610–1668) volt. Ligaridisz a 17. századi kalandor egyházi értelmiség tipikus figurája. Rómában és Padovában tanult, majd gázai görögkeleti metropolita lett, de később katolikus papnak is mondta magát. Tanulmányai után a Congregatio de Propaganda Fide azzal a feladattal indította útra, mint görög rítusú misszionáriust, hogy próbálja meg rávenni a délkelet-európai ortodoxokat az unióra. Minduntalan különböző intrikákba bonyolódott és némi fizetség fejében az irathamisítástól sem riadt vissza. 1646-ban Matei Basarab havasalföldi vajda (uralk. 1632–1654) busás összeg fejében a tergovistei fejedelmi iskolába hívta tanárnak. Később Vasile Lupu moldvai fejedelem (uralk. 1634–1653) Jászvásárba csábította.¹² Fő művét, a *Hriszmologhion* Havasalföldön fejezte be 1656-ban. A kéziratban maradt mű az akkor Nyugat-Európában is nagy népszerűségnek örvendő profetikus irodalom terméke. Ligaridisz azonban, nyugat-európai kortársaitól (elsősorban Mikulaš Drabiktól és Comeniustól) eltérően, nem a Habsburg, hanem az Oszmán Birodalom bukását jóslgatta. Csak épp azt nem tudta eldönteni, hogy az oszmánok bukása után újjászülető Nagy-Római Birodalom megalapításával a német-római császárt és a pápát vagy az orosz cárt bízza-e meg.¹³

Ligaridisznál a honalapítás főszereplője nem Negru vajda, hanem egy bizonyos Vlahul Munteanu, aki nem Erdélyből, hanem Pannóniából kivándorolva alapít országot és fővárost Câmpulungnál. Ligaridisz előadásában Vlahul a magyar király gyermeke. Amikor anyjával a királyhoz tartott, hogy az fiaként elismerje őt, egy folyó partján elaludtak és egy holló elrabolta Vlahultól azt a gyűrűt, amelyet Vlahul anyja a magyar királytól kapott. Vlahul azonban íjával lelőtte a hollót és visszaszerezte a gyűrűt. Ligaridisz szerint ezért szerepel a holló Havasalföld címerében. Egy másik Ligaridisz

¹² Francis PALL, *Les relations de Basile Lupu avec l'Orient orthodoxe et particulièrement avec le patriarchat de Constantinople*, Balcania, (VIII), 1945, 76–77.

¹³ Tudor TEOTEOI, *La tradition byzantine de l'Oracle inédit de Paisios Ligaridis*, Revue des Études Sud-Est Européennes (XXXIX) 2011/1-4, 19–27. Ligaridisz és III. Mihnea (megh. 1660), kit politikai cselekedeteiben is igyekezett Ligaridisz próféciáival befolyásolni, kapcsolatáról: Radu G. PĂUN, *Belső ellenségek: Hatalmi kapcsolathálók és oszmánellenes katonai lázadások a 16–17. századi Havasalföldön és Moldvában*, Korall (48), 2012, 62–89; KÁRMÁN GÁBOR, *Mihnea támogatói: egy havasalföldi trónkövetelő kapcsolathálója Konstantinápolyban, 1654–1657*, Korall (50), 2012, 7–29. A *Hriszmologhion* egyetlen fellelhető kézírata ma a Román Akadémiai Könyvtár kézírtárában található Bukarestben: Biblioteca Academiei Române București, Colecții Speciale, ms. gr. 386. A Negru vajdára vonatkozó részeket Gheroghe I. Brătianu Alexandru Elian fordításában közölte: Gheorghe I. BRĂȚIANU, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, [1945] ed. ing. de Valeriu RÂPEANU, Editura Eminescu, București, 1980, 253–254. A kéziratról legutóbb: Ovidiu OLAR, *Prophecy and History. Notes on manuscripts in circulation in the Romanian Principalities (Mathew of Myra, Paisios Ligaridis) in Byzantine manuscripts in Bucharest's Collections*, ed. by Ileana STĂNCULESCU, Institutul Cultural Român, București, 2009, 85–95.

által elmesélt történet szerint Vlahul Munteanu akkor lőtte le a hollót, amikor társaival együtt száműzték őt Rómából, és épp az új hazája felé tartott. Felesége zsebkendőjét mosta a patakban, amikor a holló elrabolta tőle a gyűrűt. A történet harmadik változata a legfurcsább. Eszerint Bizánc legendás alapítója, Byzász király épp áldozatot mutatott be az isteneknek, amikor egy holló csapott le és rabolt el egy darabot az áldozati állatból, majd egyenesen a Boszporusz hegyfokára repült vele. De, mit ad Isten, a Rómából száműzött Vlahul Munteanu épp arra járt, és az ő feleségétől is elrabolta ugyanaz a holló az aranygyűrűjét. Ezt Vlahul és társai jó jelnek vélték, ezért került a holló Havasalföld címerébe.¹⁴

Ligaridisz az első, aki Havasalföld megalapítóját kapcsolatba hozta az ország címében szereplő hollóval, és heraldikai legendaként, a magyar irodalmi és történeti hagyományban oly jól ismert, a Hunyadi-családra alkalmazott, holló és gyűrű meséjét mondta el.

¹⁴ BRĂȚIANU, *Tradiția istorică*, i. m., 253–254.

I.3. A CORVINUSOK ÉS A HOLLÓ

A legenda ősforrása természetesen Bonfini, habár a gyűrűt csőrében tartó holló már jóval az olasz krónikás Mátyás udvarába való érkezése előtt (1486 ősze) ott szerepelt a Hunyadiak címerében.¹⁵ A címerben szereplő holló felkeltette a (főként olasz) humanisták érdeklődését. Ez lehetett az oka annak, hogy a Hunyadi-család őseit a római Corvinus-családban jelölték meg. A római történetíró Livius szerint az ókori Rómában a Valerius-család (*gens Valeria*) szintén a Corvinus melléknevet viselte, állítólag azért, mert amikor Marcus Valerius egy gall harcossal tusakodott, egy holló szállt a gall sisakjára, majd körmeivel és csőrével elkezdte marcangolni azt; így természetesen Valerius került ki győztesen az összecsapásból.¹⁶

Kulcsár Péter mutatta ki, hogy a nagy karriert befutó Corvinus-legendát a Hunyadiak esetében Petrus Ransanus találta ki még 1453-ban, minden bizonnyal „egy könyved, talán kicsit szándékolt melléfogás” eredményeképp. A domonkos rendi szerzetes az 1450-es évek elején írt világkrónikájában (*Annales omnium temporum*) – teljes egészében a mai napig kiadatlan – a *Ioannis Blanci patria, genus, virtus* című fejezetben azt írta, hogy Hunyadi János apja egy Havasalföld melletti dunai *Corvina* nevezetű szigetről (*insula, quae fit scissione Danubii, ea Corvina nominatur*) települt át a magyar királyságba a törökök betörései miatt.¹⁷ 1488-ban Mátyás király udvarában a király és a királynő jelenlétében tartott orációjában Ransanus megismételte elméletét, mondván: „Corvina szigetét sokáig a te családod bírta.”¹⁸ Ransanus egy későbbi munkájában (*Epithoma rerum ungaricarum*, 1490) viszont már az áll, hogy Hunyadi János Alsó-Magyarországon egy *Covinum* (és nem *Corvinum*) nevezetű kastélyt birtokolt.¹⁹ Ransanus *Epithomáját* Zsámboky János (1531–1584) 1558-ban nyomtatásban is megjelentette. Kulcsár Péter fedezte fel, hogy a *Covinum* helyett a Zsámboky-féle kiadásban *Corvinum* szerepel, annak ellenére, hogy az *Epithomának* az eredeti autográf kéziratról fennmaradt mindkét kéziratot másolatában (palermói városi könyvtár, Biblioteca dell’ Archivio Storico Comunale és OSZK) *Covinum* van és nem *Corvinum*. Mindezek alapján vonta le azt a következtetést Kulcsár Péter, hogy Ransanus és utána Zsámboky is

¹⁵ A gyűrű nagyon gyakran használt jelkép volt a reneszánsz kori családok emblematikájában. Paola di Pietro Lombardi szerint használták a ferrarai Esték, különösen I. Ercole, a firenzei Mediciek, a mantovai Gonzagák, a milánói Sforzák, valamint a riminii Malatesták is. „Mátyáshoz a gyémántgyűrű – írja Lombardi – csaknem bizonyosan az Estékkel és a Ferrarával fennálló kulturális kapcsolatok, s különösen az I. Ercoléhez fűződő rokonság révén jutott el.” (Paola di Pietro LOMBARDI, *Mátyás emblémái in A holló jegyében. Fejezetek a Corvinák történetéből*, szerk. MONOK István, Corvina Kiadó – OSZK, Budapest, 2004, 161.)

¹⁶ TITUS LIVIUS, *A római nép története a város alapításától*, VII. 26., ford. MURAKÖZY Gyula, Budapest, 1963.

¹⁷ PETRUS RANSANUS, *Epithoma rerum Hungarorum, id est Annalium omnium temporum liber primes et sexagesimus*, curam gerebat Petrus KULCSÁR, Budapest, 1977, 34–35.

¹⁸ „Testimonio quoque esse potest Corvina, quae est Danubii insula, quam cognati tui ditione perditu tenere.” (RANSANUS, *Epithoma*, i. m., 47.)

¹⁹ „In inferiore Pannonia per id temporis vitam transigebat, in quodam suae ditionis castello, cui Covino est nomen.” (RANSANUS, *Epithoma*, i. m., 148–149.)

szándékosan keverte össze a két formát (*Corvinum~Covinum*).²⁰ A cél nyilván a Hunyadiknak a római Corvinusoktól való leszármaztatásának igazolása volt. Mindössze annyi történt, hogy Ransanus Temeskubin – régebben Keve vagy Kubin (ma Kovin, Szerbia) – latin nevébe (*Covinum-Covinwm*) belehallotta vagy -olvasta a *Corvinum* szót. Kevéhez egyébként valóban volt köze Hunyadi Jánosnak, hisz ifjúkorában e városka környékén harcolt, sőt Kulcsár Péter szerint még az is lehetséges, hogy ott is született.²¹

Ransanus nyilván úgy gondolta az analógiás humanista módszer alapján, hogy a családi címerben szereplő hollónak kapcsolatban kell állnia *Corvinum-Covinum* helységgel. Épp az *Annales* fent említett Hunyadi János-fejezetében (*Ioannis Blanci patria, genus, virtus*) értekezett Havasalföld (Valachia) elnevezéséről is, azt állítván, hogy a Valachia alak egy Flaccus nevezetű római hadvezérre vezethető vissza:

„Oláhországot [Vlacchia] pedig a köznép által rosszul kiejtett szóval nevezik, mert először Flacciának mondták, P. Flaccusról, arról a római emberről, aki ott kolóniát alapított, majd az idő előrehaladtával odaseregelve a szomszédok, akik a rómaiak nyelvén nem tudtak beszélni Flaccia helyett Valachiát ejtettek, aztán annyira győzött a köznép makacs ostobasága, hogy még a rómaiak utódainál is a terület megromlott neve maradt fenn mindmáig.”²²

A románok természetesen a Flaccus-féle római telepések leszármazottai, így maga Hunyadi János is, nem véletlenül mondják a magyarok, hogy Valachia mellett fekszik a Corvina nevű sziget, melynek alapítói Flaccus idejében a Corvinusok voltak. Ransanus nem árulta el, hogy mi alapján állította fel elméletét, ezért csak gyanítani tudom, hogy Ovidiusnak az az episztolája lehetett a forrás, melyben a Tomisba száműzött költő arról írt, hogy míg Flaccus volt a provincia vezére, addig békét tudott teremteni a Duna-parti vad vidéken. És ha már a Corvinusoknál tartunk, a párhuzam felállítását talán az is segítette, hogy Ovidius Messala Corvinus köréhez tartozott, aki Kr. e. 3-ban valóban római konzul volt, majd később pedig épp Pannónia és Dalmatia prokonzulja:

²⁰ KULCSÁR Péter, *A Corvinus-legenda in Mátyás király*, kiad. BARTA Gábor, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 21, 23, 26. Ioan-Aurel POP, *Numele din familia regelui Matia Corvinul – de la izvoare de epocă la istoriografia contemporană*, SMIM (XXVI), 2008, 118–119. Zsámboky szövegkiadói tevékenységéről lásd ALMÁSI Gábor, Kiss Farkas Gábor, *Szöveggondozás és kapcsolatápolás. Zsámboky János életműve a reneszánsz filológia tükrében*, ItK, (CXVII), 2013/6, 669–671.

²¹ KULCSÁR Péter, *A Corvinus-legenda*, i. m., 21, 23, 26.

²² Ransanus szövegét Kulcsár Péter fordításában lásd *Humanista történetírók*, vál., jegyz., KULCSÁR Péter, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977, 47 (Magyar Remekírók). Ransanus egyébként az analógiás névmagyarázatok nagymestere volt. *Pannonia* nevét például néha a latin *panis* (kenyér), néha *Pandion* athéni király, néha meg egyenesen *Pán* isten nevéből eredeztette. Sopron város neve természetesen az ókori római család nevéből (*Sempronius*) való, de Pozsonyt sem alapíthatták mások, mint a szintén római *Piso* család tagjai. Lásd Petrus RANSANUS, *A magyarok történetének rövid foglalata*, ford. GALÁNTAI Erzsébet, Sz. BLAZSOVICH László, Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 40–41, 203 (Milleniumi Magyar Történelem Források). A hasonlósági elven működő etimológizálásokról lásd Michel Foucault, *Les mots et les choses*, Paris, 1966, 23–46; Umberto Eco, *Interpretazione e sovrainterpretazione. Un dibattito con Richard Rorty, Jonathan Culler e Christine Brooke-Rose*, Milano, 1995, 23–56.

„Graecinusom, míg Flaccus volt a provincia élén,
 Hister partja szelíd volt vezetése alatt,
 biztos békében volt akkor Mysia népe,
 rettegték a géták karjait és nyilait
 és kirabolt Troesmis várát is visszaszerezte,
 vad vértől pirosult végig a Dánubius.”²³

Ransanus Corvinus-elmélete kezdetben csak lassan terjedt. Az *Annales*ből mindössze egyetlen példány maradt fenn. Aeneas Silvio Piccolomini 1458-ban (*Commentarii rerum memorabilium*) átvette Ransanustól a Flaccus–Valachia ötletet, de a Corvinusokról szóló fejtegetéseket nem.²⁴ Bartholomeus Fontius (1446/9–1513) és Ludovicus Carbo (1430–1485) voltak az elsők, akik az 1470-es évek elején Mathias Corvinusnak nevezték Mátyást és azt hangoztatták, hogy a magyar király római vérből született. Ezzel szemben „a Corvinus nevet magyar ember sem Hunyadi Jánosra, sem Mátyásra nem alkalmazta soha, mármint Mátyás halála előtt nem” – írja Kulcsár Péter, ahogy maga Mátyás sem titulálta saját magát Corvinusnak soha.²⁵

1484-ben mégis újabb lendületet kapott a Corvinus-ügy, amikor Mátyás törvénytelen fia, János herceg, akit immár maga Mátyás is nyíltan Corvinus Jánosnak nevezett, Bianca Sforzával tervezett házassága napirendre került. Mátyás, aki mindig büszke volt arra, hogy nem ősei, hanem saját munkája, ambíciója és érdemei alapján alacsony sorból küzdötte fel magát a magyar trónig, valószínűleg a sikeres házasság érdekében fogadta el a római származás tanát. János esetében, a leendő házasság reményében, a minél előkelőbb családfa komoly előnyt jelenthetett. Kulcsár Péter azonban egyúttal azt is jelezte, hogy a Corvinus-legenda legfőbb hívei a Beatrix királyné körül forgolódo olaszok voltak, aki viszont heves utálattal övezte mostohafiát, és mindent meg is tett azért, hogy a tervezett házasságot megghiúsítsa, ami sikerült is a királynénak, hisz Bianca 1493-ban Habsburg Miksa felesége lett. Teljesen egyetértek Kulcsár Péterrel abban, hogy a reneszánsz udvari intrikák labirintusaiban még a korabeli beavatott bennfenteseknek sem mindig sikerült eligazodniuk, ezért aztán ma már szinte lehetetlen megfejteni, hogy mi is történt ez ügyben valójában.²⁶

Érdemes végigkövetni azt is, hogy a címerből hogyan került be a holló és a gyűrű az irodalmi közbeszédbe. Janus Pannoniusnál a holló még csak azon örvend, hogy Mátyást királlyá választották, és büszke arra, hogy a Hunyadiak címerállata lehet.

²³ *Epistulae ex Ponto*, IV. 9. A magyar fordítás: Publius OVIDIUS NASO, *Levelek Pontusból*, ford., jegyz., utószó KARTAL Zsuzsa, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1991, 116, 141. Pomponius Flaccus, Graecinus (őhozzá írta Ovidius a IX. levelet) öccse valóban létezett és Kr. u. 15–16-ban Moesia provincia kormányzója volt. (Selatie Edgar STOUT, *The Governors of Moesia*, Princeton, 1910, 4.)

²⁴ Piccolomini Flaccus-elméletéről lásd Adolf ARMBRUSTER, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Editura Enciclopedică, București, 1993,² 58–60.

²⁵ KULCSÁR, *A Corvinus-legenda*, i. m., 28.

²⁶ KULCSÁR, *A Corvinus-legenda*, i. m., 32–35.

Mátyás Magyarország királyává választása

Hogy Magyarország trónján megpillantja a holló

Mátyást, örvend, s így károg az ősi madár:

Én, akit atyjának lobogóin vittek a harcba,

Átadnám örömet már a helyem, s ha talán

Én lehetek Mátyás zászlója s címere éke,

Több lesz mindennél és becsesebb ez a kegy.

Én itt még nem látok semmi szimbolikát, semmi bonfinis–heltais anekdotakezdeményt.²⁷ Ha a humanisták közt már ekkor forgalomban lett volna valamilyen történet a Hunyadi-címerben szereplő hollóról és gyűrűről, akkor Janus Pannonius minden bizonnyal reflektált volna rá. A Corvinus-találmányhoz hasonlóan a Hunyadi-családhoz kapcsolódó holló irodalmi karrierjének felfuttatásában is az olasz humanisták voltak a kezdeményezők. Náluk azonban vagy elvont, tudálékos, asztrológikus szimbólumrendszerben, vagy pedig konkrét hadi és/vagy politikai események allegóriájaként jelent meg a holló és a gyűrű. Az első, aki ebben élen járt, és némiképp hatott rá Janus Pannonius is, az Callimachus Experiens, más nevén Filippo Buonacorsi volt (1437–1496). Habár Callimachus mindennek, amit leírt Mátyás királyról, leírta az ellenkezőjét is, mégis 1483–1484 között a budai diplomáciai útja alkalmával megírt hat epigrammájában kifejezetten a magyar király pártján állt. Szörényi László már részletesen és ötletesen elemezte ezeket a verseket, ezért az alábbiakban csak a témám szempontjából fontosabb mozzanatokat emelem ki belőlük. A *Mátyás király gyémántja és a császári sas* (*De adamante Mathie regis et aquila cesarea*) című epigrammában Mátyás gyémántgyűrű képeben áll ellen az öreg, gyenge sas (*aquila imbecilli*, értsd III. Frigyes császár) erőtlen csipkelődéseinek. A másik három epigramma (*De eiusdem*, *De corvo Mathie regis et aquila cesarea*, *De admante, corvo et enulo Mathie regis*) ugyanezt a témát járja körül. A *De corvo Mathie regis et aquila cesarea*-ban már nemcsak politikai, hanem mitológiai allegóriát is találunk: a holló mint Apolló szent madara jóstehetiséggel bír, és jóslataival megnyugtatja az embereket, ezzel szemben a sas (Jupiter madara) a nyugtalanságot, a háborút és a szerencsétlenséget jelzi. A versben rejlő bonyolultabb asztrológiai allegóriát Kardos Tibor fejtette meg. Erre most részletesen nem térek ki, csak annyit jegyzek meg, hogy annak is politikai mondanivalója van: egyrészt Mátyás ne háborúzzon III. Frigyesse, mert az úgyszólván öreg és hamarosan meghal, másrészt Mátyás szabadítsa ki a rodoszi lovagok fogságában lévő török trónkövetelőt, Dzsem herceget és ezután indítson hadjáratot a szultán ellen.²⁸ Callimachusnak ked-

²⁷ Janus PANNONIUS *Munkái latinul és magyarul*, szerk. V. Kovács Sándor, Budapest, Tankönyvkiadó, 1972, 194–195. Janus Mátyás-verseiről: PAJORIN Klára, *Janus Pannonius és Mars Hungaricus in Klaniczay-émlékkönyv. Tanulmányok Klaniczay Tibor emlékezetére*, szerk. JANKOVICS József, MTA Irodalomtudományi Intézete – Balassi Kiadó, Budapest, 1994, 57–72.

²⁸ Callimachus epigrammáit kiadta és keletkezéstörténetüket tisztázta: HUSZTI József, *Callimachus Experiens költeményei Mátyás királyhoz, Értekezések a Nyelv- és Széptudományok Köréből*, (XXIV), 1927/11. Elemzésüket lásd KARDOS Tibor, *Callimachus. Tanulmány Mátyás király államrezonjáról*, Pécs, 1931; SZÖRÉNYI László, *Az epikureus premachiavellista és Mátyás király udvara: Callimachus Experiens in uő, Philologica Hungarolatina. Tanulmányok a magyarországi neolatin irodalomból*,

volt témája volt tehát a két Hunyadi-féle alapszimbólum, a holló és a gyűrű allegorikus megverselése, de még csak utalást se találunk arra, hogy ezeknek bármi közük lett volna Hunyadi János csodás születéséhez és későbbi kalandjához.

Callimachus után valamikor 1487. augusztus 7-e és 1488 áprilisa között írta meg a pápai kancellária írnoka, Alexander Cortesius (Alessandro Tomasso Cortese) a *De laudibus bellicis Matthie Corvini Hungariae regis* című panegyricusát. Tudomásom szerint Cortesius nem járt Magyarországon, ismeretei tehát csak közvetve lehettek Mátyásról és a Hunyadiakról. Művét is inkább a pápa, semmint Mátyás megbízásából írta, mert a panegyricusszal Cortesius valójában a Vatikán céljait szolgálta, mely arra akarta rávenni Mátyást, hogy a magyar királynak hűséget fogadó Anconát Mátyás szolgáltassa ki a pápai udvarnak. Cortesius tudós hagyományt dolgozott fel, amikor a hollót az istenek hírnökeként ábrázolta, aki megjósolja a jövőt (épp ahogy Callimachusnál is): a Mátyás királyt méhében hordó Erzsébet (Elisa) elfáradván pihenőre tért egy árnyékos helyen, amikor egy holló látogatta meg és egy drágakövel ékesített gyűrűt ejtett az ölébe, arra figyelmeztetve így, hogy Isten kiválasztottját hordja a szíve alatt.²⁹ Miután Erzsébet ezt észrevette, könnyörögni kezdett a hollóhoz. Erzsébet imáját Isten meg is hallgatja, aki a Szűzanyához intéz egy beszédet, melyet természetesen Erzsébet is hall. A beszéd lényege az, hogy a bűnös emberiség, főként amiatt, hogy teret engedett a hitetlen törökök terjeszkedésének, jócskán megérdemelné Isten részéről a büntetést, de a születendő Hunyadi érdemei miatt Isten mégis eltekint az emberiség elpusztításától.³⁰ A Cortesius-féle történet leginkább a Szent Jeromos által megírt, és a 16. század elején az Érdy-kódexben már magyarul is olvasható legendára hasonlít: ahogy Első Remete Szent Pált egy holló táplálta a pusztában, minden nap leejtve neki egy cipőt, úgy viszi Erzsébetnek is a holló a gyűrűt, jelezve ezzel, hogy Isten kiválasztottját hordja a szíve alatt.

Kortárs Kiadó, Budapest, 2002, 38–50. Callimachusról lásd még uő: *Callimaco Esperiente e la corte di re Mattia in Callimacho Esperiente poeta e politico del '400*, a cura di Gian Carlo GARFAGNINI, Leo S. Olschki Editore, Firenze, 1987, 105–119.

²⁹ Alexander CORTESIUS, *De laudibus bellicis Matthiae Corvini Hungariae regis*, edidit Iosephus FÖGEL, Lipsiae, 1934, 4–5 (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum). A vers részletes elemzését lásd SZÖRÉNYI László, *Panegyricus és eposz. Zrínyi és Cortesius = uő, Hunok és jezsuiták. Fejezetek a magyarországi latin hősepika történetéből*, Amfiressz Kiadó, Budapest, 1993, 23–32. Vö. még: PAJORIN Klára, *Humanista irodalmi művek Mátyás király dicsőítésére in Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára*, szerk. RÁZSÓ Gyula, V. MOLNÁR László, Budapest, Zrínyi Kiadó, 1990, 353; Florio BANFI, *Alessandro Tomasso Cortese glorificatore di Mattia Corvino re d'Ungheria*, Archivio Storico per la Dalmazia, (XII), 1937, 140–160.

³⁰ A koncepció egyébként, némileg módosítva, a *Szigeti veszedelemben* köszön majd vissza. Minderről lásd SZÖRÉNYI, *Panegyricus*, i. m., 26–27.

I.4. BONFINI ÉS HELTAI

Cortesius hollós története áll legközelebb a Bonfini- és Heltai-féle meséhez. Ennek ellenére a különbségek olyan nagyok, hogy szerintem sem Bonfini, sem Heltai nem Cortesiustól vette az alapötletet. A Bonfini–Heltai-féle történet sokkal populárisabb, folklorisztikusabb, inkább egy népmeseivé vált vándormotívum feldolgozásának tűnik, amit az is megerősít, hogy Heltai szerint a történetet a Hunyadi János mellett harcoló katonák mesélték. A fentiekből nyilvánvaló, hogy az önmagában is rengeteg szimbolikával terhelt két heraldikai elemet (holló és gyűrű) szinte kizárólag az olasz humanisták használták, főként politikai és propagandisztikus allúziók kifejezésére, de sohasem hozták összefüggésbe a Hunyadi-család származásával. A holló és a gyűrű köré szerveződő legendáknak tehát két külön hagyománya volt: az egyik a tudós-humanista, melyet az olaszok terjesztettek (Callimachus, Cortesius), a másik pedig a folklorisztikus, mely Bonfininak és Heltainak köszönhetően maradt fenn.

Bonfini esetében a kontextus, melyben elmeséli a holló és a gyűrű legendáját, is többletjelentéssel bír. A Hunyadiak származásáról szóló leírást Bonfini nem Hunyadi János tetteinek elbeszélésébe (ez lett volna a logikus, hisz Hunyadi János és nem Hunyadi Mátyás a történet főszereplője), hanem Mátyásnak a magyar korona megszerzéséért indított manővereinek leírásába illesztette be. Eszerint Frigyes császár nem tartotta sokra „az ingadozó trónon ülő fiatalembert”, elsősorban „Mátyás nemzetségének alacsony és ismeretlen volta” miatt. Ezért abban bízott, hogy „az idegen nemzetből, oláh apától született ifjú semmiképpen sem uralkodhat sokáig az atyafiságukkal, barátaikkal, vagyonukkal kiváló legnemesebb arisztokraták közt”.³¹ Bonfini sorai azt bizonyítják, hogy létezett egy Mátyás-ellenes lejárató kampány, mely szélteben-hosszában híresztelte Mátyás alacsony származását és idegen voltát: „jól tudta, hogy ellenfelei lenéznek alantas származását; szélteben beszélnek, hogy oláh nemből született; egyesek korcsnak mondják, akit különböző nevű szülők hoztak a világra; elsősorban az innenső Magyarország főurai mondogatták, hogy nem kell tűrni az oláh királyocskát”.³² E rágalmak visszautasítására vezette vissza Bonfini Mátyás családfáját egészen a római Corvinusokig. Egyébként Bonfini semmi kivetnivalót nem talált abban, hogy Hunyadi János „az oláh But” fia volt és Corvinum faluban látta meg a napvilágot. Hosszú levezetésében, melyben arról számol be, hogy miként jutottak el a Valerius Corvinusok Pannóniába, Dalmatiába és Daciába, csodálattal adózik az íjásztudásukról híres oláhoknak, akik „a barbárok közé süllyedve is” nagyon vigyáztak arra, hogy el ne veszítsék a latin nyelvet, hisz „mintha nem is annyira életükért, mint nyelvük épségéért küzdöttek volna”.³³ Ezek után következik a Hunyadi-család Corvinusoktól való leszármaztatása, nyilván Ransanus alapján, annak cáfolatára, hogy Mátyás családja alacsony sorból származott.

³¹ Antonio BONFINI, *A magyar történelem tizedei*, ford. KULCSÁR Péter, Budapest, Balassi Kiadó, 1994, 3. 9. 185–190.

³² BONFINI, i. m., 3. 9. 290.

³³ BONFINI, i. m., 3. 9. 283–284.

A holló és a gyűrű meséjének azonban Bonfini szerint semmi köze sincs a római Corvinusokhoz, az nem más, mint rosszindulatú koholmány, melyet Mátyás ellenségei terjesztenek a király lejáratására. Bonfini pontosan megnevezte a forrást is: a magyarokkal szemben ellenséges németek a néhai Cilli gróf segítségével agyalták ki a következő szellemes mesét:

„Azt mondják, hogy az Erdélyben tartózkodó Zsigmond összefeküdt egy nemes oláh intelligens és bájos lányával, három hónap múlva megtudta, hogy az teherbe esett tőle, fényesen megajándékozta és emlékeztetőül egy gyűrűt hagyott nála, utasította, hogy szülöttjét gondosan táplálja, nevelje, s ha fölcseperedett, küldje el hozzá a jellel, a kisasszony aztán esetét fölfedve gazdag hozományával hozzám ment egy nemes olához, aki a möring bőségére, meg a becstelenség nagybecsű voltára tekintve szívesen fogadta a lány ajánlatát; ez a maga idején csinos és formás fiúcskát szült, akit Jánosnak nevezett el; midőn a kised anyja ölében feküdt, odaröppent egy holló és a jelül adott gyűrűt felragadta; az asszony nagy ijedtségében gyorsan megkérte a férjét, hogy vegye üldözőbe a hollót [...] erre a férfi nyilával megsebesítette a hollót, és a gyűrűt máris visszavette; később a feltűnő szépségű ifjú János az anyja tanácsára elment Zsigmondhoz, és felmutatta a gyűrűt; a király ráismert, és birtokokkal, falvakkal bőségesen megadományozta őt. Ki kételkedne abban, hogy ha ez a mese igaz volna, a könnyelműen pazarló Zsigmond császár nem földdel, hanem országgal ajándékozta volna meg őt, hiszen fiúgyermek nem volt. Akik efféléket fecsegték, azokat a féltékenység tartotta vissza az ősi származás elismerésétől, mivel az ifjú uralmát nem bírták elviselni.”³⁴

Nos, úgy gondolom, a fentiek alapján nyilvánvaló, hogy Bonfini ezzel a mesével nem heraldikai mítoszt teremtett, hanem épp ellenkezőleg: egy rosszízű propagandát szerezett volna vele hatástalanítani. Bonfini azt állítja, hogy a Hunyadiak címerében nem azért szerepel a holló, mert valóban megtörtént volna a csodás esemény a kisgyerek Hunyadi Jánossal, hanem azért, mert a Hunyadiak a római Corvinusok leszármazottai, akiknek mi más lehetett volna a címerállatuk, mint a holló.

„Nem tudták – írja Bonfini –, hogy az ősi címerben azért van benne máig a holló, hogy ne hiányozzék az ősrégi nemzetség és a római nemesség bizonyítéka; ez a címer nem mesterséges, nem bitorolt, nem frissiben kiagyalt volt. Ugyanez látható a római császárok számos érméjén. Buda környékén sok található rézből és ezüsből, amelynek egyik lapja Constantinus császár fejét és nevét mutatja, a másik egy mezítelen férfit a »Megmentő« felirattal, ez jobbában hajítódárdát, baljában lándzsát fog; a lábánál csőrében gyűrűt tartó holló, mely egy csupasz ágon ül, és a fölötte álló férfira mint urára tekint; ezért Constantinus császárt nem oktanul sorolják sokan a Corvinusok közé. A régi gemmákon is látjuk a Corvinusok nehézfegyverzetbe öltözött kettős képását és lábuknál a hasonló hollót. Tehát sokszor megcsodáltuk a Corvinus-ház Magyarországon

³⁴ BONFINI, i. m., 3. 9. 290–295.

föllelt rengeteg emlékét, mi több, Bornemissza, aki Orbán kincstartó számvevője volt, sok érmét mutatott nekünk, amelyen gyűrűvel hátratekintő holló volt látható, s azt mondta, hogy ezeket Pannóniában és Dáciában találták. Elegendő ennyi Mátyás király származásáról.”³⁵

Sajnos ezeket a római érméket Bonfinin kívül senki sem látta. Annyi azonban világos a fentiekből, hogy a Hunyadiak címerében szereplő hollóhoz és gyűrűhöz két heraldikai elbeszélés kapcsolódott. Az egyik (régebbi) a folklorisztikusabb jellegű, mely minden bizonnyal magyar környezetben keletkezett és Zsigmond király kalandját mesélte el a román bojáránnyal. Ezt lehetett pozitív és negatív színben is tálni. A pozitív színezet az volt, hogy Hunyadi János, és ezáltal a fia is, jóllehet nem törvényes házasságból, de mégiscsak királyi vérből származik. A negatív színezet meg az, hogy a Hunyadi-család alacsony (román) származású, a magyar nemesség soraiba csak egy törvénytelen szerelmi légyottnak köszönhetően került be. Mint fentebb már láttuk, Mátyás ellenségei ki is használták a legendának ezt a fajta értelmezését Mátyás lejáratása érdekében. (A 15–16. században a magyar humanisták és nemesek körében megnyilvánuló etnikai színezetű románellenességről alább még lesz szó.)

Heltai Gáspár majd száz évvel későbbi tudósítása azonban azt bizonyítja, hogy a Mátyás-pártiakat (főleg magyar humanisták) egyáltalán nem zavarta, hogy Hunyadi János „szerelem gerjedéséből” született és inkább a holló és a gyűrű legendájában hittek, Bonfini genealógiai bűvészkedését mesének tartván:

„Itt e helyen szólanom kell az Hunyadi Jánosnak eredetiről, és nemzetségéről: nem az Bonfinius mesternek írása szerint, hanem az igaz história szerint, melyet hallottuk azoktól, kiknek atyjok szolgálta régen az Hunyadi Jánost, és sok ütközetben forogtanak véle. Mert az olasz Bonfinius kedvesködni akarván Mátyás királynak, a rómaiaktól hozá alá az ő eredetit, és olaszt csinál belőle; de a dolog nem úgy vagyon: hanem mint ebben ez írásban megtalálod írván, így higgyed az históriát igaznak lönni.”³⁶

A történet tehát, legalábbis Heltai beszámolója alapján, közvetlenül Hunyadi János köreiből származott. Heltai Gáspár igazi novellát kerekített az esetből: néven nevezett szereplőkkel, fordulatos cselekménnyel, pergő párbeszédekkel. Megtudjuk Hunyadi János anyjának is a nevét: egy bizonyos Morzsinai nemzetségből való nemes bojárleány. Az apa neve Vojk Buthi (ezt Bonfini is így tudta), akinek halála után az időközben megszületett Jankulát Morzsinai Erzsébet testvérével, Morzsinai Gáspárral vitte fel a budai várba Zsigmond királyhoz. A történetben a testvér az (és nem a férj, mint Bonfininél), aki lenyilazza a hollót.

³⁵ BONFINI, 3. 9. 300.

³⁶ HELTAI Gáspár, *Krónika az magyaroknak dolgairól* [1575] = s. a. r. KULCSÁR Margit, bev. KULCSÁR Péter, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1981, 197–198 (Bibliotheca Historica). Később a magyar írástudók a két hagyományt zökkenőmentesen összeegyeztették. Szentiványi Márton 1699-ben már azt írta, hogy Hunyadi János az erdélyi románok között született a római Corvinus-család leszármazottjaként. (MARTINUS SZENTIVÁNYI, *Dissertatio paralipomenica rerum memorabilium Hungariae*, Nagyszombat, 1699, 40.)

A Morzsinai-család (Musinai, Musana, Mursina, Morsen) valóban létezett Hunyad és Krassó-Szörény vármegyében. A Musana név egy 1360-ban kiadott oklevélben bukkan fel először. Később a család két ágra (demsusi és nyeresti, Hunyad vm.) szakadt. 1411-ben a demsusi Musina Sztoján egy Hátszeg várához tartozó terület kenéze volt.³⁷ Már Elekes Lajos is felvetette, hogy Heltai azért tette meg Morzsinai Erzsébetet Hunyadi János anyjának, mert a Heltai- és a Morzsinai-család rokonságban állhatott egymással. Később Kulcsár Péter is megerősítette ezt a feltételezést.³⁸ Az mindenesetre tény, hogy Heltai idejében a Morzsinai-család tagjai még éltek.³⁹ Heltai krónikája nyomtatásban is megjelent, így az abban foglaltakat a korabeli olvasóközönség könnyen megismerhette. Nincs adatunk arról, hogy bárki is tiltakozott volna Heltai teóriája ellen, sőt a következő évszázadokban a Morzsinai-elmélet nagy karriert futott be.⁴⁰

A Morzsinai-család után a 18. században lelkes nyomozás indult. Cornides Dániel 1781-ben arra kérte Gheorghe Șincait, hogy járjon utána: létezik-e még ez a család valahol Hátszeg környékén. Șincai válaszleveléből (Balázsfalva, 1781. augusztus 23.) az derül ki, hogy Hátszegen valóban volt Morzsinai-család, de azt most románul Csint-siseninek, magyarul pedig Csónakosnak nevezik. Egy Morzsinai-leány pedig Teleken volt eltemetve. Șincai szerint Hadik András állítólag látta is Mátyás kiváltságlevelét, melyben mindennemű adó megfizetése alól felmentette a családot a magyar király. Később Nagy Iván már azt is tudni vélte, hogy a Morzsinai leány Erzsébet volt, aki másodszor Csolnokosi Jarislóhoz ment feleségül, így a holló és a gyűrű meséje a Cholnoky-család legendáriumába is bekerült. Ugyanakkor Elekes Lajos, aki az egyik legjobb tanulmányt írta eddig a Hunyadi-család eredete körül folyó vitáról, azt állította, hogy a Morzsinai-elmélet gyenge lábakon áll, mert a család csak a Hunyadiak után bukkan fel Szörény vármegyében: az első adat egy bizonyos Morzsinai Ferencről 1544-ből való. Létezett viszont egy Marzsina nevezetű helység Krassó-Szörény vármegyében már a 14. században, mely egyébként a legrégebbi Kárpátokon inneni román települések egyike. A községet 1484-ben Mátyás király Gerlistyei Jakabnak adományozta, majd az később visszakerült a király fiához, Corvin Jánoshoz. Heltai minden bizonnyal e relációk alapján tette meg Marzsina Erzsébetet Hunyadi János anyjának.

³⁷ CSÁNKI Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* V, 1902, 207–211. A Morzsinaiakról lásd még CAMIL MUREȘAN, *Iancu de Hunedoara*, București, 1968, 40–41; ADRIAN ANDREI RUSU, *Ioan de Hunedoara și românii din vremea sa*, Editura Presa Universitară, Cluj-Napoca, 1999, 23–26.

³⁸ ELEKES Lajos, *A Hunyadi-kérdés* in *Mátyás király. Emlékkönyv születésének ötszázadik évfordulójára* I, kiad. LUKINICH Imre, Budapest [1940], 34; KULCSÁR Péter, *Heltai Gáspár krónikája* in uő. *Humanista történetírás Magyarországon*, Lucidus, Budapest, 2008, 167–168 (Kisebbségkutatás Könyvek).

³⁹ 1566–1569 között Morzsinai Ferenc és Ombozy György a Prilipecz, Hernyák és Morzsina falvak feletti birtokjog miatt pereskedtek. Lásd PESTY Frigyes, *A Szörényi Bánság és Szörény vármegye története* II, Budapest, 1878, 306.

⁴⁰ A Morzsinai-ügyről lásd még ANDREI VERESS, *Note și scrisori șinciene*, *Analele Academiei Române Memoriile Secțiunii Literare* (III) 1927, 479–480; TELEKI József, *Hunyadiak kora Magyarországon* I, Pest, 1852, 26–27; IOSIF PATAKI, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea*, Editura Academiei RSR, București, 1973, XXVI–XXXIV, 246–255, 279–283; ENGEL Pál, *Hunyadi pályakezdése in Nobilimea românească din Transilvania – Az erdélyi román nemesség*, red. Marius DIACONESCU, intr. Ioan DRĂGAN, Satu Mare, 1997, 91–109; A. A. RUSU, *Ioan de Hunedoara*, i. m., 32–35; RADU LUPESCU, *Hunyadi János alakja a magyar és a román történetírásban*, *Századok* (139) 2005/2, 385–420.

I.5. A HOLLÓ ÉS A ROMÁN CORVINUSOK

Ligaridisz bizonytalan kísérletezései után a 17. század leghíresebb moldvai krónikárja, Miron Costin (1633–1691) formálta koherens történetté Negru vajda származás-legendáját. Ez hasonlít egyébként leginkább a Bonfini-féle történethez. A későbbiekben látni fogjuk, hogy nem érdektelen az a körülmény sem, hogy Costin csak a két lengyel nyelven írt krónikájában foglalkozott Negru vajdával, románul írt műveiben viszont sehol sem tért ki rá. A *Chronika ziem mołdawskich y multanskich* (1677) – a román szakirodalomban elterjedt címe a *Cronica polonă* –, valamint a históriás ének formájában írt *Historya polskimi rytymami o Wołoskiej Ziemi i Moltanskiey* (1684) az első olyan művek a román történeti irodalomban, melyeket román szerző a külföldi (jelen esetben lengyel) közvélemény meggyőzése céljából írt, középpontban természetesen a románok római eredetének hangsúlyozásával. A holló és a gyűrű legendája mindkét krónikában megtalálható:

„Egyszer, még mikor Erdély a magyar királyok birtoka volt, az erdélyi fejedelem szeretője lett egy Fogarasban (ahová a románok épp a tatárok elől húzódtak vissza) élő gyönyörű román hajadon. Amikor a hajadon előállt a fejedelemnek azzal, hogy gyereket vár tőle, az hazaküldte a lányt a szüleihez és egy gyűrűt ajándékozott neki, mondván: ez az én hűségem jele. Ha megszületik a gyermek és fiú lesz ezzel a gyűrűvel együtt hozd el hozzám, és én tudni fogom, hogy ő az én fiam. Mikor megszületett a gyermek a lány elmesélte fiútestvérének a gyűrű történetét, aki nyomban útnak indította őket a fejedelemhez. Útközben megálltak pihenni. A gyermek a gyűrűvel játszott. Egy holló lecsapott, elrabolta a gyermektől a gyűrűt és lenyelte. A fiútestvér azonban vette az íját és lelőtte a hollót. Mikor megérkeztek a fejedelemhez felvágták a holló hasát, és a fejedelem felismerte a gyűrűt. A fiút a fejedelem nyomban Hátszeg vajdájává nevezte ki és kiváltságokat adott számára. A gyermek miután felnőtt, Dragoșhoz hasonlóan, kivezette népét a hegyek közül az új hazába, Havasalföldre.”⁴¹

Önálló lelemény Costin leírása, vagy használt valamilyen forrást? Andrei Pippidi amellett érvelt, hogy Ligaridiszt nem használhatta forrásként Costin, mert a moldvai krónikás nem tudott görögül. Pippidi szerint Costin Bonfinitől vette át a gyűrű és a holló legendáját. Lengyel krónikájának előszavában Costin valóban a felhasznált források közt említi Bonfini munkáját. De, ha valóban olvasta a gyűrű és a holló meséjét Bonfininál, vajon miért hallgatta el, hogy ugyanazon legenda meséli el a legnagyobb magyar király apjának (aki ráadásul román származású) a születését is, mint amelyet ő mesél el Negru vajda származásáról?⁴²

⁴¹ Miron COSTIN, *Cronica polonă* = uő, *Opere* I–II, ed. critică de P. P. PANAITESCU, Editura pentru Literatură, București, 1965, 228–229, 262–263.

⁴² COSTIN, *Cronica*, i. m., 243.

Külön érdekessége az ügynek, hogy Negru vajda megjelenésével párhuzamosan alakult át a havasalföldi heraldika is. Az önálló államiság kialakulása után (14. század) az ország egyik legfontosabb címerállata a Balkán-félsziget tipikus madara, a barát-keselyű (*Aegypius monachus*) lett. Már a legkorábbi címereken és pecséteken is szerepel – pl. Mircea cel Bătrân (1386–1418) 1390. évi pecsétjén – és mindig egy keresztet tart a csőrében.⁴³

2. ábra. Mircea cel Bătrân pecsétje 1390-ből⁴⁴

Az ábrázolások minősége, valamint a madár fekete színe miatt nagyon könnyen össze lehetett téveszteni egy másik híres címerállattal, a hollóval. És erre nem is kellett sokáig várni: 1497-ben Radu cel Mare (1495–1508) címerében már holló és nem sas tartja csőrében a keresztet. A későbbiekben a hollónak oly nagy sikere lett, hogy a 17. század közepére szinte teljesen kiszorította a sast. A 18. század végi, 19. század eleji nemzeti ébredés azonban végleg száműzte a szerény sűrű hollót a büszke római sassal Havasalföld címeréből.⁴⁵

3. ábra. Radu cel Mare pecsétje 1497-ből⁴⁶

⁴³ Gheorghe BRĂTIANU, *Originea stemelor Moldovii și a Țării Românești*, Revista Istorică Română, 1931, fasc. I., 50–65; Andrei VERESS, *Originea stemelor țărilor române*, Revista Istorică Română, 1931, fasc. III., 225–232; Dan CERNOVODEANU, *Știința și arta heraldică în România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, 43–45, 215; Ileana CĂZAN, *Imaginar și simbol în heraldica medievală*, Silex, București, 1996, 108–111.

⁴⁴ CERNOVODEANU, i. m., 215, 1. ábra.

⁴⁵ A két címerállatra vonatkozóan lásd még Cernovodeanu monográfiáján kívül: CĂZAN, i. m., 108–126; VERESS, *Originea*, i. m., 230–231.

⁴⁶ CERNOVODEANU, i. m., 215, 4. ábra.

Arra is van példa, hogy a holló csőrében a kereszt mellett megjelenik a gyűrű is, ami már egyértelmű utalás a Hunyadi-címerre. Nem kisebb személyiségnek, mint Mihály vajda fiának, Nicolae Pătrașcunak (1584–1627, 1599–1600 között havaselvei vajda is) 1616. évi címerében láthatjuk ezt a megoldást. Pătrașcu apja meggyilkolása után (Aranyosgyéres, 1601. augusztus 9.) haláláig (1627) Magyarországon (főleg Nagyszombatban és a Pozsony melletti Modorban), valamint Bécsben tartózkodott. Az apja után maradt tetemes örökséget a bécsi udvar lefoglalta. Pătrașcu hasztalan kérvényezte, hogy az őt megillető örökséget adják át neki, az udvar csak némi életjáradékot volt hajlandó folyósítani, legtöbb esetben a Szepesi Kamarán keresztül. 1612 után egy másik Habsburg-párti havasalföldi fejedelem, Radu Șerban Basarab (uralk. 1602–1611) is kénytelen volt a Magyar Királyságba menekülni. 1618. július 10-én Pătrașcu Nagyszombatban feleségül vette Radu lányát, Annát. Pătrașcu 1627-ben halt meg és a győri „rác” templomban temették el. 1640-ben felesége exhumáltatta és a havasalföldi Comana kolostorba vitette férje maradványait.⁴⁷

Nicolae Pătrașcu

Radu Șerban Basarab

4. ábra. Nicolae Pătrașcu és Radu Șerban Basarab címere a Franck-albumból⁴⁸

⁴⁷ Pătrașcu magyarországi tartózkodásáról: Ileana CĂZAN, *Domni români, creditorii ai Curții din Viena*, Editura Academiei Române, București, 2012, 100–125.

⁴⁸ CERNOVODEANU, i. m., 219.

A Pătrașcu-címer Valentin Franck (1590–1648) szebeni királybíró és szász gróf címergyűjteményében maradt fenn. Az album sajnos ma lappang valahol, vagy végleg eltűnt. Utoljára a 19. század végén látta Gheorghe Ionescu-Gion.⁴⁹ Franck albumában a Pătrașcu-címer mellett állt apósának, Radu vajdának a címere is, mely szinte mindenben megegyezik a Pătrașcu-címerrel. Az egyetlen jelentős különbség az, hogy a Radu vajda címerében szereplő hollónak a csőréből hiányzik a kereszt és a gyűrű. A Pătrașcu és a Radu vajda által használt címer kétségtelenül feltűnő hasonlóságot mutat a Hunyadi-címerrel még abban is, hogy a Hunyadi-címer két oroszlánját is átvette a címerkészítő. (A Hunyadi-címerbe a két oroszlán az 1453. évi címerbővítő adománylevéllel került be.) A két fejedelmi család pecsétgyűrűjén is rendszeresen használta a címet, mely mindenképpen tudós és tudatos tervezőre és rajzolóra vall, igaz, ezeken nincs rajta a gyűrű.

5. ábra. Részlet a Hunyadi-címerből

6. ábra. Radu vajda gyűrűs címere 1604-ből⁵⁰

⁴⁹ CERNOVODEANU, i. m., 44.

⁵⁰ CERNOVODEANU, i. m., 222–223.

7. ábra. Mihai Pătrașcu, Nicolae Pătrașcu fiának címere 1651-ből⁵¹

A Franck-albumban fennmaradt címereken az áll, hogy 1616-ban készültek. Ez év tavaszán a császár megengedte Radunak, hogy hadakat gyűjtsön és Homonnai Györggyel Erdélybe vonuljon a Lippát a töröknek átadni készülő Bethlen Gábor ellen. A terv az volt, hogy Radu a havasalföldi, Homonnai pedig az erdélyi trónt kapja meg. 1616. május 28-án maga a nádor, Thurzó György írta azt Bethlennek, hogy Radu vajda csapatait engedje át Erdély területén, mert a havasalföldi vajdaságot a szultán Radunak ígérte. Egy nappal később azonban a budai pasa arról biztosította Bethlent, hogy a hírből egy szó sem igaz. Még ugyanaznap figyelmeztette a budai pasa Forgách Zsigmondot is, hogy ha Homonnai és Radu csapataival Erdélybe vonul, akkor azt a szultán a zsitvatoroki béke megszegéseként fogja értelmezni. Ennek ellenére Radu, Homonnai pénzén, tovább folytatta a toborzást. Június 8-ára sikerült is összegyűjtenie 3000 embert, köztük 1000 lengyel lovas. Radu vajda ecsedi táborába szintén június 8-án érkezett meg egyenest a császártól Pătrașcu is. A szervezkedésnek azonban hamar vége szakadt: a hajdúságot nem sikerült Radunak és Homonnainak maga mellé állítani, emellett a budai pasa is határozottan megtagadott minden segítséget. Ezt látva a császár is gyorsan viszakozott: júliusban nem kisebb személyiséget, mint Pázmány Pétert küldte Homonnai és Radu táborába, „ki által és igen strictissime [szigorúan] megparancsolta őfelsége nekik, hogy mingyárast, minden haladék nélkiil leszálljanak és népeket eloszlassák, mert általánfogva biintetlen őfelsége nem szenvedí”.⁵² Mindezek ellenére Radu vajda 1616 augusztusában lengyel csapatokkal betört Moldvába, de Bethlen Gábor és Szkender pasa seregeitől csúfos vereséget szenvedett. Így arra kényszerült,

⁵¹ CERNOVODEANU, i. m., 222–223.

⁵² Thurzó György levele Szatmár vármegyének: Bicse, 1616. július 6. in Andrei VERESS, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, IX, București, 1937, 108.

hogy visszavonuljon nagyszombati házába.⁵³ A fentiek alapján véleményem szerint Pătrașcu és Radu címerei a hadjáratot támogató propaganda részeként készültek. A készítő nyilván azt akarta hangsúlyozni, hogy a Hunyadi–Corvinusokkal rokon család indul harcba Erdély és Havasalföld trónjáért. A címereknek ugyanakkor a katolikus propagandához is közükhöz lehetett. A vállalkozás egyik főszereplője, Homonnai György 1605-ben katolizált. A szervezkedést a magyarországi katolikus főurak közül Esterházy Miklós is támogatta. Radu vajda 1616. május 22-én Ungvárról azt írta Johannes Molard császári tanácsosnak, hogy nemcsak az erdélyi és havasalföldi trón elfoglalására, hanem az egész kálvinizmus kiirtására indulnak (*extirpanda eorum religionis*).⁵⁴ Pătrașcu szeme előtt nyilván apja, Mihály vajda példája lebegett, aki már egyszer nemcsak Erdélyt, hanem Havasalföldet is a Magyar Királysághoz csatolta: *parens meus charissimus olim sub divo Rudolpho Imperatore g[loriosissimae] m[emoriae] provinciam Valachiae regno Hungariae restituerit*.⁵⁵

Pătrașcu címere alapján felmerül a kérdés: vajon később csak véletlenül került a holló az apjáról, Mihály vajdáról szóló népmondákba és krónikákba? Az egyik legenda szerint Mihály egyszer megpillantott huszonnégy üveggyöngyöt készítő kígyót. Ekkor egy holló Mihály vállára telepedett, majd lecsapott a kígyókra és elrabolta tőlük az üveggyöngyöt. Mihály a holló után iramodott, mely Konstantinápolyig meg sem állt. Amikor a város határához érkeztek, a holló Mihály elé ejtette az üveggyöngyöt.⁵⁶ Ez a legenda leginkább a Ligaridisz által is elmesélt Vlahul Munteanu-Byzász király-féle változathoz áll közel. A 18. század eleji havasalföldi krónikás, Radu Popescu (*Istoriile domnilor Țării Rumânești*, 1728) által Mihály vajda születéséről elmesélt legenda viszont a Hunyadi János és Negru vajda születéséről szóló gyűrűs történettel mutat megdöbbentő egyezéseket. Popescu szerint Mihály vajda nem Pătrașcu cel Bun (uralk. 1554–1558) törvénytelen fia volt, ahogyan azt egyesek mondják. Ezt egyébként maga Mihály vajda terjesztette, udvari krónikása, Octavian Rudeanu által, elsősorban azért, mert mivel valójában nem fejedelmi családból származott, nem lett volna joga elfoglalni Havasalföld trónját. Érdekes módon Popescu, Bonfinihoz, Heltaihoz, Ligaridiszhoz és Costinhoz képest, fordított előjellel alkalmazta a gyűrűs legendát: nem azt akarta vele bizonyítani, hogy Mihály fejedelmi vérből származott, hanem épp az ellenkezőjét. Így tehát Popescu szerint Mihály anyja egy, a Luccari által is említett Floci városában élő, nagyon szép özvegyasszony volt. Egyszer egy gazdag és fontos ember érkezett hozzá a Fényes Portáról, aki teherbe ejtette őt, majd adott neki száz aranyat és egy gyűrűt, ezt mondván: ha felnő a gyerek, hozd el hozzám ezzel a gyűrűvel együtt, és akkor majd tudni fogom, hogy ő az én fiam. A történet második része (az utazás a gyűrűvel és annak elrablása a holló által) azonban már hiányzik Popescunál.

⁵³ Az egész szervezkedésre vonatkozó levelezést lásd *uo.*: 85–123.

⁵⁴ *Uo.*, 87.

⁵⁵ *Uo.*, 166. Legalábbis így érvelt az 1618. május 20-án Pozsonyban kelt és a magyar rendekhez intézett levelében, melyben arra kérte a rendeket, hogy járjanak közben a császárnál az apja után maradt örökségének visszaszerzésében.

⁵⁶ *Legende populare românești*, selecție Constantin DRAGOMIR, București–Chișinău, 2002, 262–263.

I.6. HONALAPÍTÁS, EGY KICSIT MÁSKÉPP

Annak ellenére, hogy a magyar (Bonfini, Heltai) és román vonatkozású (Ligaridisz, Miron Costin, Radu Popescu) legendák közt frappáns egyezések találhatók, mégis úgy vélem, hogy közvetlen irodalmi hatásról nem beszélhetünk. Legkönnyebben talán amellet lehetne érvelni, hogy Miron Costin ismerte Bonfini művét, hisz, amint már említettem, forrásai közt Costin említi Bonfini művét. Ennek ellenére úgy vélem, hogy még ha használta is Costin Bonfini, a Hunyadi János születésére vonatkozó részeket egész egyszerűen nem olvasta el az olasz mester művéből. Ha ugyanis olvasta volna, akkor szinte elképzelhetetlennek tartom, hogy ne keltette volna fel az érdeklődését az, hogy Bonfini igazi dicshimnusz zeng a szóban forgó részben Mátyás római–román származásáról, az egekig magasztalva a vlahokat is, akik a barbár népek tengerében megőrizték ősi latin nyelvüket és erényeiket:

„A barbárok közé süllyedve is sejtetik a latin nyelvet, nagyon vigyáztak, hogy el ne veszítsék egészen, mintha nem is annyira életükért, mint nyelvük épségéért küzdöttek volna. Ki az, aki végiggondolja a szarmaták szakadatlan áradatát, a gótok, a hunok, a vandálok, a gepidák betöréseit, a germánok rohamát, a longobárdokét, és nem álmélkodik azon, hogy a latin nyelv nyomai mindmáig fennmaradtak a dákok és a géták között, akiket kitűnő íjásztudásukról oláhoknak mondunk?”⁵⁷

Pontosan ezek a részek kerültek volna el annak a Miron Costinnak a figyelmét, aki épp azért írta meg lengyel krónikáját, hogy a lengyelek előtt a moldvaiak római származását hirdesse? Véleményem szerint Costin Bonfiniből csak azokat a részeket olvasta, amelyek az ókori Daciára vonatkoztak. Ezért említette Bonfini művét forrásként csak az első honfoglalásról szóló rész elején (Quintus Curtius, Eutropius és Toppletinus nevével együtt), míg a második honfoglalást elbeszélő résznél (melynek főhőse Negru vajda) csak a moldvai kolostorok évkönyveit, Istratie logothetét és Grigore Ureche krónikáját említette mint forrást.⁵⁸ Nagy a gyanúm egyébként, hogy Costin a kettős honfoglalás elméletét a magyar krónikairodalom (Bonfini és a szász Laurentius Toppeltinus) révén alkotta meg. Ahogy a magyarok esetében az első honfoglalók Attila és hunjai voltak, a másodikok pedig Árpád magyarjai, úgy a moldvaiak esetében is az első honfoglaló Traianus császár volt, a második pedig Dragoș (Moldva esetében) és Negru vajda (Havasalföld esetében), akik Magyarországról (értsd Erdély) kiindulva másodszor is birtokba vették azt az országot, amelyet Traianus már egyszer megalapított (Dacia). A 16. századi szláv–román vagy az ezek mintájára készült lengyel krónikákban csak a második, Dragoș-féle honalapításról olvashatunk.

A Hunyadiak és Negru vajda közös származásában rejlő lehetőséget Constantin Cantacuzino vette észre elsőként a román krónikások közül. Szinte érthetetlen szá-

⁵⁷ BONFINI, 3. 9. 282–285.

⁵⁸ COSTIN, *Cronica*, i. m., 243.

momra, hogy majd kétszáz évet kellett várni arra, hogy Mátyás király román származása egyáltalán érdeklődést váltson ki valamelyik moldvai vagy havasalföldi krónikásból. Cantacuzinót azonban foglalkoztatta a kérdés. Cantacuzino krónikája (*Istoria Țărăiei Rumânești*, 1716) nem más, mint szemeztetés Bonfiniból. Egyes részeket szó szerint lefordított románra, majd ezekhez itt-ott kommentárokat fűzött. Így az alábbi Bonfini-részletet is szóról szóra fordította románra:

„Daciát, a római nép provinciáját, meg a géták területét ugyan a Pannóniákkal együtt elárasztották a különféle barbár betörések, a nemrégiben felvirágzott római gyarmatok és légiók mégsem semmisültek meg. A barbárok közé süllyedve is sejtik a latin nyelvet, nagyon vigyáztak, hogy el ne veszítsék egészen, mintha nem is annyira életükért, mint nyelvük épségéért küzdöttek volna. Ki az, aki végiggondolja a szarmaták szakadatlan áradatát, a gótok, a hunok, a vandálok, a gepidák betöréseit, a germánok rohamát, a longobárdokét, és nem álmélkodik azon, hogy a latin nyelv nyomai mindmáig fennmaradtak a dákok és a géták között, akiket kitűnő íjásztudásukról oláhoknak mondunk? A Corvinus vér tehát igen hosszú időn át itt lappangott, s végre Corvinum faluban tört a felszínre. És bizony nem történt ez a hatalmas istenségek akarata nélkül, hanem hogy amint a Corvinus tehetség oly sok éven át védelmezte a római népet a barbároktól, úgy most ugyanezen vezérlet alatt a keresztény közösség szabadítsa meg ezeket a tartományokat a pogány rabságtól.”⁵⁹

A Hunyadiak római származása jól jött Cantacuzinónak, akinek műve valójában nem más, mint a Simion Dascăl-, valamint a Kovacsóczy–Szamosközy-féle nézetek megcáfolására született röpirat. Az első román nyelvű krónikát Grigore Ureche írta 1647 táján. Az eredeti kézirat nem maradt fenn, csak egy rejtélyes szerző, Simion Dascăl által készített korabeli másolat. Dascăl azonban nemcsak lemásolta, hanem alaposan át is írta Ureche krónikáját. Egyes betoldásai óriási vihart kavartak később a román krónikaírók körében. Így például az a rész is, amelyben Dascăl a moldvaiak római eredetéről beszélt. Simion Dascăl szerint Szent László király a tatárok elleni harchoz segítséget kért a római császártól. Rómában akkor olyan törvény volt, hogy a gonosztevőket nem szabad kivégezni, ezért a tömlöcök tömve voltak. A római császár ezeket az elítélteket bocsájtotta Szent László rendelkezésére, akik a tatárok ellen derekasan harcoltak, ezért László király letelepítette őket Máramarosban, ahonnan később Dragoș vezetésével kivándoroltak és megalapították Moldvát.⁶⁰ Dascăl ugyan azt állította, hogy a történetet egy magyar krónikában olvasta, azonban az egész ügy nem a magyar, hanem a lengyel krónikaírodalomban gyökerezik. Az eddig előkerült adatok alapján Martin Bielski volt az első, aki arról írt világhíradójában (*Kronika wszytkiego Świata*, 1551), hogy a románok ősei a Rómából elűzött gonosztevők voltak. Bizonyíték erre Ovidius, mondja Bielski, akit valamilyen ballépése folytán nyomban arra a vidékre száműzték,

⁵⁹ BONFINI, 3. 9. 280–285; CANTACUZINO, *Istoria*, i. m., 113.

⁶⁰ URECHE, *Letopisețul*, i. m., 68–69. Lásd még JAKÓ Klára, *Hogyan láttak minket? Magyarságkép a 17. századi és 18. század eleji moldvai és havasalföldi elbeszélő forrásokban*, Történelmi Szemle (LIII) 2011/2, 172.

ahol most a románok élnek. Ezek a száműzött gonosztevők kezdetben a rómaiak nyá-jait legeltették, majd elszaporodván vajdát választottak maguknak, és annyira megerősödtek, hogy a dákokat, gétákat, jazigokat és az ott lakó más népeket elűzték. Az olaszok nyelvét és szokásait, némiképp eltorzítva, a mai napig megőrizték – írja Bielski.⁶¹ Bielski elmélete a következőkben ilyen hangsúlyosan, és pejoratív értelemben, csak a lengyel nyelvű krónikákban bukkan fel: Maciej Strykowski, *Kronika Litewska*, 1582; Joachim Bielski (Martin fia), *Kronika Polska*, 1597. A latinul író lengyel vagy Lengyelországban tartózkodó olasz krónikások azonban már sokkal árnyaltabban fogalmaznak. Krzystoff Warszewicki (1543–1603) szerint például a római gonosztevőktől való származtatás csak az egyik lehetséges elmélet, ugyanis a moldvaiak vagy a száműzött, vagy a telepes, vagy az önszántukból ide jött rómaiak utódai.⁶² A sokáig Lengyelországban tartózkodó olasz Alessandro Guagnini (1538–1614) *Rerum Polonicarum*-ában (1584) csak annyit ír: „Ennek a népnek [a románoknak] az eredetéről sokan sokfélét írtak. Van, aki a mai vlahokat a rómaiak utódainak, és van olyan, aki a száműzött [római gonosztevők] leszármazottainak tartja.”⁶³ Jellemző azonban, hogy Guagnini *Sarmatiae Europae descriptio* című művének lengyel változatába a fordító, Martin Paszkovszki minden további nélkül átvette Martin Bielskitől a románok eredetéről szóló pejoratív részeket.

Az, hogy a románok a Rómából száműzött gonosztevőktől származnak, tehát csakis a lengyelül tudó értelmiségiek körében terjedhetett el a 16. században. Nem is találunk máshol rá példát, habár Armbruster azt állítja, hogy a magyar írástudók kapva kaptak az elméleten, és nyomban le is fordították magyarra Martin Bielski krónikáját.⁶⁴ Bár csak igaz lenne, amit Armbruster állít. Sajnos azonban Bielski krónikáját még ma sem olvashatjuk magyarul. Egyetlen halvány nyoma van annak, hogy ez az elmélet megérintette a magyar értelmiséget is. Kovacsóczy Farkas, aki két évet (1576–1578) töltött Lengyelországban Báthory István mellett, a *De administrando Transylvaniae*, 1584 című műve zárófejezetében arról ír, hogy az erdélyi románok nyelvében több a római elem és a latinság, mint az olaszban, „de életük és szokásaik [ennek] ellene mondanak, hiszen ezeknél semmi sem lehet alacsonyabb rendű. Bizony, ha most valaki a régi rómaiak, e helyek lakói közül visszatérne az alvilágból, joggal mondhatná ezekről a tücskökről: fajtánkhoz nincs semmi közük, mind bamba barommá/ fajzottak, lelkük s vele testük sírba okádják.” Kovacsóczy azonban vitába szállt a lengyel krónikásokkal: ő ugyanis nem talált logikus magyarázatot arra, hogy a legkitűnőbb római nép (*romanam etiam illam gentem [...] praestantissimam*) miként fajulhatott az évszázadok során ilyen bolonddá és hitvánnyá (*in tanto saeculorum decursu, degenerasse in vappas istos et nebulones*). Nem maradt más hátra számára, mint hogy mindent a sors viszontagságaira fogjon (*vicisitudinis fato*).⁶⁵ Kovacsóczy kortársa, Szamosközy István csak úgy tudta

⁶¹ Bielski krónikájának ezt a részét Armbruster után idézem: ARMBRUSTER, *Romanitatea*, i. m., 117–118.

⁶² Christophori VARSEVICII, *Turciae quatordecim*, Cracoviae, 1595, 127.

⁶³ Idézi ARMBRUSTER, *Romanitatea*, i. m., 119.

⁶⁴ ARMBRUSTER, *Romanitatea*, i. m., 118.

⁶⁵ KOVACSÓCZY Farkas, *Dialógus Erdély igazgatásáról*, ford. BÓNIS György in *Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény I. Humanizmus*, szerk. ÁCS Pál, JANKOVICS József, KÖSZEGHY Péter, Balassi Kiadó, Budapest, 1998, 682–685.

feloldani ezt a humanista ellentmondást, hogy tagadta a románok római származását. Szerinte ugyanis a Daciában lévő római telepéseket Gallianus a gótok támadásai miatt Moesiába és Tharciába telepítette át. Így a románok nem a római telepéseknek, hanem azoknak a dákoknak az utódai, akik a rómaiaktól megtanulták, majd borzalmasan elrontották (*stribiligenes degeneravevit*) a latin nyelvet. Ahogy a franciák, spanyolok, olaszok sem rómaiak, úgy a románok sem lehetnek azok, mondja Szamosközy.⁶⁶

Szamosközy nézeteinek cáfolatára az érvet Cantacuzino épp a Hunyadi-család történetében találta meg. Nem véletlenül vette át Cantacuzino Bonfiniétől épp azt a részt, amelyben arról van szó, hogy a Corvinusok nemzetsége ugyan sokáig homályban maradt a történelem folyamán, de ez nem jelentette azt, hogy a régi római virtus elhomályosult volna a családban, mert lám Hunyadi Jánossal és Mátyással, a sok évszázados rejtőzködés után, régi fényében és dicsőségében született az újjá. Ha ez így van, akkor az az állítás sem lehet igaz, hogy a románok a rómaiak elkorcsosult ivadéakai lennének, hisz ha a Corvinusokon nem fogott az idő foga, akkor miért épp a románokon fogott volna? Bonfini azzal, hogy Európának ezen a részén fennmaradt egy latin nép és nyelv, a Corvinus-család folytonosságát bizonyította. Cantacuzino megfordította a dedukció elemeit. Ha a Corvinus-család erényeit tekintve változatlan formában fennmaradhatott, akkor a románok sem korcsosultak el az évszázadok folyamán római őseikhez képest. Bonfini idézetéhez sietve hozzá is tette az esetlegesen értetlenkedők számára: „Az itt emlegetett Corvinus nem más, mint Mátyás király apja. Mindketten híres emberek voltak, és nagy tetteket vittek véghez; számos győztes háborút vívtak a törökkel. Ahogy Bonfini is mondja román családból származtak. Alább, ha majd sor kerül rá, bővebben fogunk szólni róluk.”⁶⁷ A Hunyadi-család román eredetének ez az első nyílt megfogalmazása a román történeti irodalomban. Cantacuzino itt egyébként nem tett mást, mint a Bonfini által is követett humanista történelemszemléletet ültette át a román gyakorlatba. Eszerint a történelem a születés-fejlődés-csúcspont-hanyatlás-újjászületés körkörös forgatagában nyilvánul meg. Bonfini zseniális bravúrt hajtott végre azzal, hogy a hun (értsd barbár) és a latin (értsd művelt) hagyomány újjászületését Mátyás kapcsán egybegyúrta. Így a Hunyadi-családban egyrészt az ősi római Corvinusok dicsősége született újra, másrészt viszont Mátyás birodalmában a régi (keresztény, művelt) rómaiak által oly rettegett Attiláét látta Bonfini újjáéledni.⁶⁸ Cantacuzino viszont szinte megoldhatatlan dilemma elé került Bonfini elméletének átvételével, hisz hiányzott az az erős román állam, melyet az ókori latin Dacia újjászületéseként lehetett volna értelmezni.

Cantacuzino vitairatában a románok mellett a legtöbb szó a magyarokról esik. Ezt Gáldi László Cantacuzinónak Magyarországra írt levele alapján így magyarázta.⁶⁹

⁶⁶ CANTACUZINO, *Istoria*, i. m., 86–87. Szamosközy szövegét csak közvetve, Toppeltinus tolmácsolásában, ismerjük: Laurentius TOPPELTINUS, *Origines et occasus Transylvanorum*, Lyon, 1667, 53–54.

⁶⁷ CANTACUZINO, *Istoria*, i. m., 113.

⁶⁸ Minderről részletesebben lásd KULCSÁR Péter, *A humanizmus korának műveltsége Magyarországon in uő, Humanista történetírás*, i. m., 39; SZÖRÉNYI László, *A diplomáciailag felhasznált Attila – Janus Pannonius Mátyás követeként Rómában in Harmóniára teremtve. Tanulmányok Mátyás királyról*, Lucidus Kiadó, Budapest, 2009, 79–95 (Kisebbségkutatás Könyvek).

⁶⁹ GÁLDI László, *Constantin Cantacuzino és a magyar nemzeti hagyomány*, Magyar Nyelv (XXXI), 1935/7–8, 242.

Ez kétségtelenül igaz: Cantacuzino számos erdélyi főúrral magyarul levelezgetett (Bánffy Dénes, Apafi Mihály, Teleki Mihály, Kálnoki Sámuel), könyvtárában pedig számos magyar vonatkozású, sőt magyar nyelvű könyvet is találunk. A fenti idézet arról tanúskodik, hogy hosszabb értekezést szeretett volna írni a Hunyadiakról. Nagy a valószínűsége annak, hogy ehhez Heltai Gáspár krónikáját is fel szeretete volna használni, ezért a krónika egyes részeit a 17–18. század fordulóján, minden bizonnyal épp az ő kezdeményezésére, le is fordították románra.⁷⁰ A magyar történelem és kultúra iránt tanúsított nagyfokú érdeklődés azonban szerintem nem pusztán a rokonszenvből fakadt. Mert nemcsak a Hunyadiak példáját lehetett a latin erények kontinuitása mellett felsorakoztatni, hanem a magyarok történetének számos mozzanatát is. Így például a jugriai magyarok esetének a felemlegetése azt bizonyította, hogy lám a magyarok is távol kerültek őshazájuktól (mint a rómaiak), mégsem korcsosodtak el, sem erkölcsükben, sem nyelvükben. A történet arról szól, hogy 1668-ban a moszkvai követ-ségben járó Brankovics György (1645–1711) találkozott az orosz birodalom területén maradt szkítákkal, akikkel minden további nélkül magyarul beszélt.⁷¹ Cantacuzinónak a Simion Dascăl-féle mese elleni egyik érve épp az, hogy ha a románok a László király által behívott római tolvajok leszármazottai lennének, akkor Erdélyben nem lenne annyi román nemes, főleg Máramarosban. Egyébként – teszi hozzá Cantacuzino – „az erdélyi *bojárok* [értsd nemesek] nagy része szintén román eredetű, csak hogy, mivel az ország vezetése kálvinista, ezért ők is, az udvarnál szolgálván kálvinistákká lettek, és magyaroknak nevezik magukat. Elhagyván hitüket, román nevüket is elhagyták.”⁷²

⁷⁰ AURORA ILIEȘ, *O vechi traducere românească necunoscută a cronicii maghiare a lui Gáspár Heltai*, Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj (XV), 1972, 429–433. Cantacuzino a mintegy 400 kötetes könyvtárának magyar vonatkozású anyagát jórészt a két Brankovics-tól (Szávától és Györgytől) szerezte be. Íme Cantacuzino magyar nyelvű könyvei: *Approbata*; I. Apafi Wendelinus-fordítása *A keresztény isteni tudományról*, 1674; Bornemissza Péter, *Harmadik része az evangéliumokból való [...] tanúságoknak*, 1575; *Predikációk* 1584; Káldi György, *A vasárnapokra való prédikációknak első része*, 1631; *Az innepekre való prédikációknak első része*, 1631; Lorántffy Zsuzsanna, *Moses és a próféták*, 1641; Sélyei Balog István, *Uti társ*, 1657; Szathmárnémeti Mihály, *A négy evangélisták szerint való dominica*, 1675. Emellett biztos megvolt még Istvánffy és Bethlen Farkas históriája is. (ILIEȘ, *O vechi*, i. m., 432.) Kecskeméti Alexics János, *Az Dániel próféta könyvének [...] magyarosztatja* című könyvében szereplő magyar nyelvű bejegyzések Corneliu Dima-Drăgan szerint Cantacuzinótól származnak. Dima-Drăgan nem sikerült azonosítani a szóban forgó szöveget (*Oh, ha szárnyaim lehetnének, mint a galamb, ha repülhetnék. Én elrepülnek messze földre el mennek e nipek közül, pusztát keresnek ezentúl ahol nyugodalmom lehetne*), mely Szenczi Molnár Albert 55. zsoltárának negyedik strófája. Ha Dima-Drăganak lehet hinni abban, hogy ez a magyar nyelvű bejegyzés Cantacuzino-autográf, akkor az asztalnok tulajdonában egy Szenczi-féle zsoltároskönyvnek is kellett lenni. Ez egyben azt is bizonyítaná, hogy Cantacuzino kiválóan tudott magyarul, hisz a bejegyzés pontosan követi Szenczi szövegét. Az is Cantacuzino melletti érv lehet, hogy ez a könyv nem a Brankovics testvérektől került Cantacuzino könyvtárába, tehát nem lehettek ők a bejegyzés szerzői. Amíg nem sikerül kideríteni a könyv előző tulajdonosait, akiktől származhatna a bejegyzés, addig el kell fogadnunk Dima-Drăgan véleményét. Cantacuzino könyvtáráról: Corneliu DIMA-DRĂGAN, *Biblioteca unui umanist român Constantin Cantacuzino stolnicul*, cuvânt înainte de Virgil CÂNDEA, Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, București, 1967.

⁷¹ CANTACUZINO, *Istoria*, i. m., 115–116. A korábbi Jugria-utazásokról lásd KRUPPA Tamás, *A jezsuiták és az őshaza* in *De la umanism la luminism*, red. Ioan CHIOREAN, Târgu-Mureș, 1994, 43–46. Lásd még JAKÓ, *Hogyan láttak minket?* i. m., 172.

⁷² CANTACUZINO, *Istoria*, i. m., 96.

I.7. VÁNDORMOTÍVUMOK

A fentiek alapján úgy vélem, hogy Bonfini, Ligaridisz és Miron Costin egymástól függetlenül alkalmaztak egy legendai vándormotívumot egy kivételes hős (Hunyadi János és Negru vajda) születésének, valamint egy címermotívum eredetének a magyarázatához. A történetnek van még egy délszláv, pontosabban szerb szála is, melynek kapcsán ugyancsak sok tinta folyt eddig a vitatkozás hevében. A holló és a gyűrű legendája ebben az esetben is ugyanaz, mint a Bonfini–Heltai-féle változatban, csak a szereplők mások. Itt nem Zsigmond király, hanem a vele kortárs szerb despota Lázárevics István (Stefan Lazarević, 1403–1427) törvénytelen gyermekeként születik Sibinjanin Janko (Arany János szóhasználatával Szibinyáni Jank) a Bogut vagy Budimir nevű oláh szűz leányától. A szerb források közül a legkorábbi is csak a 17. századból való (*Savina Kolostori Évkönyv – Savinski letopis*), ezért elképzelhető éppenséggel, hogy Bonfini és Heltai művei folklorizálódott változatáról van esetleg szó.⁷⁴ E lehetőség ellenére jómagam úgy vélem, hogy itt is önálló alkotásról beszélhetünk: Bonfinitól és Heltaitól függetlenül alkalmazták a szerb énekköltők Hunyadi János születésére a gyűrűs-hollós irodalmi vándormotívumot. A savinai változat szerint Lázárevics egyszer elindult meglátogatni apósát, a bizánci császárt. (Lázárevics felesége, Helena valóban bizánci hercegnő volt. Erről később még lesz szó.) Útközben Szeben mellett egy Bogut vagy Budimir (talán Bonfini és Heltai Vajk Butija) vendégül látta Lázárevicsét, aki első látásra beleszeretett vendéglátója gyönyörűszip lányába, Rutába. Miután az éjszakát vele töltötte, reggel egy gyűrűt ajándékozott Rutának, azt mondván, hogy ha gyereket fog szülni, az őtőle származik majd. Később Rutának ikrei születtek: Janko és Mandelina. A szerb hősi énekekben szereplő legendaváltozatok mindegyikéből hiányzik a gyerek apjához való utazás a hollós epizóddal, ugyanúgy egyébként, ahogy a Mihály vajda születését előadó Popescunál is láttuk ezt.⁷⁵

A történet minden bizonnyal egy közkeletű vándormotívumot dolgoz fel. Egy magas társadalmi rangú férfi, valamint egy kivételesen szép, de társadalmi státusát tekintve a férfinél alacsonyabb szinten lévő leány házasságon kívüli szerelmi kapcsolatából születő gyermek motívumát a szorgos kutatók már számos egymástól meglehetősen távol eső forrásban megtalálták. Így például a perzsa Firdauszi *Sáhnáme* című eposzában (kb. 940–1020), sőt Lajti István szerint a szkíták eredetéről szóló Héraklész-történetben is ugyanez a motívum lelhető fel.⁷⁶ Valószínűleg sohasem fogjuk tudni pontosan meg-

⁷⁴ Mindenről lásd Jung Károly alapos tanulmányát: *Hunyadi János származáslegendájának/származáslegendáinak kérdéséhez*, *Létünk* (36), 2006/2, 26–52.

⁷⁵ JUNG, *Hunyadi János*, i. m., 26–52.

⁷⁶ Íme Rusztem története a *Sáhnáméban*: Rusztem egyszer vadászni ment. Az ország határában elnyomta az álom, miközben az épp ott portyázó turkok ellopták a lovát. Ő elindult megkeresni. Útja során Szemengánba ért, ahol a gyönyörű királylány nyomban beleszeretett. Az együtt töltött éjszaka után azonban Rusztem hazament, ott hagyva egy karján viselt drágakövet a születendő gyermek ismertetőjeléül. A Hérodotosz által elmesélt Héraklész-történet: Héraklész Gerüonész marháinak elhajtása közben érkezett a szkíták földjére, ahol vihar és fagy fogadta. A fáradtságtól kimerülve elaludt. Eközben „lovai isteni végzet szerint eltűntek. Heraklész a keresésükre indult. Útközben Hilaia földjére jutott, ahol egy barlangban csodálatos nőre bukkant: alsóteste kigyó volt. A csodálatos testű

állapítani, még a legaprólékosabb filológiai munkával sem azt, hogy ki, mikor, kitől, mit és hogyan vett át. Véleményem szerint a jelen esetben is inkább az a fontos, hogy ki mire használta a történetet. Minden bizonnyal igaza van Jung Károlynak, amikor azt állítja, hogy ez a származáslegenda-típus szoros kapcsolatban áll a szexuális vendégaráság intézményével.⁷⁷ E hagyomány szerint a férj vagy a testvér barátsága jeléül felajánlja feleségét vagy lánytestvérét az előkelő vendégnek egy éjszakára. Az ilyen jellegű kapcsolatot nem tekintették házasságtörésnek, ezért az abból született gyermek kivételesnek és nem megvetendőnek számított. A Balkán-félszigeti népeknél, de főként a szerbeknél, nagyon elterjedt szokásról van szó, mely még a 20. század első felében is élt, olyannyira, hogy a szerb történész, Ilija Jelić 1931-ben egy egész monográfiát írt róla.⁷⁸ Mindezek alapján valószínű, hogy a történet kezdetben egyáltalán nem a Hunyadi-család lejárására szolgált, ahogy azt Bonfini állította. A szóhagyomány útján terjedő népi mendemondát minden bizonnyal csak a finom, művelt olasz humanisták tarthatták alantasnak. A bárdolatlan magyaroknak meg épp az olasz-római származtatás nem tetszett, ezért ők Heltai verziójára esküdtek. A kivételes hősök általában kivételes módon is születnek (Nagy Sándor, Jézus Krisztus stb.), ezért kellett a mi hőseinkre (Hunyadi, Negru vajda, Mihály vajda) is alkalmazni egy olyan legendát, amely ezt a kivételességet biztosította.

Szerintem a legendának a holló nélküli változatai a legkorábbiak. A holló beillesztése az elbeszélés menetébe későbbi keletű. Ebben az esetben nem zárnám ki azt a lehetőséget, hogy a humanisták keze is benne volt a dologban. Az mindenesetre valószínűnek látszik, hogy a holló csak azután kerülhetett be a történetbe, miután már a Hunyadi-család és Havasalföld címerében is megjelent. A Hunyadi-család címeréről 1453-ból van az első adatunk, de ekkor már a hollós-gyűrűs címer megvolt, mert 1453-ban csak címerbővítés történt. Lehet, hogy a címeradományozás Zsigmond király 1409. évi híres oklevelében már megtörtént. A havasalföldi címerben, mint láttuk, már 1497-ben feltűnt a holló, de igazán uralkodóvá és pontosan azonosíthatóvá (azaz nem összetéveszthetővé a sassal) csak a 17. században vált. Fest Sándor szerint a hollóról szóló történet a Szent Oszvald-legendának köszönhetően kerülhetett be a Hunyadiak heraldikai legendájába. A nyugat-európai (angol) eredetű legenda szerint Oszvald egy hollóval gyűrűt küld a messze országban élő pogány menyasszonyának. A holló a királylánytól visszajövet a gyűrűt elveszti, tengerbe ejti, egy hal azonban fölhozza, és így a madár továbbviheti azt Oszvaldnak. Fest szerint Szent Oszvald kultusza a 15. század második felében Stíriában és Karintiában élte fénykorát, épp ott, ahonnan a Cilli-család is származott. És hát Bonfinitól tudjuk, hogy épp a Ciliek voltak azok,

lény azt mondta, csak akkor árulja el, hol vannak a lovai, ha Heraklész vele hál. Heraklész teljesítette a nő kívánságát, többször is. Heraklész végül megkapta lovait. Mielőtt elment volna a nő azt kérdezte mi legyen azzal a három fiúval, akik a nászukból fognak születni. Heraklész azt felelte, hogy a melyik fiú meg tudja feszíteni az általa otthagytott íjat, az maradjon ezen a földön, a másik kettőt, pedig küldje el erről a vidékről. A három fiú (Agathürszosz, Gelonosz, Szkhütész) közül az utóbbinak sikerül megfeszíteni az íjat. Az ő leszármazottai a szkiták.” (Szász Károly, *A világirodalom nagy époszai* I, Budapest, 1882, 243–244; HÉRODOTOSZ, *Hérodotosz történeti könyvei* I–II. k., ford. GERÉB József, Budapest, 1892, IV., 9–11.)

⁷⁷ JUNG, *Hunyadi János*, i. m., 48.

⁷⁸ ILIJA JELIĆ, *Tragovi gostinske oblube kod našega naroda*, Beograd, 1931.

akik előszeretettel terjesztették Mátyás apjáról a gyűrűs-hollós mesét.⁷⁹ A kérdés már csak az: miként lehetett egy köztisztületben álló szentről szóló legendát pejoratív értelművé konvertálni és Mátyás lejáratására felhasználni?

A két havasalföldi gyűrűs-hollós címer esetében (Pătrașcué és Cantacuzinóé) tudós és csak egy nagyon szűk rétegnek szóló alkotással van dolgunk. Szerintem mindkettő inkább a külföldi, semmint a hazai eruditus közvéleménynek szólt. (Erről majd alább még szólok.) A 17. században a román irodalom egyik legközkedveltebb műfaja a címervers. Ezekben természetesen gyakran szerepelt a holló is, de semmi nyoma nincs bennük a Ligaridisz–Costin-féle heraldikai legendának. Ehelyett a hollóhoz köthető gazdag bibliai szimbolikát találunk. A címerversekben a holló általában mint az Isten küldötte szerepel, aki az uralkodónak gazdagságot, hatalmat és lelki táplálékot hoz, ahogy annak idején a pusztában tartózkodó Illés prófétának vitt eledelt. Hiába a Bukaresti Bibliában is a hollós-gyűrűs címer, a címermagyarázó versben Radu Greceanu (1655–1725) ezt írja a hollóról:

„A holló, mely az éhes Illést táplálta
A kereszttel az erőt és a hatalmat hozza.”

Furcsa, hogy semmit sem ír a gyűrűről, pedig a kereszt mellett az is ott van a holló csőrében. A grúz származású Antim Ivireanul (1650–1716), Havasalföld érseke egyik prédikációjában Noé bibliai történetével hozta összefüggésbe az ország címerében szereplő hollót. Az özönvíz után – mondja Ivireanul – Noé először a hollót küldte el, hogy megnézzze: visszahúzódott-e már a víz teljesen. A holló azonban nem tért vissza, ezért másodszorra a galambot küldte el Noé, aki, mint köztudott, egy olajággal tért vissza. Ezután következik Ivireanul nyakatekert és erőltetett magyarázata arról, hogy hová is tűnt a Noé által kiküldött holló. Az ugyanis nem máshova, mint egyenesen Péter és Pál apostolhoz repült (sic!) akik „egy keresztet adva csőrébe, nyomban a te karjaidba küldték tiszteltre méltó ország, hogy a nap és a hold között fényeskedjen. Mivel a címerben a holló jobbján álló hold, nem más, mint Péter apostol, a balján álló nap, pedig Pál apostol.”⁸⁰

Nyilvánvaló, hogy Ivireanul heraldikai szimbólummagyarázata teljesen más hagyományt képvisel, mint a Ligaridisz és a Miron Costin által előadott legenda. Mindezek ellenére a 16. század végén a két román fejedelemségben megjelenik egy olyan uralkodócsalád, melynek tagjai előszeretettel nevezik magukat Corvinusoknak.

⁷⁹ FEST Sándor, *A Hunyadiak hollós címere*, Budapesti Szemle, (LXV), 1937, 246. köt., 718. sz., 277–293; VÍZKELETY András, *Eine wiedergefundene Handschrift des sog. Spielmannsepos „Sankt Oswald”*, in *Festschrift für Professor Dr. sc. Karl Mollay*, Hrsg. Péter BASSOLA, Regina HESSKY, László TARNÓI, Budapest, 1978, 221–241.

⁸⁰ Antim IVIREANUL, *Predici*, ed. critică de Gabriel ȘTREMPEL, București, 1962, 131–132.

I.8. A MIHNEÁK ÉS A CORVINUSOK

Az első román fejedelem, aki a Corvinusokkal (értsd Hunyadiak) való rokonságát hangsúlyozta, az a Petru Șchiopul volt, aki háromszor is uralkodott Moldva trónján (1574–1577, 1578–1579, 1582–1591). Șchiopul Mihnea cel Rău (1508–1510) havasalföldi vajda unokájaként a Mihnea-család tagja volt. 1591-ben önként lemondott a trónról és egész családjával Magyarországon át Bécsbe utazott. Itt „menedékjogot” kért II. Rudolftól. A császáriak attól tartottak, hogy Șchiopul valójában nem menekült, hanem a törököknek kémkedik. A vajda bőkezű költekezése láttán azonban megengedték neki, hogy a Monarchia területén házat béreljen magának. Șchiopul mesés vagyonáról legendák keringtek a korban. Nem csoda hát, ha a Monarchia ügyes üzletemberei szertették volna rátenni a kezüket. Egy kastélyt például a bankár Georg Fuggertól vett ki bérbe a vajda. Később a tiroli Bolzanóban telepedett le.⁸¹ Itt halt meg, és temették el 1594-ben a ferencesek templomában. Sírján a következő felirat olvasható: *Ioanni Petro, voivodae Moldaviae ex Corvina Mihnistarum, Valachiae principum, regia familia* („Isten kegyelméből Moldva vajdája, Péter, a Mihneák királyi Corvinus-családjából, melyből a havasalföldi fejedelmek is származnak”). Șchiopul rokona, II. Mihnea havasalföldi vajda (uralk. 1577–1583, 1585–1591) nagynénje, Marietta Vallarga Adorno által a muranói Szent Máté-templomban emeltetett oltáron a következő felirat olvasható: *Mihnas ex Corvina regia familia* („Mihnea, a Corvinusok királyi családjából való”).⁸² A Mihnea-család egy másik tagja, Radu Mihnea (uralk. 1601–1602, 1611–1616, 1620–1623) néhány levelében szintén Corvinusnak nevezte magát: *Radulius Michno Corvinus Dei gratia Terrarum Moldaviae ac Valachiae Transalpiniae dominus*. Az akció sikeres is volt, mert XV. Gergely pápa fogékonyan mutatkozott Radu Mihnea Corvinus-rokonságát illetően, és 1623. május 15-i levelét *Dilecto filio nobili viro Radulio Mihno Corvino Valachiae principine* címezte. A levélben a pápa a Havasalföldre készülő Andrea Bogoslavić minorita szerzetest ajánlotta Radu Mihnea figyelmébe, és tényként kezelte, hogy a vajda a Corvinusok családjából származik: „Scimus enim, quae sit in istis provinciis tui nominis autoritas, cuius Principatus cum Corvinae gentis haereditas esse debuerit, bellicae fortitudines tuae proemium fuit.” Bogoslavić a Havasalföldről készült jelentésében következetesen *principe Radulio Mihno Corvinónak* nevezte a vajdát.⁸³ Egy évvel később három Lengyelországba küldött levelét a következőképpen írta alá Radu Mihnea: *Radul Michno Corvin, z bożej laski hospodar i wojewoda ziemi Mołdawskiej i Multańskiej*, azaz „Radu Mihnea Corvin, Moldva és Havasalföld vajdája és uralkodója”.⁸⁴

⁸¹ Șchiopul önkéntes száműzetéséről lásd CĂZAN, *Domni români*, i. m., 10–59.

⁸² Pavel CHIHAIA, *Învățăture și mituri în Țara Românească*, ed. de Ioan POPIȘTEANU, Editura Ex Ponto, Constanța, 2010, 331–340 (Opera Omnia VII).

⁸³ XV. Gergely pápa levelét közli: Eudoxiu HURMUZAKI, *Documente privitoare la istoria românilor*, VIII (1376–1650), Bucuresci, 1894, 404–405. Bogoslavić szerint a vajda ugyan a görögkeleti vallást követte, de titokban katolikussá lett. Bogoslavić jelentését lásd Gheorghe CĂLINESCU, *Altre notizie sui missionari cattolici nei Paesi Romeni*, *Diplomatarium Italicum* (II), 1930, 328.

⁸⁴ Ștefan ANDREESCU: *Restitutio Daciae. Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1601-1659*, II, Editura Albatros, București, 1989, 41. Radu lengyel nyelvű leveleit (1624.

Milyen hagyomány alapján alakulhatott ki a Corvinus–Mihnea rokonság? Az egyik forrás Oláh Miklós lehetett, aki *Hungariájában* arról írt, hogy a havasalföldi vajda, Mihnea cel Rău (1462–1510), Drakula fia ugyanúgy a Dan nemzetségből származott, mint ő. Oláh Miklós nagyapja, egy bizonyos Mamsila vagy Manzila⁸⁵ Hunyadi János nővérét, Hunyadi Mariát vagy Marinát vette feleségül, így Oláh Miklós családja rokonságba került a Hunyadiakkal:

„Hunyadi János erdélyi vajda, majd később Magyarország kormányzója idejében Dragula vajda, miután azokat, akik a Danus vérből származtak, részint megölte, részint elűzte, hatalmába ragadta az országot. Az Argyesből való Mamsilának feleségétől, Marinától, az említett János vajda nővérétől többek között két fia született: az egyik Stancul volt, akinek két fia született, Danus és Petrus; a másiknak Stoian, azaz István. Ő nemzett engem és Mátét fiaiként.”⁸⁶

Oláh ugyan nem mondja ki, hogy Mihnea cel Răunak is köze lett volna a Corvinusokhoz, de az a megjegyzése, hogy „hozzánk [azaz az Oláh-családhoz] erős vérségi kötelékekkel kapcsolódott”, a későbbiekben elégségesnek bizonyulhatott arra, hogy a Mihnea-családot összekössék a Corvinusokkal.⁸⁷ Oláh Miklós azonban nemcsak a *Hungariában*, hanem más dokumentumokban is hangoztatta a Mihnea- és ezáltal közvetve a Drakula-családdal való kapcsolatát. 1533. március 7-i, humanista barátjának, Cornelius Scepperusnak (1501–1503?–1555) írt levelében azt állította, hogy Drakula vajda véréből való, és Mihnea cel Răuval is rokonságban áll a családja.⁸⁸ Oláh Miklós 1562. szeptember 14-én kelt végrendeletében szintén azt találjuk, hogy Mihnea cel Rău Oláh Miklós nagybátyja volt. A végrendelet szerint Oláh Miklós egy sast ábrázoló aranygyűrűt ajándékozott II. Miksának, mely a nagybátyjáié, azaz Mihnea cel Răué volt. Az 1548-ban kiállított császári oklevélben, melyben Oláh Miklós az egri püspökséggel együtt magyar nemességet kapott, szintén az áll, hogy Mihnea cel Rău Oláh Miklós nagybátyja volt.⁸⁹ Zsámboky János a Bóna György felett mondott gyászbeszédében arról szólt, hogy az Oláh-család a havasalföldi fejedelmi család része. Bóna György Oláh Miklós lánytestvérének a fia volt, és Zsámboky felügyelte (*praeceptor*a volt) padovai tanulmányait Istvánffy Miklóssal együtt. 1559. szeptember 3-án halt meg és Oláh Miklós temettette el Sopronban.⁹⁰

július 15., 1624. október 26.) Toma Zamoyski kijeji vajdához, valamint Stanisław Koniecpolski lengyel hetmánhoz (1624. szeptember 13.) Ioan Bogdan adta ki: *Documente privitoare la istoria românilor. Urmare la colectiunea lui Eudoxiu Hurmuzaki*, supliment II. vol. II. (1601–1640), Bucuresti, 1892, 529–529.

⁸⁵ Pavel Chihaiia szerint Mánzea havaselvei bojár: CHIHAIIA, *Învățăture și mituri*, i. m., 335.

⁸⁶ OLÁH Miklós, *Hungária. Athila*, ford. és jegyz. KULCSÁR Péter, NÉMETH Béla, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 35 (Milleniumi Magyar Történelem, Források).

⁸⁷ OLÁH, *Hungária*, i. m., 35–36.

⁸⁸ OLÁH Miklós *Levelezése*, kiad. IPOLYI Arnold, Budapest, 1875, 311 (Magyar Történelmi Emlékek, Okmánytárak XXV).

⁸⁹ Kovács András, *Oláh Miklós címereslevelei*, Korunk (3/5), 1994/4, 103–108.

⁹⁰ Zsámboky és Bóna viszonyáról lásd Imre TÉGLÁSSY, *János Zsámboky (Sambucus) and his Theory of Language*, *Hungarian Studies*, (10), 1995/2, 245, 247; RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Janus Pannonius kiadója, Hilarius Cantuincula*, ItK (LXXXIV), 1980/2, 131. Zsámboky gyászbeszéde: *Epistolae aliquot, et epigrammata funebris doctissimorum aetatis virorum de obitu Georgii Bona*, Padova, 1560.

Oláh Miklós tehát két dolgot hangsúlyozott: egyrészt azt, hogy a családjának egyik ága a havasalföldi fejedelmi családdal, míg másik ága a Hunyadi-családdal van kapcsolatban. Az a gyanúm, hogy Oláh Miklós csúsztatott, ugyanis állítása ellenére sem igazolható, hogy Hunyadi Jánosnak lett volna egy Mária–Marina nevű lánytestvére. E. Kovács Péter azt írja, hogy „Jánosnak valószínűleg két leánytestvére is volt: Klára Dengelegi Pongrácz György erdélyi alvajda felesége lett, a másik testvér kilétét homály fedi”.⁹¹ Lehet, hogy az épp Oláh Miklós nagyanyja volt? Ezzel szemben Kubinyi András úgy véli, hogy a „Hunyadi másik leánytestvére Szentgyörgyi Székely Jánoshoz ment hozzá. Ez utóbbi fia vagy testvére lehetett az 1461-ben meghalt Székely Tamás várnai perjel. A későbbi esztergomi érseknek, Oláh Miklósnak állítása ellenére sem igazolható anyai ágú Hunyadi leszármazása.”⁹²

Az is kérdéses, hogy Oláh nagyapja, Mansila valóban a havaselvi fejedelmi családhoz tartozott volna. A román történeszek általában azzal a Mânzea nevű bojárral azonosítják, aki Drakula letartóztatása után az új vajda, Radu cel Frumos (egyébként Drakula testvére) elől 1462-ben Brassóba menekült. Mânzea sokáig hű maradt régi urához, mert Radu 1472. június 12-i adománylevelében Mânzea Dușești nevű birtokát más bojároknak adományozta, ami azt jelenti, hogy Mânzea még tíz év után is kegyvesztett volt, és minden bizonnyal még Erdélyben tartózkodott.⁹³ Arról azonban nincs információ, hogy valóban rokona lett volna Drakulának.

Az, hogy Mihnea cel Rău fejedelmi családból való volt, szintén két forrásnak köszönhetően terjedhetett el: egyrészt Oláh Miklós állította ezt, másrészt a Drakuláról szóló orosz krónika szerzője 1486-ban. Ez utóbbi azt írta, hogy Drakulának három fia volt: kettő Mátyás leánytestvérétől született, egy pedig egy „bizonyos lánytól”, még a házasság előtt. Drakula egyik fia az orosz krónikás szerint Budán volt a király fia (azaz Corvin János) mellett, míg a másik a váradi püspöknél épp akkor halt meg, amikor az orosz krónikás Budán járt. Itt találkozott Drakula harmadik fiával, Mihálylyal, azaz Mihneával is, aki a szultán udvarából menekült Mátyáshoz.⁹⁴ A szemtanú hitelességével beszámoló orosz, vagy inkább szerb, krónikás szavaiban nehéz kételkedni, de a belső havasalföldi történetírói hagyomány ellentmond neki. Mihnea cel Rău halála után másfél évtizeddel, 1517–1521 között írta meg egy Gavriil nevű Athosz hegyi szerzetes Nifon konstantinápolyi pátriárka életét görögül, a havasalföldi vajda, Neagoe Basarab (1512–1521) megrendelésére. A hagiográfiában előkelő (negatív) szerepet kapott Mihnea cel Rău is, elsősorban azért, mert állandó viszályban volt Nifonnal.

⁹¹ E. Kovács Péter, *A Hunyadi-család in Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv*, i. m., 36.

⁹² KUBINYI András, *Hunyadi Mátyás, a személyiség és a király*, Aetas (22) 2007/3, 83–84.

⁹³ CHIHAI, *Învățăture și mituri*, i. m., 335.

⁹⁴ *Drevnerusskaja chudožestvennaja proza – Régi orosz széppróza*, szerk. IGLÓI Endre, MISLEY Pál, Tankönyvkiadó, Budapest, 1977, 173–181. A Drakula vajdáról szóló orosz história 1486-ban keletkezett. Erről készített másolatot Jefroszin szerzetes 1490-ben. Ez a változat maradt fenn. A história szövege minden bizonnyal III. Iván cár diplomatája, Fedor Kurycin révén, aki 1482-ben járt Budán, került orosz környezetbe. Zoltán András meggyőzően bizonyította, hogy az orosz változat mögött egy szerb szöveg áll, melyet a budai kancellária szerb diákja jegyezhetett le. (Minderről lásd Zoltán András két kiváló tanulmányát: *Megjegyzések az orosz Drakula-történet keletkezéséhez*, Filológiai Közlemény, 1984/2–3, 149–164; uő, *Az orosz Drakula-történet szerzője. Kurycin vagy valaki más?* Világtörténet (32), 2010/ősz–tél, 38–46.)

Ráadásul Mihnea élete végén Magyarországra menekült és még a katolikus vallást is felvette. Gavriil atya azt állította, hogy Mihnea nem Drakula, hanem egy bizonyos Dracea Armaşul fia volt. Ezt az információt a 17. századi havasalföldi, immár románul író krónikások változatlanul átvették. A Dracea neve mellett álló jelző (armaş = poroszló, porkoláb) arra utal, hogy Mihnea apja egyszerű katona lehetett.⁹⁵ A helyzet azonban az, hogy Mihnea vajdasága idején, 1508–1509-ben több oklevélben is Drakula fiának mondta magát. Nehéz elképzelni, hogy ilyen fontos, tanúk által aláírt dokumentumokban (szinte mindenik adománylevél) hazudott volna. Emellett a román történetek egy része úgy véli, hogy a Gavriil atya által használt Dracea-Dracii alak a Drakula név egyik változata a Lupul-Lupea, Negru-Negrea alakokhoz hasonlóan.⁹⁶ Ezek alapján, úgy vélem, bizton állíthatjuk, hogy Mihnea valóban Drakula házasságon kívül született fia volt.

⁹⁵ Nifon pátriárka életrajzának 17. századi román fordítását lásd: http://saraca.orthodoxphotos.com/biblioteca/viata_sf_nifon_patriarhul.htm

⁹⁶ Az adományleveleket, melyekben Drakula fiának titulálta magát Mihnea, lásd DRH, B, II, 116–117, 120–121, 126–129, 134–137. A Dracea-Drakula névváltozatokról: Ştefan ANDREESCU: *Vlad Ţepeş (Dracula), între legendă şi adevăr istoric*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976, 151–152.

I.9. DRAKULA HÁZASSÁGA ÉS A CORVINUSOK

A fentiek alapján csupán egy biztos: Oláh Miklós tudatosan törekedett arra, hogy a saját, a Hunyadi-, valamint a Mihnea-családot összerokonítsa. Halála után egy-két évtizeddel csakis olyan találhatta ki a Mihnea–Corvinus rokonságot, aki ismerte Oláh fent említett írásait, de a *Hungariát* mindenképp. Ez nagyon szűk kör lehetett. Én leginkább Zsámboky Jánosra gyanakszom. Nemcsak a már említett gyászbeszéd miatt, hanem azért is, mert Oláh Miklós halála után ő gondozta az érsek iratait, és 1568-ban Bonfini krónikájával együtt kiadta Oláh *Athiláját* is. A *Hungaria* csak jóval később, 1735-ben jelent meg először nyomtatásban, tehát annak a szövegét csak kevesen ismerték még a 16. század végén, de Zsámbokyról könnyen elképzelhető, hogy ismerte. De Zsámboky volt ekkor Antonio Bonfini szövegének is a legjobb ismerője, annak a szövegnek, amely alapján szintén rokonítani lehetett a Mihnea- és a Corvinus-családot. Bonfini írja: „a király [Mátyás] a havaselveiek ellen indult, hogy kiszabadítsa a törökök markából Drakulát, akinek a saját rokonságából adott asszonyt törvényes házastársul.”⁹⁷ Az, hogy Mátyás saját nőtestvérét vagy esetleg valamelyik unokatestvérét adta Drakulához feleségül, a román történészek között nagy népszerűsége tett szert, míg a magyar szakirodalomban sokáig szkeptikusan fogadták ezeket a feltételezéseket, mondván, hogy Mátyás királynak nem volt leánytestvére és Hunyadi Jánosnak sem voltak lányai.⁹⁸ Bonfini azt állította, hogy a házasság még Drakula fogságba vetése előtt (1462. november–december) megtörtént. Bonfini állítását megerősíti még két korabeli forrás: 1462. március 4-én Velence budai követe, Petrus de Tomasius azt írta, hogy Drakula feleségül vette Mátyás egyik rokonát. Ugyanezen év február 11-én írt híres levelében Drakula pedig arra figyelmeztette Mátyást, hogy a szultán ellenzi a tervezett házasságot.⁹⁹ Nincs okunk feltételezni, hogy a Budán tartózkodó Tomasiusnak ne lettek volna pontosak az információi, vagy netán hazudott volna. Tomasius leveléből az is kiderül, hogy maga Mátyás mutatta meg Drakula 1462. február 11-i levelét neki (mely valószínűleg épp a velencei követnek köszönhetően maradt fenn a müncheni Bayerische Staatsbibliothekban), és nyilván helyesbített volna a magyar király, ha nem lett volna igaz a házasságra vonatkozó információ. A házasságról az egyetlen hiteles forrást, Drakula 1462. február 11-i levelét Nicolae Iorga találta meg Münchenben és Ioan Bogdan közölte először 1896-ban. 1978-ban C. A. Stoide kétségbe vonta a levél hitelességét és azt állította, hogy egy 19. század végi román kutató hamisította azt egy

⁹⁷ BONFINI, i. m. 3. 10. 285.

⁹⁸ MISKOLCZY Ambrus, *Eszmék és téveszmék. Kritikai esszék a román múlt és jelen vitás kérdéseit tárgyaló könyvekről*, Bereményi Könyvkiadó – ELTE BTK Román Filológiai Tanszék, Budapest, 1994, 34 (Disputa).

⁹⁹ „Dito Valacho [Drakula], che hora è homo del dito Signor Re [Mátyás] et ha tolto una sua parente per moglie.” Tomasius levele: Ion BIANU, *Ștefanu celu Mare. Câteva documente din Archivulu de Statu de la Milanu*, Columna lui Traianu (IV), 1883/1–2, 35. „Quia in prioribus nostris litteris scripsemus eidem serenitati vestrae, quomodo turcii, saevissimi crucis Christi inimici nuncios ipsorum solemnes, eo quod pacem et unionem inter vestram serenitatem et nos initam et confederatam non tenere nupciasque spernemus celebrare, transmiserunt.” (Drakula 1462. február 11-i levele Mátyás-hoz: Ioan BOGDAN, *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui*, București, 1896, 78–79.)

müncheni könyvtárossal karöltve. Andrei Corbea azonban, megvizsgálva az eredeti müncheni levelet, valamint annak egy korabeli másolatát, mely a wolfenbütteli Herzog August Könyvtárban található, megállapította, hogy a Drakula-levél nem lehet hamisítvány.¹⁰⁰ Mindezek ellenére az orosz krónika szerzője szerint, aki szintén járt Mátyás udvarában, a házasság csak később, Drakula újbóli trónra helyezése és a katolikus hitre való áttérése után (1474) köttetett meg. Minden bizonnyal ez a változat a helyes. Drakula levelében az áll, hogy még csak tervezik a házasságot, melyet a törökök nagyon elleneznek. Tomasius valószínűleg félreértette a levelet és úgy gondolta, hogy már meg is történt a házasság. A levélben egyébként Drakula a törökök elleni hadjáratáról számolt be és Mátyás segítségét kérte, mivel tudta, hogy a hadjárat miatt a törökök ellene fognak vonulni. Ez be is következett és Mátyás el is indult Drakulát megsegíteni, aminek mégis az lett az eredménye, hogy a vajdát fogságba vetette és így a házasság is meghiúsult. De csak egy időre, mert később Drakula mégis beházasodott Mátyás családjába.

Kubinyi András a Révay-család levéltárában találta meg a Pécsi Káptalan által 1489. szeptember 10-én kiadott oklevelet, melyben arról van szó, hogy Szilágyi Juszтина, a néhai „Dragwlya” vajda özvegye Pécssett lévő házát („Dragulwahaza-t”) az egyik szolgájának adta. Kubinyi úgy vélte, hogy: „mivel az asszony 1476-ban már özvegy volt, Vlad a vajdai székbe történt visszahelyezése idején vehette feleségül, Juszтина utána még kétszer ment férjhez, gyermeke egyik házasságából, köztük Drakulától sem született.”¹⁰¹ Kubinyival Fedeles Tamás is egyetért. Fedeles szerint

„miután a magyar uralkodó felismerte a magas rangú »rabja« kínálta lehetőségeket, az 1470-es évek elején–közepén nőül adta hozzá unokahúgát, az időközben megözvegyült Szilágyi Jusztinát. Minden bizonnyal azért köttetett meg frigyük, hogy Drakula immár Mátyás unokasógoraként a magyar király érdekeinek megfelelően igazgassa az 1476-ban ismételtlen rá bízott Havasalföldet.”¹⁰²

A házasságot egy ikonográfiai forrás is megerősíti. Csak nemrég került elő az az 1470–1480 táján készült metszet, mely a jegyes Drakulát ábrázolja.¹⁰³

¹⁰⁰ C. A. STOIDE, *Luptele lui Vlad Țepeș cu turcii (1461-1462)*, Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Iași (XV), 1978, 17; uő, *În legătură cu scrisoarea din 11 februarie 1462. Contribuții la cunoașterea izvoarelor domniei lui Vlad Țepeș*, Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Iași (XVIII), 1981, 151–161; Andrei CORBEA, *Cu privire la corespondența lui Vlad Țepeș cu Matei Corvin*, Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Iași (XVII), 1980, 674; Matei CAZACU, *L'histoire du prince Dracula en Europe Centrale et Orientale (XVe siècle)*, Dors, Genève, 1996, 38.

¹⁰¹ KUBINYI, *Hunyadi Mátyás*, i. m., 84. Vö. még: MISKOLCZY, *Eszmék*, i. m., 34.

¹⁰² FEDELES Tamás, *Drakwlyahaza in Fons, skepsis, lex. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Mak Makk Ferenc tiszteletére*, szerk. ALMÁSI Tibor, RÉVÉSZ Éva, SZABADOS György, Szeged, 2010, 54–62.

¹⁰³ ERWIN POKORNY, *Bildnisse und Kryptoporträts des Vlad Dracula*, *Ars Transylvaniae* (18), 2008, 109–118.

9. ábra. A jegyes Drakula (1470–1480), Basel, Kunstmuseum, Kupferstichkabinett, inv. U.VIII.32

Láttuk, hogy Oláh Miklós azt állította: Mihnea nem a Vlad Țepeș családjából, hanem a Dan nemzetségből származott. Csakhogy ugyancsak Oláh mondja, hogy az egymással állandó harcban álló két nemzetség (Danusok–Dănești: Oláh Miklós családja, valamint a Dragulák–Drăgulești: Vlad családja) ugyanattól a közös őstől származik: „Ebben a tartományban ősi időktől kezdve napjainkig két [uralkodó-] család volt, melyek kezdetben ugyanabból a házból származtak: az egyik a Danok, Danus vajdától, másik a Dragulák, Dragulától, róluk Aeneas Silvius is említést tesz *Europájának* második fejezetében.”¹⁰⁴ (Kiemelés – N. L.) Egy éles szemű humanista számára Oláh és Bonfini adatai bőségesen elégnak bizonyultak a Corvinus–Mihnea rokonság felállításához.

A Mihneák másik fontos jellegzetessége, amellett, hogy a Corvinusokkal való rokonságukat hangsúlyozták, filokatolicizmusuk. Drakula fia, Mihnea cel Rău, 1509-ben vazallusi esküt tett a magyar királynak és felvette a katolikus hitet. II. Mihnea édesanyja a moldvai és havasalföldi katolikus misszionáriusok (Gabriel Mančič, Petrus Baksić) beszámolói szerint magyar katolikus asszony (Catterina) volt, aki a Negru vajda által alapított Câmpulungon katolikus kolostort építtetett. Sőt Mančič egy 1660-ban írt jelentésében egyenesen azt állította, hogy Catterina Negru vajda felesége volt, aki Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére alapított templomot Câmpulungon, melyben

¹⁰⁴ OLÁH, *Hungária*, i. m., 35.

már eddig is számos csoda történt. Más katolikus misszionáriusok (Baksić, vagy a már említett Bogoslavić) azt írják, hogy Negru vajda felesége, Marghita vagy Margaréta szintén magyar és szintén katolikus volt, aki hol Câmpulungban, hol Târgoviştén alapított katolikus kolostort.¹⁰⁵

Minden bizonnyal nem véletlen, hogy épp a katolikus misszionáriusok hangsúlyozták, hogy a honalapító román vajda felesége magyar volt és katolikus kolostorokat alapított a legrégebbi havasalföldi városokban. Egyébként a misszionáriusok valóságos vajdafeleségekről alakították ki elméletüket, de annyira összekeverték mindent, hogy azt nem lehet pusztán a tudatlanság vagy a véletlen számlájára írni. Fentebb már említettem, hogy Alexandru Nicolae (1352–1364) havaselvi vajda felesége a szörénységi (katolikus) magyar bánok családjából származó Klára volt, akit 1370-ben V. Urbán pápa valóságos missziós tervvel bízott meg, azt kérve, hogy igyekezzen mostohafiát, I. Vlaicut (1364–1377), valamint V. István Uroš (1355–1371) szerb uralkodóhoz férjhez ment lányát, Annát áttéríteni a katolicizmusra. Margaréta a moldvai Alexandru cel Bun (1400–1432) vajda felesége volt és az erdélyi Losonczy-családból származott. Caterina pedig nem más, mint Ecaterina Salvaresso, aki valóban katolikus, de nem magyar, hanem kiozi származású, és a már említett Maria Vallarga Adorno mostohatestvére volt. A Mihnea-családból származó II. Alexandru Mircea vajda felesége volt. Az ő házasságukból született a már említett II. Mihnea, aki előszeretettel hangsúlyozta a Corvinusokkal való rokonságát, és 1585-ben şotângai birtokát a târgoviştei ferences kolostornak adományozta.¹⁰⁶ A Salvaresso-családdal a már említett raguzai krónikás, Luccari is kapcsolatban volt. Minden bizonnyal Luccari ezen kapcsolatoknak köszönhetően szerezte meg a Negru vajdáról szóló havasalföldi ószláv krónikát.¹⁰⁷

Petru Őchiopul filokatolicizmusa elsősorban az elolaszosodott albán származású Bartolomeo Brutinak (megh. 1592) volt köszönhető, aki egy 1587-ben készült névtelen jezsuita beszámoló szerint mindent megtett annak érdekében, hogy egész Moldvát áttérítse a katolikus hitre. Bruti 1588-ra elérte azt, hogy Petru Őchiopul hajlandó lett volna áttérni a katolikus vallásra. A pápai udvar azonban megorrolt az egyre nagyobb követelésekkel előálló Brutira (azt szerette volna, hogy a pápa nevezze ki a két román fejedelemség és az Oszmán Birodalom összes katolikusai védelmezőjének, defensor), így az egészből nem lett semmi. Egyébként Őchiopul az első moldvai fejedelem, aki beengedte a vajdaságba a lengyel jezsuitákat, és még abba is beleegyezett, hogy a misszionáriusok latin iskolákat üzemeltessenek.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Baksić és Mančić jelentése: *Acta Bulgariae Ecclesiastica*, kiad. Eusebius FERMEDŽIN, Zagreb, 1887, 99, 268 (Monumeta Specantia Historiam Slavorum Meridionalium, 18). Bogoslavić beszámolóját kiadta: CĂLINESCU, *Altre notizie*, i. m., 328. Mančić 1650–1664 között Erdély, Moldva és Havasalföld apostoli vikáriusa volt, de valójában a Vatikán titkos ügynökeként a lengyel király, az erdélyi fejedelem, valamint a havasalföldi és moldvai vajdák udvaraiban serénykedett. Minderről lásd TÓTH István György, *Misszionáriusok a kora újkori Magyarországon*, Balassi Kiadó, Budapest, 2007, 264.

¹⁰⁶ Minderről lásd Constantin GANE, *Trecute vieți de doamne și domnițe* 1, București, 1933, 17–19, 25–26.

¹⁰⁷ A Salvaresso-családról: Andrei PIPPIDI, *Ricerche sulla famiglia Salvaresso in L'Eurpa Centro-Orientale e la Penisola italiana: quattro secoli di rapporti eflussi intercorsi tra Stati e civiltà (1300-1700)*, a cura di Cristian LUCA e Gianluca MASI, Museo di Brăila-Istros Editrice, Brăila-Venezia, 2007, 144–147.

¹⁰⁸ Brutiról lásd Sorin BULBUOCĂ, *Bartolomeo Bruti și ofensiva catolică în Moldova în timpul lui Petru Őchiopul in Studii de istorie medievală și premodernă. Omagiu profesorului Nicolae Edroiu membru*

Radu Mihnea ugyanezeket a hagyományokat folytatta: Velencében, és talán Padovában, folytatta tanulmányait, és Petru Șchiopulhoz hasonlóan legmegbízhatóbb emberei közé tartoztak a Bruti-család tagjai (Cristophoro, Giacomo és Benedetto). Felesége, a konstantinápolyi Pera negyedből származó Arghira Minetti, szintén olasz volt. Udvarában a fontos tisztségeket olaszok töltötték be: Benedetto Bruti pohárnok, Bartolomeo Minetti asztalnok, Battista Velei tanácsos, míg a pápa küldötte, a már említett Andrea Bogoslavić, a vajda titkára volt. Bogoslavić szerint Radu Mihnea külsőségben megtartotta ugyan a görög hitet, de titokban katolikussá lett. Ezzel összhangban a ferences Paolo Bonici, aki, mint már említettem, Moldvában találkozott a trónjától megfosztott vajdával, azt állította, hogy 1632-ben általa meggyóntatva és feloldozva, katolikusként halt meg Radu Mihnea.¹⁰⁹

corespondent al Academiei Române, vol. îngr. de Avram ANDEA, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, 301–313. A Bruti-családról magyarul: KRUPPA Tamás, *Pasquale Bruti tolmács kalandos prágai követsége 1596-ban*, Lymbus (III), 2005, 29.

¹⁰⁹ ANDREESCU, *Restitutio Daciae*, i. m., 53–55, PIPPIDI, *Tradiția bizantină*, i. m., 2001, 282–283. Bonici jelentését lásd *Călători străini despre țările române* V, red. Maria HOLBAN, Editura Științifică, București, 1980, 14–29. A Moldvára vonatkozó tudósítását lásd *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706*, I–II., szerk., bev., és jegyz. BENDA Kálmán, Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1989, 169–175.

I.10. A LENGYEL CORVINUSOK

A három Mihnea vajda belső dokumentumokban sohasem hangoztatta a Corvinus-rokonságot. A Corvinusokra való hivatkozás mindig lengyel és/vagy olasz környezetben fordult elő. A fentiekből az is világosan kiderül, hogy a Corvinus–Mihnea rokonság általában katolikus környezetben bukkan fel. Ez minden bizonnyal összefügghet a két vajdaságban a 16. század végén kibontakozó katolikus hittérítéssel: a katolikus misszionáriusok jó hivatkozási alapot találhattak benne arra, hogy a Mihneák katolikus családból származnak, ha pedig netán az esztergomi érsek Oláh Miklós kéziratát is ismerték, akkor még hatásosabban érvelhettek a Mihneák előtt a katolikus vallás támogatása érdekében. Külön érdekessége még az ügynek, hogy nemcsak a két román vajdaságban, hanem Lengyelországban is megjelentek a Corvinusok a 16. század végén.¹¹⁰ Mondanom sem kell, hogy a lengyel Corvinusok feltűnése szoros párhuzamokat mutat Bonfini krónikájának kiadástörténetével. Jan Długosz, annak ellenére, hogy 1478-ban még Magyarországon is járt, még semmit sem tudott a Corvinusokról. Ami nem is csoda, hisz Długosz 1480-ban meghalt, így nem ismerhette Bonfini krónikáját, hisz az olasz humanista csak nyolc évvel később kapott megbízást annak megírására Mátyástól.¹¹¹

1543-ban Baselban megjelent Bonfini művének első három tizede, ami már tartalmazta a Corvinus-legendát. Ennek ellenére Martin Bielski az 1551-ben kiadott lengyel nyelvű világkrónikájában még nem figyelt fel a Corvinus-ügyre: ő következetesen Hunyadi Jánosnak (Jan Huniadi) és Mátyásnak (Mathiasz, Matyas) nevezte szereplőinket.¹¹² Négy évvel később azonban az egyik legnagyobb hatású lengyel krónikaíró, Martin Kromer (1512–1589) már forrásként használta a csonka-Bonfini, és nyomban át is vette tőle a tetszetős Corvinus-legendát, mely Bonfininál a harmadik tized kilencedik könyvében szerepel.

¹¹⁰ A lengyel és a magyar Corvinusok kapcsolatáról elsőként Cornides Dániel értekezett 1787. április 19-én Katona Istvánhoz írt levelében. Szerinte Hunyadi János apja, a Bonfiniál is szereplő román nemes, Vojk Buthi ősei Lengyelországból vándoroltak Havasalföldre, majd onnan Erdélybe. Később Kazinczy Ferenc is felfigyelt az ügyre, és nyomban írt is az épp Lengyelországban tartózkodó Kriebel János (megh. 1833) kormányzéki tanácsosnak és műkedvelő történetírónak, hogy járjon utána a dolognak. Kriebel válaszából kiderül, hogy jó néhány lengyel család nevezte magát Corvinusnak még a 18. század végén is, használva egyben a hollós-gyűrűs címet is: Kraśinski, Kochanowski, Korwin, Młodnicki, Pawlocki, Piotrowski, Zamowieczki, Ginwil, Sakowicz stb. Minderről lásd KÖPECZI Béla, *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyarságképe*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995, 78. Kriebel 1817. október 26-i levelét Kazinczyhoz lásd Tudományos Gyűjtemény, 1818 (I), 53–59. Vö. még: BUDAI Ferenc, *Magyarország polgári históriájára való lexikon*, [1804], Pest, 1866, I. rész, 152–153.

¹¹¹ Długosz magyarországi követjárásáról: HOPP Lajos, *Az „antemurale” és „conformitas” humanista eszméje a magyar–lengyel hagyományban*, Balassi Kiadó, Budapest, 1992, 37 (Humanizmus és Reformáció, 19).

¹¹² MARTIN BIELSKI, *Kronika wszytkiego Śweta*, Kraków, 1551, 241, 246, 248, 250–252.

„Hunyadi János származása nem egészen világos – írta Kromer –, de a dicső Corvinus melléknevet a család a Corvinus faluról kapta, ahol Hunyadi János született, román apától és görög anyától. A Hunyadi név, pedig az Erdély szélén lévő Hunyad váráról veszi eredetét, mely a család tulajdonában volt.”¹¹³

Többet nem írt, talán azért sem, mert Kromernál inkább negatív, semmint pozitív Mátyás-képet találunk. A lengyel krónikaíró főleg a Kázmér királlyal való folyamatos háborúskodások miatt ítélte el a magyar királyt.

Közben 1568-ban Zsámboky János kiadta Bonfini teljes szövegét. Ezután csupán tíz évet kellett várni arra, hogy megjelenjenek a lengyel Corvinusok is. Az első, aki felfedezte őket, Bartosz Paprocki (1543–1614) volt. Az 1578-ban megjelent *Gniazdo cnoty* (Erény fészke, Krakó, 1578) című címertani munkájában még csak annyit írt, hogy Lengyelországban is létezik egy Korwin-család, mely a magyar Hunyadi–Corvinus családdal rokon. A hat évvel később kiadott heraldikai enciklopédiájában azonban már csinos kis elméletet kerekített a lengyelországi Corvinusokról. Szerinte a Dalmáciát meghódító Valerius Messala Corvinus leszármazottai Pannóniából vándoroltak át Lengyelországba, még jóval a Hunyadi–Corvinus család megjelenése előtt. Az első Magyarországról érkezett Corvinus az a Wratislaus de Ślepowron volt, akinek Konrád mazóviai herceg (lengyelül: *Konrad I Mazowiecki*, 1187–1247) 1224-ben kiadott oklevelében adományozott privilégiumokat és birtokokat. Konrád fent említett adománylevelére Paprocki és a későbbiekben egy másik lengyel kisnemesi szerző, Jędrzej Świącicki (*Topographia czyli opis Mazowsza*, 16. század végén íródott, de nyomtatásban csak 1634-ben jelent meg) állítólag az egyik leghíresebb lengyel család, a Kraśinskiak levéltárában bukkant rá. Természetesen Paprocki és Świącicki rögtön meg is alkotta a Corvinus–Wratislaus–Kraśinski rokonságot, ami után a Kraśinski-család is felvette a Corvinus melléknevet, és meg is találta ősei közt azt a személyt, mely összekötötte őket a Hunyadiakkal, Jacob Corvin Kraśinski személyében, aki Mátyás fekete seregének volt a tagja: *praefectus nigrae legionis*.¹¹⁴ Arra sem kellett sokáig várni, hogy megjelenjen egy tisztán Korwin nevezetű lengyel család is. 1641-ben Szymon Okoński (1580–1653) latinul is megírta a lengyel Corvinusok történetét, így az ismertté válhatott nemcsak a lengyel, hanem a külföldi értelmiségiek körében is.¹¹⁵

¹¹³ Martin KROMER, *De origine et rebus gestis polonorum*, Basel, 1568, 320. Első kiadás: 1555. A Bonfinira való hivatkozások uo., 3, 53, 324.

¹¹⁴ Bartosz PAPROCKI, *Gniazdo Cnoty, zkąd herby Rycerstwa Polskiego swój początek mają*, Kraków, 1578, 1058; uő, *Herby rycerstwa polskiego na pięcioro ksiąg rozdzielone*, Kraków, 1584, 312–320. Paprockiról magyarul lásd GÖMÖRI György, *A bujdosó Balassitól a meggyászolt Zrínyi Miklósig*, Argumentum, Budapest, 1999, 102–103; uő, *Magyar vonatkozások Bartosz Paprocki műveiben*, ItK, 2000/1–2, 93–96. Paprocki címadása nem véletlen. Gniezno (fészek) ugyanis a lengyelek mitikus városa volt, Długosz szerint „omnium tamen polonicalium urbium mater” (az összes lengyel város anyja), melyet még az első lengyel fejedelem, Lech alapított. Az egész kérdéskörrel lásd TAPOLCAI László, *Lengyelország mitikus kezdetei – a tér alakulása*, United U-rope Bt., Budapest, 2010, 192–196, 214–215.

¹¹⁵ Szymon OKOŃSKI, *Orbis Polonus*, tom. I, Cracoviae, 1641, 459–464.

10. ábra. A Korwin-család címere Paprocki *Gniazdo Cnoty* című művében.
A címert néha a Kochanowski-család tagjai is használták

Paprockiék módszere kísértetiesen hasonlít a Bonfini és Ransanus által alkalmazott eljáráshoz. Ahogy a Hunyadiak római eredetére a Covinum–Corvinus szülőfalu volt a bizonyíték, úgy a lengyel Corvinusok esetében is a genealógia alapját egy helynév képezhette. Konrád említett adománylevelében az odaajándékozott birtokok között szerepelt egy Ślepowron nevezetű falu. Ez magyarul szó szerint „vakvarjút” (wrona – varjú; ślepo – vak) jelent, de mivel helységnévről van szó, ezért nyugodtan fordíthatjuk „Varjúfálnak”. Nos, a varjú hasonló lévén a hollóhoz, nem került különösen nagy erőfeszítésbe Paprockiéknak, hogy a lengyel Vak(varjú) nemzetséget átkereszteljék az elegánsabb Corvinus gensre.

I.11. A LENGYEL CORVINUSOK ÉS BÁTHORY ISTVÁN

A lengyel Corvinus-kultusz a 17–18. század folyamán komoly méreteket öltött: akinek valami kis köze volt Ślepowronhoz vagy a Krasinskiakhoz (és ilyenekből elég sok volt, hisz a család kiterjedt rokonsággal rendelkezett), mind Corvinusnak kezdte magát nevezni, és címerébe is nyomban átvette a gyűrűs hollót. Az eszme eredetét a Báthory Istvánt pártoló lengyel értelmiségiek között érdemes keresnünk. Paprocki Báthory fel-tétlen híve volt, több versben is dicsőítette a háborúiban győztes uralkodót. Különösen érdekes a *Gniazdo Cnoty* című műve, melyet Báthorynak ajánlott, és a könyv végén közölt Báthoryról egy metszetet, valamint egy nyolcsoros dicsőítő verset is.

Már-már a hízelkedés határát súrolja az 1582-ben írt *Triumf satyrów lesnych* (Erdei szatírok diadala) című panegyricusa, melyben Báthoryt nemcsak a szatírok, hanem az összes addigi lengyel király, valamint az antik mitológia istenei (Mars, Mercurius, Jupiter) is köszöntik. Az 1584-ben kiadott *Herby rycertzwa polskiego* (A lengyel lovagság címerai) szintén Báthorynak dedikálta, és abban is közölte Báthory nagyalakú képmá-sát. Ezt Báthory meg is hálálta: a *Herby* megjelenése után évi szubvencióban részesí-tette Paprockit. Báthory halála után azonban Paprocki nyomban volt királya ellen for-dult és megírta *Upominek* (Ajándék, 1587–1588) című röpiratát. Ebben fő ellensége a Báthory idejében komoly befolyást és hatalmat szerző Jan Zamojsky kancellár, de közvetve Paprocki keményen bírálta Báthory Istvánt is: tyranussnak nevezte, aki meg-nyirbálta a lengyel nemesek arany szabadságát, és egy kis csúsztatással még azt is a sze-mére vetette, hogy Lengyelországot átadta a pogánynak, utalva ezzel arra, hogy Báthory lengyel királyi jelöltségét valóban támogatta a Porta is. Röpirata olyannyira hatásos volt, hogy Zamojskynak köszönhetően Paprocki kénytelen volt 1587-ben előbb Szilézi-ába, majd Csehországba menekülni, és ott is maradni élete végéig.¹¹⁶

Talán nem éréktelen megemlíteni a nagy lengyel reneszánsz költő, Jan Kochanowski nevét sem, akiből Paprocki, és később Okolski szintén, Corvinust csinált.¹¹⁷ Nem tudok arról, hogy Kochanowski bárhol hangoztatta volna azt, hogy ő is a Corvinusokhoz tar-tozna, de arról sem, hogy ezt valaha is cáfolta volna. Az viszont tény, hogy a család néha a Paprockinál szereplő Korwin-család címerét is használta.

¹¹⁶ CSORBA Tibor, *A humanista Báthory István*, Budapest, [1944], 149–159; GÖMÖRI, *A bujdosó Balassi-tól*, i. m., 94–101; uő, *Magyar vonatkozások*, i. m., 93–97.

¹¹⁷ PAPROCKI, *Herby*, i. m., 312; OKOLSKI, *Orbis Polonus*, i. m., 463.

11. ábra. A Kochanowski-család címere, a Korwin-család címeréről mintázva

Kochanowski, habár az 1575. évi királyválasztás alkalmával nem Báthoryra, hanem Miksa császárra voksolt, Báthory megválasztása után, Paprockitól eltérően, mégis mindvégig feltétlen híve maradt. Számos apróbb panegyricust írt Báthory dicsőítésére.¹¹⁸ Legérdekesebb számunkra az oroszok felett aratott győzelem kapcsán Báthory Istvánhoz írt epinikion (győzelmi kardal), melyben Kochanowski Báthoryt ugyan nem rokonította közvetlenül a Corvinusokkal, de azért tett egy kétértelmű, eldönthetetlen utalást arra, hogy Báthory István akár Attila és a Hunyadiak leszármazottja is lehetne:

„Elmesélem, honában – fejedelmi zsenge –
Mit tett, míg körötte dült királyok viszálya;
El, minő erényekkel igazolta híven;
Attila hún királytól volna származása.”

„quae prius in patria vero
iuventilibus annis
gesserit, quae bella regum
aspera dissidiis
dux administrarit
genus Attila ab Hunniade
virtutibus eximiis ductum arguens.”¹¹⁹

¹¹⁸ Ezek ismertetését és részleges fordításukat lásd CSORBA, *A humanista Báthory*, i. m., 160–179; HOPP Lajos, Jan ŚLASKI, *A magyar–lengyel műltszemlélet előzményei. Politikai és kulturális hagyományok Báthory Istvánig*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1992, 181–182.

¹¹⁹ A verset Tandori Dezső fordításában idézem: Mikołaj REJ, Jan KOCHANOWSKI, Mikołaj SĘP SZARZYŃSKI *Versei*, vál. PÁLYI András, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1980, 82. A latin eredetit lásd Jan KOCHANOWSKI, *Ad Stephanum Batorrheum regem Poloniae inclytum Moscho debellato, et Livona recuperata*, Cracoviae, 1582, Duodenarius V. A versről lásd Simone di FRANCESCO, *Báthory István mítosza a lengyel irodalomban in A Báthoriak kora. A Báthoriak Európában*, főszerk. DÁM László, szerk. ULRICH Attila, Nyírbátor, 2008, 225–227 (A Báthori István Múzeum Füzetei Új Sorozat 3). Wiktor

A *genus Attila ab Hunniade virtutibus eximiis ductum arguens* sort valóban lehet úgy fordítani, hogy Attila hun királyig megy vissza Báthory származása, de a *Hunniade* szó a 16. század végén az azonos hangzásra fogékony humanisták fülében a Hunyadi nevet is felidézte.¹²⁰ Különösen úgy, hogy már Alexander Cortesius, a fentebb tárgyalt *De laudibus*-ában, Attilától és a hunoktól eredeztette a Hunyadiakat, megvalósítva ezáltal a latin–hun szimbiózist: a Corvinus név a római ősoket biztosította; a Hunyadi nevet (akár mint helynevet is) pedig a humanisták analógiás gondolkodási módszerével nem volt nehéz összekapcsolni a hun szóval, azaz ha valaki a Hunyadi nevet viseli, az nem lehet más, mint hun.¹²¹ Arról nem is beszélve, hogy Mátyás uralkodása alatt jelentősen megerősödött a huntudat a magyarországi történetírásban: Thuróczy szó szerint második Attilának nevezte (*victoriosum quidem hunc hominem ut secundum Attylam reddidere fata*) Mátyást, Bonfini pedig arról számolt be az Ulászlóhoz írt előszavában, hogy egyenesen Mátyás rendelkezett úgy, hogy kezdje *Decasait* a hunok történetével. Vannak olyan adatok is, amelyekből egyesek arra következtetnek, hogy Mátyás kancelláriáján a székely (értsd hun) rovásírásról vitatkoztak.¹²² Mindeközben Janus Pannonius is „1468-ra átment lelkes hunba” (Szörényi László) és ezzel párhuzamosan csípős epigrammák sorában könnyörtelenül kezdte gúnyolni II. Pál pápát, akit azelőtt még a mennyország örének tett meg. De Janus már az 1465–1466. évi vatikáni követsége alkalmával beleszótta Attilát az újonnan megválasztott II. Pálhoz intézett üdvözlő beszédébe.¹²³ Az Attila-kultusz tehát nemcsak a korabeli történetírói diskurzus részévé, hanem Mátyás kezében diplomáciai eszközzé is vált. Ez talán annak a politikának a része volt, amely révén Mátyás megpróbálta a Szentszék Magyarországra gyakorolt befolyását csökkenteni: egyszer azzal fenyegetőzött, hogy görögkeletivé lesz, máskor meg egyenesen azzal, hogy – mivel a szultán rokona – a törökök élére áll és úgy támadja meg Itáliát.¹²⁴

Weintraub szerint az epinikion „irodalmi értékét tekintve egyenlő a katasztrófával”. (Weintraub véleményét idézi HOPP–ŚŁASKI, *A magyar–lengyel műltszemlélet*, i. m., 182.)

¹²⁰ Valkai András (1540–1586) egy kéziratban maradt és nemrég Mikó Árpád által felfedezett Báthory-genealógiájában egy kis csúsztatással csak beillesztette a somlyói Báthory-családot az Attilától származó Árpád-házi királyok sorába. Lásd Mikó Árpád, *Valkai András (1540–1586) Báthory-genealógiája. Báthory István király mint az Árpádok leszármazottja*, ItK (117), 2013/5, 583–599.

¹²¹ CORTESIUS, *De laudibus*..., i. m., 3, 5. Cortesius hun Hunyadi elméletéről lásd még Gianna GARDENAL, *La corte e la biblioteca di Mattia Corvino: i rapporti con gli umanisti italiani*, Nuova Corvina, (20), 2008, 70.

¹²² THURÓCZY János, *A magyarok krónikája*, kiad., ford., utószó BELLUS Ibolya, KRISTÓ Gyula, Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 335 (Milleniumi Magyar Történelem Források); BÉKÉSI Enikő, *Physiognomy in the Description and Portraits of King Matthias Corvinus*, Acta Historiae Artium (46), 2005, 82; RÓNA-TAS András, *A magyar rovásírás és a Mátyás-kori humanizmus*, Néprajz és Nyelvtudomány (29–30), 1985–1986, 173–179.

¹²³ Témánk szempontjából talán nem érdektelen megemlíteni, hogy Kochanowski *A Szentatyára* című művének épp Janus Pannonius egyik II. Pált gúnyoló epigrammája (*Summorum Pontificum testiculi non explorantur*) volt a forrása. (GERÉZDI Rabán, *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968, 32; HOPP–ŚŁASKI, *A magyar–lengyel műltszemlélet*, i. m., 163–170.)

¹²⁴ Szörényi László, *A diplomáciailag felhasznált Attila*, i. m., 71, 79–95. Nem tudom – és talán nem is lehet – eldönteni, hogy ezekben a fenyegetőzésekben mennyi volt csak a nagyot mondás és mennyi a valódi alternatívaként figyelembe vett komoly mérlegelés. Mátyás talán román származása miatt fenyegetőzött az ortodoxiával. A szultánnal való rokonságot szintén maga terjesztette. Egy II. Mehmednek írt levelében ugyanazon vérből valónak nevezte a szultánt. 1489-ben a velencei követnek arról

Attila személye ugyanakkor veszélyes is volt, mert a nyugat-európai történetírói és mondahagyományban nem éppen pozitív hősként jelent meg. Elég csak arra a velencei legendára utalni, mely szerint Attila egy kutya és egy királylány nászából született, ezért természetesen ördögien kegyetlen, irgalmatlan, vérszomjas vadállat volt.¹²⁵ Ezt a lehetőséget a már említett Callimachus Experiens ki is használta. Miután budai követsége alatt, 1483–1484-ben megírta cseppet sem ellenséges verseit Mátyáshoz, nem sokkal távozása után ál-Attila-életrajzot írt (megjelent: Velence, 1489), melynek negatív Attila-képében a kortársak könnyen felismerhették Mátyás vonásait is. Callimachusnál Attila madara a holló, és emellett Kardos Tibor és Thaddeus Kowalewski kilenc olyan célzást azonosított Callimachus szövegében, melyeket az olasz szerző a forrásul használt szerzők (Jordanes, Ammianus Marcellinus stb.) szövegeibe szúrt be, és melyek egyértelműen Mátyásra és nem Attilára utaltak.¹²⁶ Annak ellenére, hogy Callimachus Attila-portréja a *terror orbis* vagy a *flagellum Dei* toposzokat viseli magán, mégsem beszélhetünk egyértelműen Attila- és ezáltal közvetlen módon Mátyás-ellenességről. Callimachus főként Attila és Mátyás korlátlan terjeszkedési és hódítási vágyát, valamint a békére való képtelenségét ítélte el, uralkodói és hadvezéri nagyságukat elis-

számolt be, hogy a szultán fia, Dzsem herceg a vérrokona, mert Mátyás nagyanyjának a nővérétől származik, aki miután török fogságba esett, a szultán háremhölgye lett. Kubinyi szerint a „történet kissé hihetetlen, Mátyás viszont minden jel szerint meg volt győződve róla”. E. Kovács Péter ezzel szemben úgy véli, hogy a történetnek nincs valós alapja, Mátyás diplomáciai manőverként terjesztette csupán. Azt se ártana komolyabban megvizsgálni, hogy a valós vagy csak kitalált török rokonság hangoztatásában mekkora szerepe lehetett a két nép (azaz a török és a magyar) közös szkíta–hun származástudatának. Fodor Pál szerint „Mátyás képes volt a hagyományos ideológiai kötöttségek nélkül kezelni a törökkérdést, mert a politikai célok és eszközök hasonlósága, a (kitalált vagy hitt) közös szkíta (szittya) származás tudata tompította a valláskülönbségből fakadó ellenérzéseket. Nem csoda hát, ha II. Frigyes császár állandóan azt bizonygatta a pápának, hogy Mátyás tulajdonképpen török ügynök. Callimachus Attila-életrajzában talán épp ezt a kártyát játszotta ki: ahogy a hun-magyarok, úgy a törökök is a szkíták utódai, tehát végső soron rokon népek, ezért Mátyás törökellenes ígérgetéseiben nem lehet megbízni. Callimachus ugyanis nagyon zokon vette azt, hogy Mátyás inkább a német-római császári trón megszerzéséért harcol, ahelyett, hogy a törökök ellen vezetne keresztes háborút.” Minderről lásd KUBINYI András, *Mátyás király*, Vince Kiadó, Budapest, 2001, 9; E. Kovács Péter, *Matthias Corvinus*, Officina Nova, Budapest, 1990, 143–144; FODOR Pál, *Az apokaliptikus hagyomány és az „aranyalma” legendája. A török a 15–16. századi magyar közvéleményben in uő, A szultán és az aranyalma. Tanulmányok az oszmán-török történelemről*, Balassi Kiadó, Budapest, 2001, 194; SZÖRÉNYI, *A diplomáciailag felhasznált Attila*, i. m., 94.

¹²⁵ SZÖRÉNYI, *A diplomáciailag felhasznált Attila*, i. m., 84; KULCSÁR Péter, Oláh Miklós: *Hungaria-Athila in uő, Humanista történetírás*, i. m., 135; MÁLYUSZ Elemér, *Thuróczy János krónikája*, Budapest, 1944. A nyugat-európai történetírás és mondahagyomány Attila-képéről Ballagi Aladár, Eckhardt Sándor, Antonio Carile és Kulcsár Péter írt. Nézeteik összefoglalását, bőséges bibliográfiával lásd SZÖRÉNYI, *A diplomáciailag felhasznált Attila*, i. m., 85. A magyarországi történetírók Attila-képéről lásd ÁBRAHÁM Ádám, *Történetírásunk Attila-képéről – a krónikás kezdetektől Oláh Miklósig in Varietas gentium – Communis Latinitas. A XIII. Neolatin Világkongresszus (2006) szegedi előadásai*, szerk. SZÖRÉNYI László, LÁZÁR István Dávid, JATEPress, Szeged, 2008, 161–167.

¹²⁶ SZÖRÉNYI, *A diplomáciailag felhasznált Attila*, i. m., 94; KARDOS, *Callimachus*, i. m., CALLIMACHUS Experiens, *Attila*, edidit atque in linguam Polonam traduxit Thadeus KOWALEWSKI, Varsoviae, MCMLXII. Lásd még SZÖRÉNYI László, *Az epikureus premachiavelista és Mátyás király udvara in uő, Philologia Hungarolatina. Tanulmányok a magyarországi neolatin irodalomról*, Kortárs Kiadó, Budapest, 2002, 46–47; Marianna D. BIRNBAUM, *Mattia Corvino, il „Flagellum Dei” dell’epoca del rinascimento in Callimacho Esperiente poeta e politico del ‘400*, a cura di Gian Carlo GARFAGNINI, Leo S. Olschki Editore, Firenze, 1987, 69–73.

merte. Maguk a kortársak sem tartották vehemensen Mátyás-ellenesnek Callimachus Attila-könyvét: Bonfini például a *Decasaihoz* forrásként használta, és Bonfini művének későbbi kiadásaihoz (a Martinus Brenner-féle, Basel, 1543, a Zsámboky János-félék, Basel, 1568, Frankfurt, 1581, vagy az 1606. évi hanaui, illetve az 1690. évi kölni) hozzátartozva közölték Callimachus *Attiláját* is.¹²⁷

Mátyás mint *secundus Attila* a 16. századi képzőművészetben is megjelent, igaz Thuróczytól eltérően nem pozitív, hanem negatív kontextusban. Az ún. szakállas Mátyás-portrékról van szó, amelyek keletkezése mögött, művészettörténészeink feltételezése szerint, a cseh és a lengyel királyi udvar állt. Attila kegyetlenségének érzékeltetésére a hun király portréi az ókori görög faunábrázolások alapján készültek. A középkori keresztény képzőművészet szintén ezen faunábrázolások alapján mintázta meg az ördögöt. Azon a néhány szakállas Mátyás-portrén, ami fennmaradt, jól felismerhetők a faun-ördög Attila vonásai.¹²⁸

12. ábra. Mátyás arcképe, ismeretlen festő, 16. század, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Képcsarnok

¹²⁷ Erre már Jászay Magda is felhívta a figyelmet: JÁSZAY Magda, *Egy humanista szemben Mátyás királlyal: Callimachus Experiens*, Levéltári Közlemények (64), 1990/1-2, 37–38. Vö. még: KULCSÁR Péter, *Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973, 89–90, 94–96, 166–168 (Humanizmus és Reformáció 1); SZÖRÉNYI, *Az epikureus*, i. m., 47.

¹²⁸ VAYER Lajos, *Témák, formák, ideák*, Corvina Kiadó, Budapest, 1989, 122–129; BÉKÉSI, *Physiognomy*, i. m., 82–83.

13. ábra. Mátyás arcképe, ismeretlen festő, 16. század, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Képcsarnok

14. ábra. Tobias Stimmer (1539–1584): Attila in Paolo Giovio, *Elogia virorum bellica virtute illustrium*, Basel, 1575

Az, hogy Kochanowski egy panegyricusban Attilát tette meg Báthory István elődjévé, azt bizonyítja, hogy a lengyel humanista közvélekedésben a negatív mellett egy pozitív Attila-kép is élt, mely a 13. században keletkezett *Magyar–Lengyel Krónikától* (*Chronicon Hungarico-Polonicum*) eredeztethető. Ebben Attila Szent István elődjeként már-már szinte krisztianizálódik: Attila álmában megjelenik egy angyal és közli vele, hogy ha nem rombolja le Rómát, akkor egyik egyenes ági utódja majd egy szent koronát fog kapni az örök városból. Később a lengyel krónika szerzője arról értekezik, hogy Magyarország helyén igazából Szlavónia terült el, és Attila Szkítiából megérkezett katonáit mind szlavón és horvát nőkkel házасította össze, így a magyarok és a szlávok (tehát a lengyelek is) rokon népek.¹²⁹

Vannak olyan jelek is, amelyek arra engednek következtetni, hogy Báthory István idejében a király, valamint a körülötte tevékenykedő értelmiségiek részéről is történtek próbálkozások egy új Attila-, valamint Mátyás-kultusz újraélesztésére. A kísérlet megfelelt a humanista történelemszemléletnek: Mátyás halála után is központi figurája maradt a magyarországi és erdélyi történetírói diskurzusnak, a ciklikus időrend szerint az ő uralkodása jelentette a magyar birodalom fejlődésének csúcspontját, utána már csak a hanyatlás következett.¹³⁰ Persze nem volt nehéz így értelmezni a magyar történelem menetét, hisz a historiográfusok elméletét fényesen igazolta a rideg valóság, elég csak Mohácsra, valamint Buda elestére gondolnunk. Ilyen siralmas idők után Báthory erdélyi fejedelemsége, valamint lengyel királysága, méltán tűnhetett úgy a kortárs írástudók számára, mint Attila és Mátyás birodalmának újjászületése. És nem is késtek derék humanistáink Báthory körül forgolódni. Erre a legékesebb bizonyíték az 58 tiszteletére írt dicsőítő költemény, valamint az 53 neki ajánlott, és így jórészt az ő költségén megjelent, könyv.¹³¹

Az Attila-kultusz már Báthory Lengyelországba való érkezése előtt éledezni kezdett. 1574-ben Cyprian Bazylík fordításában megjelent Oláh Miklós *Attilájának* lengyel változata *Historyja spraw Attyle króla węgierskiego* címmel. A lengyel irodalomtörténészek csak óvatosan hozták összefüggésbe ezt az edíciót Báthory István lengyel királlyá való választásával. Ennek ellenére legutóbb Zoltán András figyelemreméltó érveket sorakoztatott fel amellet, hogy a fordítás időzítése igenis összefügg Báthory lengyel trónigényével. A fordító 1576 őszén, néhány hónappal Báthory István krakkói megkoronázása után már birtokadományban részesült, ugyanakkor Bazylík szövegében van egy apró félrefordítás, ami által Attila lapos pisze orrából sasorr lesz.

¹²⁹ *Chronicon Hungarico-Polonicum*, ed. Josephus DEÉR in *Scriptores Rerum Hungaricarum* II, red. Emericus SZENTPÉTERY, Budapest, 1938, 302; KARÁCSONYI Béla, *Tanulmányok a magyar–lengyel krónikáról*, Szeged, 1964 (Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica XIV). Legújabbban: Lesław SPYCHAŁA, Kiegészítés „A magyar–lengyel vegyes krónika” kéziratoss hagyományához: a „Krasinski 6. számú kódex” feltételezett szövege, MKSz (129), 2013/4, 409–423; Csáková Judit, *A magyar–lengyel krónika és a hazai elbeszélő hagyomány*, Századok (148), 2014/2, 287–335.

¹³⁰ KULCSÁR Péter, *A humanista történetírás = Ő, Humanista történetírás Magyarországon*, i. m., 92–93.

¹³¹ CSORBA, *A humanista Báthory István*, i. m.; BÁN Imre, *A Báthoriak a régi magyar irodalomban* in *Tanulmányok Nyírbátor és a Báthori család történetéhez*, szerk. DÁM László, Nyírbátor, 1986, 65; Amadeo di FRANCESCO, *A kriptá és a sárkány, megjegyzések a Báthory-mítosz margójára* in *A Báthoriak kora*, i. m., 199–212.

„Hogy nem véletlen elírásról van szó – írja Zoltán András –, hanem Báthoryt a kortársak is Attilához hasonlították, minden kétséget kizáróan bizonyítja Joachim Bielski, aki [...] a király [Báthory] külsejének leírása közben megjegyzi, hogy »orra egy kissé hajlott volt, amilyenül közönségesen Attilát szokták ábrázolni«. Attilát aligha ábrázolhatták volna »közönségesen« hajlott orral a korabeli Lengyelországban, ha Cyprian Bazylik nem igazította volna 1574-ben Báthory vonásaihoz a hun király portréját.”¹³²

Joachim Bielski mellett, hogy Báthory István töretlen híve volt, nagy szimpátiával viseltetett általában is a magyarok, különösen pedig a Balassi-család iránt. A Balassi János halálára írt és kiadott epicédiumában (Nürnberg, 1577) a magyar történelemből mindössze négy hőst emelt ki: a Mohácsnál elesett Lajos királyt, a szigetvári Zrínyi Miklóst, Hunyadi Jánost és fiát, Mátyást. Mivel ők nincsenek, ezért oda Pannónia régi szabadsága és nagysága – szól Bielski keserű üzenete. A verset mindezek ellenére a türelmetlen várakozás atmoszférája lengi be: vajon mikor fog jönni már végre valaki, aki a hősök tetteit megismételve ismét nagygyá teszi Pannóniát? Ha Bielski nem is mondja ki, de minden bizonnyal reménykedett abban, hogy ez a hős Báthory István lesz.¹³³

1579-ben újabb lendületet kapott a Báthory-kori Attila-kultusz. Ekkor jelent meg Kolozsvárott Heltai Gáspár nyomdájában *Az régi magyaroknak első bejövésekről* című verses krónika, míg Krakkóban Leonhardus Uncius (1550 előtt – 1584 után) erdélyi szász humanista költő hexameteres sorokban írt költeménye a *Poematum libri septem de rebus Ungaricis* címmel. Bitskey István szerint mindkét kiadvány a Báthory-család érdekében kifejtett pozitív propagandát segítette elő.¹³⁴ Uncius egészen odáig ment, hogy Báthoryt félig-meddig megtette lengyelnek. Habár Erdély lakóit és királyait a humanisták a dákokkal azonosították, Unciusnál Báthory a jazigok vezére (*dux hic Jazigae Stephanus cognomine Bator*), így méltó a szarmata (értsd lengyel) királyságra is (*dignus Sarmatiae unanimi Rex voce creatus*), hisz a szarmatizmus ideológusai szerint a jazigok a szarmaták egyik törzséhez tartoztak.¹³⁵ Ezek után mondanom sem kell, hogy Attila

¹³² ZOLTÁN András, Oláh Miklós „Athila” című munkájának XVI. századi lengyel és fehérorosz fordítása, Nyíregyháza, 2004, 19 (Dimensiones Culturales et Urbanales Regni Hungariae 6). Lásd még Jan ŚLASKI, *Wokół literatury włoskiej, węgierskiej i polskiej w epoce Renesansu*. Szkice komparatystyczne, Warszawa, 1991, 28.

¹³³ Bielski epicédiumát Waldapfel József fedezte fel 1940-ben. 1944-ben azonban nyoma veszett az egyetlen példányban fennmaradt nyomtatványnak. Németh S. Katalin 1999-ben találta meg újból az edinburgh-i nemzeti könyvtárban. WALDAPEL József, *Magyarország sorsának XVI. századi lengyel visszhangjához: Bielski Joachim epicédiuma Balassi apjának halálára*, Egyetemes Philológiai Közöny (LXIV), 1940, 197–211; NÉMETH S. Katalin, *Balassi János epicédiumáról*, ItK (103) 1999/5–6, 647–654. Az epicédiumról, valamint Bielskiről lásd még IMRE Mihály, *A Balassi-kánon első változata (az 1595-ös bártfai antológia)* in *Retorika, interpretáció, szövegértés a régi magyar irodalomban*, szerk. BITSKEY István, Debrecen, 2003, 70–71 (Studia Litteraria XLI); GÖMÖRI György, *Joachim Bielski és a magyarok*, ItK (117), 2013/5, 575–582.

¹³⁴ BITSKEY István: *Historie und Politik (Gedichtband von Leonhardus Uncius über die ungarische Geschichte)*, Camoenae Hungaricae, (3), 2006, 89–104. Magyarul lásd *História és politika (Leonhardus Uncius versköteté a magyar történelemről)* előadás „A politika műfajai a régi magyar irodalomban” című konferencián: www.iti.mta.hu/Gyula/TANULMANYOK/Bitskey_Istvan.pdf Az erdélyi szászok és Báthory viszonyáról lásd SZEGEDI Edit, *Báthory István és az erdélyi szászok történeti és politikai tudatának kialakulása*, Limes (15), 2002/1, 81–86.

¹³⁵ BITSKEY, *Historie*, i. m., 102.

pozitív hős Unciusnál, aki a Sarmatiába elvetődő hunok kalandjait is részletesen ismer-teti. Az utalást nyilván értették a kortársak: ha Attila korában már egyszer megvalósult a hun–magyar – lengyel–szarmata közös uralom, miért ne valósulhatna meg ismét ez Báthory István által. Találóa írja Bitskey István: „Az Attila–Mátyás párhuzam eddigi bőséges szakirodalma újabb fejezettel gyarapítható tehát: Báthoryra vetül most már mindaz a dicsőség, amelyet a hunok vezérének neve felidézett Hungaria lakosai számá-ra.”¹³⁶ De Bitskey István szerint Uncius még ennél is messzebbre ment, mert a *Poematum* VII. könyvében, mely Mátyás királyról szól, a „Hunyadi-ház népszerűségét igyekszik átmenteni a Báthoryakra”.¹³⁷ Nem véletlenül szólítja meg a VII. könyv végén Báthoryt, mintegy példaképül állítva eléje Mátyást, aki dicső római és hun őseit követve az antik hősöket is felülmulta. Ilyen kulturális kontextusban nem csoda hát, ha Kochanowski Báthory Istvánt Attilától eredeztette, és Lengyelhonban is megjelentek a hollós-gyűrűs Corvinus-címerek.

De nemcsak Krakkóban, hanem Kolozsvárott is dívott ekkor az Attila–Hunyadi–Báthory-kultusz. Ennek egyik legfőbb előmozdítója Heltai Gáspár volt, akinek nyom-dájában az 1576–1577 között megjelent tizenegy kiadványból hat a nemzeti királyság mellett érvelt, többek között Hunyadi Mátyás korának felidezésével. Ez, Varjas Béla szerint, a Báthory István mellett megnyilatkozó propaganda része volt.¹³⁸ Ennek egyik reprezentatív darabja a már említett *Az régi magyaroknak első bejövetelekről* című his-tóriás ének. Ács Pál meggyőzően érvelt amellett, hogy a mű szerzője Kozárvári Mátyás deák, zilahi harmincados volt, aki Kovácsóczy Farkas biztatására írhatta meg versét, a Padovában tanult ifjabb Báthory Istvánnak (1554–1601), a király unokaöccsének ajánl-va. Kozárvári – akinek egyik legfőbb forrása épp Uncius *Poematum*-ja volt – énekének főhőse Attila, de egy olyan Attila, aki sem katolikus vallásában, sem méltóságában nem sértette a Hunyadi Mátyás mintájára Attila secundusnak képzelt Báthory Istvánt.¹³⁹ Az Attila-portré Kozárvári-féle finom átalakítása azért bír különös jelentőséggel, mert elmozdulást mutat a Heltai-féle Attila-koncepcióhoz képest. Heltai ugyanis Bonfini-átdolgozásaiban (*Historia inlyti Matthiae Hunyadis*, 1565; *Cancionale*, 1574; *Krónika az magyaroknak dolgairól*, 1575) teljesen átalakította az eredeti mű koncepcióját, és épp a hun–magyar azonosságból fakadó Attila–Mátyás-párhuzamot iktatta ki belőle, Attila helyébe, új modellként, Szent Istvánt állítva.¹⁴⁰ Heltai a Corvinus-legendával is harcba szállt, ezért úgy vélem, hogy a lengyel Corvinus-ügyet maguk a lengyel humanisták alkották meg Bonfini művének ismeretében.

¹³⁶ BITSKEY, *Historie*, i. m., 99–100.

¹³⁷ BITSKEY, *Historie*, i. m., 100.

¹³⁸ VARJAS Béla, *A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 181–181. Lásd még BITSKEY, *Historie*, i. m., 103.

¹³⁹ ÁCS Pál, *Attila-kultusz a Báthory-korban* in uő, „Az idő ósága.” *Történetiség és történetiszemlélet a régi magyar irodalomban*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 210. A históriás ének kritikai kiadását szintén Ács Pál készítette el: *Régi Magyar Költők Tára*, XVI. század, 11. köt., Akadémiai Kiadó – Orex Kiadó, Budapest, 1999, 13–42.

¹⁴⁰ KULCSÁR Péter, *Heltai Gáspár Krónikája* = uő, *Humanista történetírás*, i. m., 143–172; SZÖRÉNYI László, *A magyarországi latin humanista történetírás és népnyelvű átalakítása: Antonio Bonfini és Heltai Gáspár* = uő, *Harmóniára teremtve*, i. m., 138.

I.12. HUNOK, SZARMATÁK, CORVINUSOK

Aligha lehet véletlen, hogy a lengyel Corvinus-kultusz a 16. század végi címertani munkákban bukkant fel először. Lengyelországban a szarmatizmus kora ez. Ez az életérzés, nemesi ideológia, vagy akár irodalmi stílusirányzat elsősorban a közép- és kismemesség (*szlachta*) körében volt népszerű. Habár a lengyel nemesség a legendásan szegény mazóviai kismemestől a hatalmas birtokokkal és fejlett udvari élettel rendelkező mágán családokig rendkívül heterogén képződmény volt, mégis az „egy és oszthatatlan nemesség” öntudata, a nemesi arany szabadság, az országgyűlésben az egyenlő értékű szavazat, valamint a törvény előtti egyenlőség egységes ideológiát biztosított ennek a társadalmi osztálynak. Vonzó volt a nemesi státus, nem csoda hát, ha mindenki afelé igyekezett. Ennek meg is lett az eredménye: a nemesi köztársaság legnagyobb területi kiterjedésének idején Lengyelország lakosságát kilencmillióra taksálják. A nemesség az összlakosság nem egészen 10%-át tette ki. Ehhez hasonló arányt csak Magyarországon találunk a korabeli Európában. Franciaországban például a nemesség arányszáma még az egy százalékot sem érte el.¹⁴¹ A nemességhez való tartozás egyik legfontosabb bizonyítéka épp a címer volt, különösen a szarmatizmus első, mitikus, teoretikus szakaszában (1502–1572), amikor a genealógia és a heraldika a politikai és legitimációs ideológia szintjére emelkedett. Sokkal könnyebb volt ugyanis valós vagy fiktív családfákat és címereket gyártani, mint vagyont gyűjteni. A nemesi infláció olyan méreteket öltött, hogy Walerian Nekanda Trepka (1585–1640) a 17. század első felében egy gyűjteményt állított össze *Liber generationis plebeanorum* címmel – melynek később a filológusok a *Liber Chamorum* (Bugrisok könyve) címet adták – és abban több mint 2500 hamis nemesi családot sorolt fel. Nem csoda, hogy Trepka gyűjteménye háromszáz évig kiadatlan maradt Lengyelországban.¹⁴²

Témánk szempontjából a szarmatizmusnak csupán a történetírók által kialakított ideológiai háttere érdekes. Elszórt előzmények után Maciej Miechow formálta koherens elméletté a lengyelek szarmata eredetét az 1517-ben Krakóban megjelent *Tractatus de duabus Sarmatiis Asiana et Europiana* című művében. Miechow ázsiai Sarmatiája azonos Szkítiával. A szkíta–hun–magyar rokonság alapján ide helyezte el a jugorokat (juhri, Jugria), azaz azokat a magyarokat, akik nem tartottak a honfoglalókkal, hanem őshazájukban maradtak. Az európai Sarmatiát addig igazgatta Miechow, míg

¹⁴¹ PETNEKI Áron, *Descriptio Sarmatiae = Most – Punte – Híd. A Tisza táj Kelet-európai szemléiből*, szerk. OLASZ Sándor, Zenit Könyvek, Szeged, 1989, 126–127; RING Éva, „Lengyelországot az anarchia tartja fenn?” (A nemesi köztársaság válságának anatómiája), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2001, 69–75.

¹⁴² Tadeusz ULEWICZ, *Il problema del sarmatismo nella cultura e letteratura polacca*, Ricerche Slavistiche, VIII, 1960, 129–130; PETNEKI, *Descriptio*, i. m., 27. A *Liber Chamorum* kiadása: Walerian Nekanda TREPKA, „*Liber generationis plebeanorum (Liber chamorum)*”, wyd. II, oprac. Rafał LESZCZYŃSKI, Zakład Narodowy, Ossolińskich, Wydawnictwo, Wrocław, 1995, 531. Trepka könyvét sajnos nem sikerült megszerezni, ezért nem tudtam ellenőrizni, hogy a Korwin és a Slepowron valódi vagy csak kitalált nemesi családok voltak-e. Vö. még Janusz TAZBIR, *La République nobiliaire et le monde. Études sur l’histoire de la culture polonaise à l’époque du baroque*, Polska Akademia Nauk, Warszawa, 1986, 16–17 (Polish Historical Library No 7).

végül teljesen megegyezett a Lengyel–Litván Egyesült Királyság területével.¹⁴³ Miechow elméletét a 16. századi mérvadó lengyel krónikások (pl. Martin Bielski, Martin Kromer) mind átvették, nem volt nehéz hát Báthory István trónra léptével a szarmatatudatú lengyel literátorokban felerősíteni a szarmata–szkíta–hun–magyar rokonságot.

Arról, hogy Báthory és az ő árnyékában tevékenykedő magyar és lengyel humanisták mennyire igyekeztek felhasználni Hunyadi Mátyás nimbuszát, csak közvetett adataink vannak.¹⁴⁴ A fentebb már idézett Ács Pál és Bitskey István úgy vélik, hogy az Attila–Báthory-páruzm az Attila–Mátyás-párhuzam mintájára született meg az olyan íróknál, mint Bielski vagy Kochanowski, ugyanakkor nehéz eldönteni, hogy Mátyásnak mekkora volt a kultusza Lengyelországban a 16. század végén. Valamekkora biztosan volt, hisz másképp nem jelentek volna meg a lengyel Corvinusok, habár Długosztól Kromerig Mátyást inkább negatív, semmint pozitív színben tüntették fel a lengyel krónikások. A Báthoryt királlyá választó gyűlésen elhangzott beszédek is jól megvilágítják a lengyelek Mátyáshoz és így közvetve Báthoryhoz való ambivalens viszonyát. A lengyel prímás, Jakub Uchański (1502–1581) azzal érvelt, hogy aki nem a választók egyhangú szavazatával, hanem erőszakkal kerül hatalomra, attól semmi jót nem lehet várni. Így jutott hatalomra Mátyás is

„nagybátyjától [Szilágyi Mihálytól] erős sereget kapván erőszakkal jutott a magyar trónra. Aztán nagybátyját is bilincsbe verette, s fegyverrel szerzett egész országát kegyetlen rabságban tartotta: folyvást seregére támaszkodva, országában is, azon kívül is mindenkit rettegésben tartott.”

A pozitív példa Mátyással szemben Nagy Lajos király: „nálunk [lengyeleknél] mindez fordítva történt: az idegen Lajos uralkodása alatt vette kezdetét az a szabadság, melynek ma is annyira örülünk, s a Jagellók nemzetsége csak még kiszélesítette ezt, mint mindannyian tudjátok.”¹⁴⁵ A Báthoryt támogató párt tagjai ezt az érvelést megpróbálták a visszájára fordítani. A belci vajda, Andrzej Teczyński felszólalásában Mátyás, még ha erőszakos is, de jó király, akit szeret a nép, ezzel szemben Nagy Lajos, aki úgy uralkodott a lengyelek felett, hogy nem tartózkodott Lengyelországban, az anarchia szülőatyja:

¹⁴³ Miechow leírásából arra lehet következtetni, hogy a juhrik valójában a korabeli Oroszország területén lévő ugor népek lehettek. Miechow *Tractausáról* magyarul külön monográfia született: KIRÁLY Péter, *A lengyel krónikák, évkönyvek és M. Miechow „Tractus”-ának magyar vonatkozásai*, Nyíregyháza, 2004 (Dimensiones Culturales et Urbanales Regni Hungariae 8). Lásd még ULEWICZ, *Il problema*, i. m., 135–136.

¹⁴⁴ Szamosközy István bizarr epizódról számol be a Báthory-család Hunyadi-kultuszát illetően. Báthory István unokaöccse, Báthory Zsigmond a tizenöt éves háború idején spiritiszta összejöveteleket tartott, ahol Hunyadi János szellemét idéztette meg, mert tőle szeretne volna megtudni a következő csata kimenetelét. Lásd SZABÓ Péter, *Szentattitűdök, lovagiánus vonások a Hunyadi-kultuszban*, Apulum (XLIV), 2007, 389.

¹⁴⁵ A királyválasztó gyűlésen elhangzott beszédek Reinhold Heidenstein (1553–1620) krónikájában (*Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII*, 1672) maradtak fenn. Magyarul lásd Báthory István emlékezete, bev., szerk. NAGY László, Zrínyi Kiadó, Budapest, [é. n.], 126.

„Vajon Mátyás uralkodása alatt a magyarok féltek-e bármely ellenségüktől is? Vajon nem tisztelték-e őt a szomszédai? Csak szeresse a királyt a népe, s akkor, még ha fegyvert tart is a kezében, nagyobb tisztelet övezi, mint a legnagyobb uralkodók, valamely elfajzott utódját.”

Ezzel szemben:

„Nos, ki ne emlékeznék rá, hogy Lajos alatt, aki Magyarországon trónolt, Lengyelországot csak helytartókkal irányíttatta, mily szomorú volt országunk állapota? Arról már nem is beszélek, hogy Lajos milyen méltatlanul elhanyagolta országunkat.”¹⁴⁶

A lengyelországi Mátyás-kép pozitív irányú változása mögött valószínűleg épp Báthoryt kell keresnünk. Az őt Lengyelországba elkísérő udvari történetírója, Brutus János Mihály, az ő megbízásából és intenciói alapján fogott hozzá Bonfini *Decasainak* folytatásához, és ez „a Mátyás örökségét tudatosan vállaló, kultuszát saját politikai céljai érdekében fölhasználó Báthory állásfoglalását mutatja” – írja Kulcsár Péter.¹⁴⁷ A *De historiae laudibus* (Krakkó, 1578) című munkájában történetírói módszerét védelmezve Brutus-párhuzamot is vont az ő, valamint a Bonfini munkája között.¹⁴⁸ A magyar történetírói hagyományban a Mátyás–Báthory-párhuzam értő fülekre talált. Száz évvel később Bethlen Farkas, aki egyébként Brutus históriáját forrásként használta, már egyértelmű párhuzamot vont a Hunyadi- és a Báthory-család felemelkedése között. Krónikájában ahhoz az epizódhoz, melyben azt meséli el, hogy a lengyel királlyá választott Báthory Erdély vezetését testvérére, Báthory Kristófra bízta, a következő megjegyzést fűzte hozzá:

„Emiatt nagy öröm árasztotta el őket, hogy amiként egykor Korvin Mátyás, Korvin Jánosnak, Erdély vajdájának a fia [...] Erdély kormányzásától a királyi trónra emelkedtek, azonképpen most is Erdély végső állapotában és csaknem reménytelen dolgaiban látják, hogy a saját véréből egy idegen ország jogarainak elfogadására léptették elő, és imádkozva, hogy ez legyen áldott és szerencsés, a vajda megválasztásához hozzájárultak.”¹⁴⁹

Nemcsak a magyar, hanem a lengyel historiográfiai diskurzusban is a Mátyásról alkotott kép a 16. század végére már több pozitív, mint negatív vonást tartalmazott. Erről

¹⁴⁶ Báthory István emlékezete, i. m., 130. Lásd még SZÁDECZKY Lajos, *Báthory István lengyel királlyá választása 1574–1576*, Budapest, 1887; HOPP–ŚLASKI, *A lengyel–magyar műltszemlélet*, i. m., 51–52; HOPP, *Az „antemurale,”* i. m., 132–142; GEBEI Sándor, *Az erdélyi fejedelmek és a lengyel trón*, Erdélyi Múzeum (63), 2001/1–2, 1–30; HORN Ildikó, *A könnyező krokodil. Jagelló Anna és Báthory István házassága*, L'Harmattan, Budapest, 2007, 73–78 (Múltidéző Zsebkönyvtár).

¹⁴⁷ *Humanista történetírók*, i. m., 1111.

¹⁴⁸ *Brutus János Mihály magyar históriája (1490–1552)* I. kiad., TOLDY Ferenc, Pest, 1863, XCIII, (Magyar Történelmi Emlékek Írók 12).

¹⁴⁹ BETHLEN Farkas, *Erdély története* III, ford. BODOR András, jegyz. KRUPPA Tamás, Enciklopédia Kiadó – Erdélyi Múzeum Egyesület, Budapest–Kolozsvár, 2004, 108.

a folyamatról árulkodik a lwówi jezsuita kollégium tanárának, Báthory István személyes titkárának, a már említett Krzysztof Warszewickinak (latinosan Varsevicius) a törökök elleni új keresztes hadjárat mellett érvelő turcicája is.¹⁵⁰ Varsevicius a törökellenes hadjárat megindítása érdekében írott szónoklataiban a moldvaiak latin eredetét összekötötte a Corvinusok latin eredetével, azt állítván, hogy Mátyás király tolmács nélkül beszélgetett a követekkel. Varsevicius turcicájának egyik főszereplője a Hunyadi-család, melynek törökellenes harcait részletesen ismerteti a szerző.¹⁵¹ Igaz, hogy a mű csak jóval Báthory halála után (1595) jelent meg, mégis jelzi a lengyel krónikaírók Mátyás-képének változását. Warszewickit egyébként a Habsburgok ügynökének tartották, aki a királyválasztásnál, Kochanowskihoz hasonlóan, II. Miksát támogatta, később mégis Báthory egyik leghűségesebb diplomatája lett és több művét is neki ajánlotta. Báthory halálakor a gyászünnepségek egyik szónoka is ő volt.¹⁵²

Említettem már, hogy a szarmatizmus révén könnyen rokon népekké lehetett tenni a szarmata lengyeleket, valamint a hun–szkíta magyarokat. Ez nyilván az Attila–Báthory-párhuzamot erősítette, de a római Corvinusok népszerűségének elterjedéséhez is megvoltak a belső feltételei. Ezek a lengyel mellett a litván hagyományból is táplálkoztak és az 1569. évi Lengyel–Litván Unió után nyilván felerősödtek. Már Długosz krónikájában megjelenik az a nézet, hogy egyes balti szláv népek (litvánok, fehér-oroszok, livóniaiak) a rómaiak utódai. Miechow szerint a litvánok Crive nevű főpapja a Rómáról elnevezett Romove városban lakott, mivel a litván nyelv Itáliából származik, és sok olasz szó van benne.¹⁵³ Ez a nézet a későbbi lengyel történetíróknál is közhellyé vált, sőt a Melanchton által összeállított *Chronicon Carionis*nak köszönhetően egész Európában elterjedt. Nos, ha figyelembe vesszük, hogy a Jagelló-család litván származású volt, és 1576-ra annak már csak Jagelló Anna volt trónképes tagja, akkor talán megengedhető az a feltételezés is, hogy a lengyel Corvinusok feltűnésében és megerősödésében Báthory Istvánnak Jagelló Annával történt házassága is hozzájárulhatott. Arról nem is beszélve, hogy Jagelló Anna anyai ágon a híres olasz – humanista felfogásban tehát római, latin – Sforza-család tagja volt.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Christophori VARSEVICII, *Turcicae quatuordecim*, Krakkó, 1595. Warszewickiről magyarul lásd BITSKEY István, *A Warszewicki-testvérek és Magyarország in Lengyelek és magyarok Európában. Nyelv, irodalom, kultúra – párhuzamok és kapcsolatok. Tanulmányok D. Molnár István professzor tiszteletére*, szerk. NAGY László Kálmán, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2001, 116–121.

¹⁵¹ VARSEVICII, *Turcicae*, i. m., 101, 156. Vö. I. TÓTH Zoltán, *A román nemzettudat kialakulása a moldvai és havasalfjai krónikaírodalomban*, Budapest, 1942, 7.

¹⁵² Warszewicki Báthoryhoz köthető műveinek felsorolását lásd CSORBA, *A humanista Báthory*, i. m., 159–161. E művek részletesebb bemutatását lásd BITSKEY, *A Warszewicki testvérek*, i. m., 116–118; Simone di FRANCESCO, *Báthory István mítosza*, i. m., 228. Warszewicki gyászbeszéde (*In obitum Stephani primi, regis Poloniae, oratio*, Cracoviae, 1587) magyarul: *Báthory István emlékezete*, i. m., 289–301.

¹⁵³ Miechow szövegét lásd KIRÁLY, *A lengyel krónikák*, i. m., 126–127.

¹⁵⁴ Báthory István és Jagelló Anna házasságáról, valamint ez utóbbi családjáról lásd HORN, *A könnyező krokodil*, i. m., 43–72. Szokolay Katalin szerint a lengyelek esetében főleg a mágánások körében terjedt a római ősökre való hivatkozás divatja, míg a kis- és középnemesek inkább a szarmata elődöket preferálták. A lengyel Corvinus-kultusz, ahogy a fentiekből kiderül, viszont épp a „szarmata” nemesek-re volt jellemző. (SZOKOLAY Katalin, *Lengyelország története*, Balassi Kiadó, Budapest, 1996, 50–51.)

Összegzőképpen azt mondhatom, hogy a lengyel Corvinusok megjelenésében a következő ideológiai összetevők játszhattak szerepet: 1. Bonfini *Decasainak* kiadása, melyből a lengyel humanisták is értesülhettek az ókori Corvinus Valerius Messala, valamint a Hunyadi-család fiktív, de általuk természetesen reálisnak gondolt kapcsolatáról. 2. A szarmatizmus, mely kiválóan alkalmas volt arra, hogy felerősítse a magyar–lengyel néprokonságot, és elfogadhatóvá tegye az Attila-kultuszt a lengyelek számára is. 3. Báthory és humanistáinak azon törekvése, hogy a Mátyásra vetülő Attila-kultusz-ból Báthory is részesüljön, és mintegy Attila és Matthias secundusként újjászülető uralkodó a hajdan volt nagy hun–magyar, valamint szarmata–lengyel birodalmat is újjáélessze. 4. Báthorynak a félig litván, félig olasz Jagelló Annával történt házassága, mely a Corvinusok és a litvánok római eredetét kapcsolta egybe, ezáltal is fényesítve azon családok hírnevét, akik a Corvinusok utódainak tartották magukat.

I.13. A LENGYEL CORVINUSOK EXPORTÁLÁSA A ROMÁN FEJEDELEMSÉGEKBE

Visszatérve immár a román Corvinusokhoz megállapítható, hogy azoknak a lengyel íróknak és krónikásoknak, akik Lengyelországban propagálták a Corvinus-kultuszt, mindnek volt valami közük a románokhoz is. Kochanowski olyan karriert futott be a 17. századi román irodalomban, hogy az első román verses zsoltárfordítást (leszámitva az Erdélyben Szenczi Molnár Albert magyar psalteriumáról készült fordításokat) Dosoftei moldvai érsek Kochanowski zsoltároskönyve (*Psalterz Dawidów*, 1579) alapján készítette el.¹⁵⁵ Paprocki a moldvai Ion Vodă cel Cumplit (uralk. 1572–1574) törökellenes harcairól jelentetett meg egy röpiratot 1576-ban (*Warhafftige Beschreibung des Krieges, welchen der walachische Woiwod Joun mit den Türcken gefüret*) úgy, hogy előtte két évvel személyesen járt a vajda udvarában. Paprocki Ioan Potcoavă Moldvába való bevonulásáról is írt egy lengyel nyelvű krónikát (*Krotki a prawdziwy opis wiechania do Woloch Iwana Woiewody ktorego Podkowę zową*, Az oláh Ion, Potcoava vajdának is nevezett, Moldvába való bevonásáról rövid és igaz história, 1578). Később Leonard Gorecki, jócskán átdolgozva, latinra is lefordította a *Warhafftige Beschreibungot: Descriptio belli Iuoniae Voivodae Valachicae*, Frankfurt, 1578. Potcoavă egyébként a Corvinus-rokonságot elsőként hangoztató Petru Șchiopul ellen vonult be Moldvába. A fentiek alapján nem csodálkozhatunk azon, hogy Báthory István, Paprockival egyetemben, Șchiopult támogatta az akció során.¹⁵⁶

A Krasinski-család (melynek levéltárából került elő a lengyel Corvinusokat elsőként említő oklevél) egyik tagja, Jerzy Krasinski Isztambulba menet 1636-ban mind a két román vajdaságot végigutazta.¹⁵⁷ Követsége a Movilák trónharcaival volt összefüggésben. A moldvai Movilák a lengyelorientáció feltétlen hívei voltak: Moise Movilă (uralk. 1630–1631, 1633–1634) 1634-ben arra kényszerült, Vasile Lupu (1634–1653) mesterkedéseinek köszönhetően, hogy Lengyelországba meneküljön. Miután a Lengyel Köztársaság 1636-ban békét kötött a svédekkel, volt ideje foglalkozni a török ügyekkel is: Krasinskit épp azért küldték a Portára, hogy úgymond felelősségre vonja a szultánt a tatár betörések miatt. Az is feladata volt, hogy Vasile Lupu ellenében, aki természetesen török segítséggel került Moldova trónjára, Moise Movilának szerezzen

¹⁵⁵ Dosoftei Kochanowskit követő ritmikáját Gáldi László elemezte: GÁLDI László, *Introducerea în istoria versului românesc*, Editura Minerva, București, 1971, 82–87. Kochanowski zsoltárfordítása Magyarországon és Erdélyben elsősorban a 17. század eleji unitárius énekeskönyvekre hatott: PAPP Géza, *Ismeretlen Kochanowski-fordítások a XVI–XVII. századból*, ItK (65), 1961/3, 328–340. Kochanowski magyar recepciójának összefoglalása: Jerzy SNOPEK, *Kochanowski na Węgrzech in Jan Kochanowski 1584–1984. Epoka – Twórczość – Recepcja*, II, redaktor Elżbieta LIPNIEWSKA, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin, 1989, 31–41; HOPP-ŚLASKI, *A magyar–lengyel műltszemlélet*, i. m., 187–189.

¹⁵⁶ Paprocki krónikájának német változatát, valamint Gorecki latin fordítását kiadta újból Alexandru PAPIU-ILARIAN, *Tesauru de monumente istorice pentru Romania*, III, Bucuresci, 1864, 202–252, 273–286. Vö. még Mihnea BERINDEI, *Le problème des „Cosaques” dans la seconde moitié du XVIe siècle. A propos de la révolte de Ioan Vodă, voievode de Moldavie*, Cahiers du Monde russe et soviétique (13), 1972/3, 345–346, 354–355.

¹⁵⁷ Krasinski követi jelentését lásd *Călători străini*, i. m., 112–122.

támogatást a trón visszafoglalása ügyében. Ugyanakkor a Movilák a Mihnea–Corvinus családdal is jóban voltak: 1616-ban például a már említett Radu Mihnea saját maga helyébe ajánlotta Havasalföld trónjára a természetesen épp Lengyelországban tartózkodó Gavril Movilát. Ezek után mi sem természetesebb annál, hogy Okoński megalakította (talán épp a Corvinus–Hunyadi–Mihnea lengyel Corvinusok mintára) a Movilák (Okońskinál Mohyla) római családfáját is, egy bizonyos Scevola Mutiusban (vagy Mucius Scaevola) lelvén fel a család latin őseit. Okoński szerint a család első jeles képviselője Mutius Porsenna volt, aki az etruszk királytól mentette meg Rómát valamikor a Kr. e. 3. században. Leszármazottai, miután Daciába, Erdélybe és Moldvába érkeztek, Mulisra változtatták nevüket. Az analógiás fölmódszer számára innen már csak egy lépés a Mohyla, Movila változat megalkotása.¹⁵⁸

A már említett Bartolomeo Brutinak köszönhetően indult moldvai követségbe Stanisław Warszewicki, Krzysztof Warszewicki testvére is.¹⁵⁹ Bruti tanácsadója szintén Antonio Possevino volt, aki 1583-ban azt tervezte, hogy Moldvába utazik. Báthory Istvánt is felkereste ez ügyben, aki nem hitt abban, hogy a moldvaiakat át lehetne téríteni a katolikus hitre. Possevinót ez nem zavarta: igazi haditervet dolgozott ki az áttérítés érdekében. Nem kizárt, hogy Petru Őchiopul megtérítése érdekében épp a Possevino által Moldvába küldött Warszewicki villantotta fel a vajda előtt a Mihnea–Corvinus-féle rokonságot, hisz egyik levelében Possevino az ő elképzeléseiben az immár katolikkussá lett Délkelet-Európa török elleni sikerességének lehetőségét Mátyás király sikereihez hasonlította.¹⁶⁰ A Warszewicki testvérek azért bírhatnak különös jelentőséggel témánk szempontjából, mert a katolicizmus moldvai elterjesztése mellett egy közös moldvai–lengyel törökellenes hadjárat megindításán is ügyködtek. Stanisław Warszewicki 1588. augusztus végén érkezett Moldvába három jezsuitával: Justus Rabbal, Jan Künniggel és Gyulai Mártonnal. Közülük Rab és Künnig halálukig Moldvában maradt. Szeptember 2-án fogadta őket a vajda is, akinek Warszewicki egy a katolikus mártírok képeit ábrázoló könyvet adott át. Warszewicki és Künnig beszámolóí alapján a vajda lelkes katolikusnak mutatkozott, és azt szerette volna, ha Warszewickiék az összes eretnek (értsd protestáns) moldvai papot máglyára küldik. E nagylelkű ajánlatot Warszewickiék visszautasították, de arra engedélyt kértek, hogy elkezdjék missziós tevékenységüket, és megszervezhessenek Moldvában egy papképző szemináriumot. A vajda erre Kotnárt jelölte ki.¹⁶¹

¹⁵⁸ OKOŃSKI, i. m., 226–229, 534–536.

¹⁵⁹ Bruti és Warszewicki kapcsolatáról, valamint ez utóbbi moldvai útjáról lásd Chiril KARALEVSKIJ, *Relațiunile dintre domni români și Sfântul Scaun*, Revista Catolică (III), 1914, 46–46–50, 177–189; *Moldvai csángó–magyar okmánytár*, i. m., 77–111; Violeta BARBU, *Contrareforma catolică în Moldova la jumătatea secolului al XVII-lea in Historia manet. Volum omagial Demény Lajos-émlékkönyv*, szerk. Violeta BARBU, Tüdős S. Kinga, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvar, 2001, 332–337.

¹⁶⁰ Possevino levele Galli államtitkárnak: Kassa, 1583. október 20. in Andrei VERESS, *Documente*, i. m., IV, 280. Possevino és Báthory törökellenes tervezgetéseiről lásd még HOPP, *Az „antemurale,”* i. m., 151–152. Possevino és Bruti viszonyáról: Chiril KARALEVSKIJ, *Proiectul misiunei lui Antonio Possevino în Moldova și Țara Românească*, Revista Catolică, (III), 1914, 521–538.

¹⁶¹ Warszewicki és Künnig beszámolóí: *Moldvai csángó–magyar okmánytár*, i. m., 84–94, 97–102, 108–109.

A fentiek alapján úgy vélem, hogy a román Mihnea-család Corvinus-rokonságát a lengyel Corvinusokat is kitaláló, Báthory István környezetében forgolódo lengyel írástudók alkották meg, akik jól ismerték Bonfini és talán Oláh Miklós *Hungariáját* is (az *Athilát* minden bizonnyal). Láttuk, hogy a fent említett szereplők: Paprocki, Kochanowski, Possevino és a Warszewicki testvérek Báthory feltétlen hívei voltak. Az idea terjesztését is ők kezdeményezhették, később pedig a román vajdaságokban megforduló katolikus misszionáriusok folytatták. Az mindenesetre tény, hogy a 16. század végén, 17. század elején a Corvinus–Hunyadiak komoly reprezentációs és kultuszképző potenciállal rendelkeztek. Olyan kultuszuk volt egész Közép- és Kelet-Európában, hogy egész egyszerűen valamiért megérte velük rokonságban lenni, még egy kis hamisítás árán is.

II. A CORVINUS- ÉS DRAKULA-SZAKÉRTŐ ESTERHÁZY PÁL

II.1. DRAKULA A FRAKNÓI KASTÉLYBAN

A fraknói kastélynak az Esterházy-család őseit felvonultató ősgaléria egész alakos festményei közt ott lóg a már sokat emlegetett havasalföldi fejedelem, Drakula képe is. A kép felirata: *Dracula Waida princeps et Waivoda Walachiae Transalpinæ, hostis Turcarum infensissimus, 1466* (Drakula vajda, a hegyen túli Oláhország fejedelme és vajdája, a törökök legádázabb ellensége, 1466). A felirat után szereplő évszám rejtély. Lehet, hogy a festő egy 1466-ban készült (vagy általa akkorra datált) Drakula-képről mintázta a fraknói festményt? Az ősgaléria képei Buzási Enikő szerint az 1660-as évek után készültek. Erwin Pokorny szerint a kép 1700 körül keletkezhetett, és ismeretlen osztrák vagy magyar festő műve lehet.¹⁶²

15. ábra. Drakula a fraknói ősgalériában

Akárhogy legyen is, a festmény megrendelője mindenképp Esterházy Pál volt. A kép természetesen fikció, de annak az arcot ábrázoló felső része jól azonosítható előzményekre megy vissza. Közvetlen forrása a Hieronymus Beck von Leopoldsdorf (1525–1596) *Porträtbuch*-jében található Drakula-kép. Beck elsősorban mint oszmanista ismert: a római feliratok mellett számos török krónikát is gyűjtött. 235 portrét tartalmazó kódexe 1580–1590 között keletkezett. Becknek magyar kapcsolatai is voltak: főleg Zsámboky Jánossal működött együtt, aki *Emblematájának* második kiadásában (1566) Becknek is dedikált egy emblémát.¹⁶³

¹⁶² POKORNY, *Bildnisse und Kryptoporträts*, i. m., 109–118; BUZÁSI Enikő, *Fikció és történetiség az Esterházy család ősgalériájában és a Trophæum metszeteiben in Történelem-kép* (kiállítási katalógus), szerk. MIKÓ Árpád, SINKÓ Katalin, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 2000, 416.

¹⁶³ A Beck *Porträtbuch*-jében lévő Drakula-portrét közölte: POKORNY, *Bildnisse und Kryptoporträts*, i. m., 110, 5. Beckről magyarul: ALMÁSI Gábor, *Két magyarországi humanista a császári udvar szolgálatában: Dudith András (1533–1589) és Zsámboky János (1531–1584)*, Századok (139), 2005/4, 901; BUZÁSI

16. ábra. Porträtbuch des Hieronymus Beck von Leopoldsdorf (1525–1596), fol. 305r, Bécs, Kunsthistorisches Museum, inv. 9691

A Beck kódexében található Drakula-portré pontos forrását már nehezebb megállapítani. Nagy valószínűséggel nem csupán egy, hanem több mintát is használt az ismeretlen szerző. A 16. század végére ugyanis a Drakula-ikonográfia már komoly hagyományokkal rendelkezett. Az 1460-as évektől a 16. század végéig, majd másfél évszázadig, Drakula a korabeli tömegtájékoztató egyik sztárja volt. E szokatlan publicisztikai karriert az váltotta ki, hogy 1462 őszén Mátyás király letartóztatta Drakulát és több mint tíz évig fogságban/házi őrizetben tartotta maga mellett Budán és Visegrádon. Letartóztatásának okát még a kortársak sem tudták pontosan. Janus Pannonius versben ünnepelte a kegyetlen zsarnok megfékezését (*De captivitate Dragulae waivodae Transalpini*). Később (immár Drakula halála után) Bonfini azt írta, hogy senki sem tudja, miért is tartóztatta le Mátyás saját rokonát.¹⁶⁴ Az egyetlen kortárs, aki elárulta az okát Drakula letartóztatásának, Aeneas Sylvius Piccolomini (1405–1464) volt. A *Commentarii rerum memorabilium* című művében Piccolomini közölte Drakulának a szultánhoz írt levelét, mely szerint a havaselvei vajda el akarta árulni Mátyást, ezért felajánlotta a szultánnak szolgálatait, azt ígérve, hogy egész Erdélyt és Magyarországot a kezére játssza. Az ószláv nyelven írt levelet latinra fordították és megküldték a pápának.¹⁶⁵

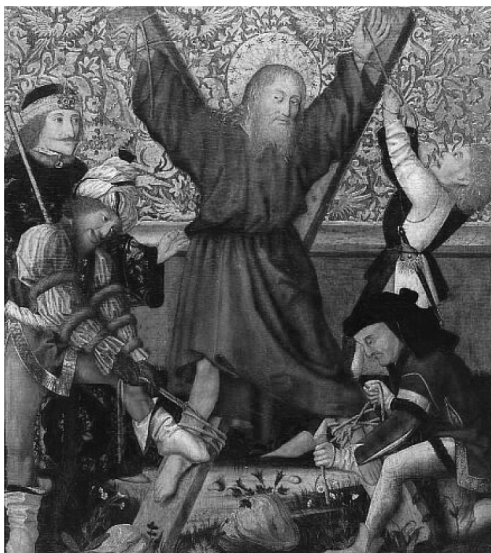
Enikő, *Portrék, festők, mecénások. A portré történetéhez a 16–17. századi Magyar Királyságban in Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művek Magyarországon 16–17. század*, II, szerk. Mikó Árpád, Verő Mária, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 2008, 32–34; Ács Pál, „Pro Turcis” és „contra Turcos”. *Kuriozitás, tudomány és spiritualizmus Johannes Löwenklau (1541–1594) török históriájában in „Ez világ, mint egy kert...” Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*, szerk. BUBRYÁK Orsolya, Budapest, 2010, 89–90.

¹⁶⁴ BONFINI i. m., 3. 10. 285. Janus Pannonius Drakula-verséről lásd JANKOVITS László: „Captus fert vincla tyrannus.” *Drakula alakja a korabeli magyar irodalomban*, konferencia-előadás: Drakulaháza. Vlad Țepeș és a Drakula-hagyomány. 2010. szeptember 20., Pécsi Kulturális Központ.

¹⁶⁵ Aeneas Sylvius PICCOLOMINI, *Commentarii rerum memorabilium, quae temporibus suis contigerunt*, Romae, 1584, 365.

1462-ben a Bécsújhelyen tartózkodó német vándordalnok, Michael Beheim, aki korábban a Cilliknél szolgált, terjedelmes verses históriát írt a vajda viselt dolgairól. Beheimnek egy Havasalföldről elmenekült Jakab nevű szerzetes mesélte el Drakula rémtetteit, melyeket főleg az erdélyi szászok rovására követett el. Jakab elmondása szerint személyesen is találkozott a vajdával. Beheim műve kéziratban maradt, de így is elég széles körben elterjedt: Thomas Ebendorfer (*Cronica Regum Romanorum*, 1463), valamint Piccolomini is forrásként használta.¹⁶⁶ 1488. október 14-én (tehát jóval a vajda halála után) a Drakuláról szóló anekdotákat May Ayrer Nürnbergben nyomtatásban is megjelentette. A rémtörténetek jó üzletnek bizonyultak: tizenkét év alatt (1500-ig) hét kiadásuk jelent meg különböző német kereskedővárosokban (Nürnberg, Lübeck, Augsburg, Strassbourg).¹⁶⁷

Drakula irodalmi karrierjével párhuzamosan haladt képzőművészeti sikere is, habár erre csak a legutóbbi időkben derült fény. Walter Peters 1970-ben fedezte fel, hogy az Österreichische Galerie Belvedere-ben található *Szent András mártírúma* című képen (1470–1480) Drakula is szerepel. A kép eredetileg egy szárnyas oltár része volt, és 1953-ban került át Bécsbe a lilienfeldi apátságból.¹⁶⁸

17. ábra. Ismeretlen stájer mester, *Szent András mártírúma* (részlet), 1470–1480, Österreichische Galerie Belvedere

¹⁶⁶ Ebendorferről magyarul lásd Érszegi Géza recenzióját: *Századok*, (138) 2004/4, 973–975.

¹⁶⁷ W. SALGÓ Ágnes, *Drakula-történet és a korabeli sajtó*, *Világtörténet* (35) 2010/ősz-tél, 31–35; HUBAY Ilona, *Egykorú újságlap Drakula vajdáról*, *MKSz* (72), 1947/1–4, 70–78. Sokáig a lübecki kiadást tartották a legkorábbinak (1480 vagy 1485), de sajnos pontosan nem lehet meghatározni a kiadás idejét. Egyre valószínűbb, hogy az egyetlen példányban fennmaradt kiadás, mely jelenleg az OSZK-ban található, csak 1488 után keletkezhetett. Digitális kiadása, W. Salgó Ágnes kísérő tanulmányával, elérhető: <http://mek.oszk.hu/02400/02470/html/pages/leiras.htm>

¹⁶⁸ ANDREESCU, Vlad Țepeș (*Dracula*), i. m., 219–220.

Klein Konrad 2002-ben a bécsi Maria am Gestade-templom szárnyas oltárán lévő, Jézus keresztre feszítését ábrázoló, táblaképen fedezte fel Drakula arcmását. E két képen Drakula a keresztre feszített Jézust, valamint Szent Andrást néző tömegben foglal helyet. A Drakula-ábrázolások ezen hagyománya a 2006-ban Erwin Pokorny által azonosított Drakula-portréra vezethető vissza.¹⁶⁹ A táblakép 1463 táján készülhetett és a bécsi ferences kolostor tulajdona volt. Valamikor a 20. század elején vásárolta azt meg az alsó-stájerországi Wöllan-kastély tulajdonosa (ma Velenje, Szlovénia), ahonnan 1936-ban a Szlovén Nemzeti Múzeumba került. A képen Jézus áll Pilátus előtt, aki nem más, mint a havaselvi uralkodó. A kép bal felső sarkában kihajoló női alak, Pokorny szerint, Pilátus–Drakula felesége, és épp arra figyelmezteti férjét, hogy ne árulja el Jézust. Pokorny értelmezése alapján Drakula azért került a pogány Pilátus szerepébe, mert ahogy a római helytartó elárulta Jézust, úgy Drakula is el akarta árulni a kereszténységet és szövetséget akart a törökökkel.

18. ábra. Krisztus Pilátus előtt, 1460–1465, Ljubljana, Narodna Galerija, inv. NG S 1176

¹⁶⁹ Klein KONRAD, *Ein rötlich-mageres Gesicht von drohendem Ausdruck. Wer die „echten“ Bilder von Vlad Țepeș alias Dracula sehen will, muß nach Österreich fahren*, Siebenbürgische Zeitung (München), 31. Oktober 2002, 7.; Erwin POKORNY, *Dracula - Pilatus: Ein neu entdecktes „verkleidetes“ Porträt des Vlad Țepeș*, Siebenbürgische Zeitung (München), 29. Januar 2006, 5.

II.2. DRAKULA A *TROPHAEUMBAN* ÉS A *SIMULACRUMBAN*

A fraknoi ősgaléria mellett az Esterházyak családtörténetének másik reprezentatív műve a *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae Domus Estorasiae*, Bécs, 1700. A családi album két részből áll: az első rész 171 egész alakos rézmetszetben mutatja be a család valódi és fiktív őseit Attila hun királytól kezdve. A metszetek mindegyikéhez terjedelmes magyarázó szöveg tartozik, melyeknek egy része a képek mellett, másik része pedig a képek előtti lexikonban található. A második rész a család történetére vonatkozó, jórészt hamisított, oklevelek gyűjteménye. A metszeteket Esterházy Pál udvari rézmetszője, Jacob Hermundt és egy bécsi mester, Johann Jacob Hoffmann készítette. Forrásuk jórészt vagy a fraknoi ősgaléria, vagy a Nádasdy *Mausoleum* képei.¹⁷⁰ A metszetekhez írt magyarázatokat a horvát polihisztor, Pavao Ritter Vitezović (1652–1713) hathatós közreműködésével maga Esterházy Pál írta. Ezek a herceg levéltárában fenn is maradtak, de nem teljesen azonosak a *Trophaeumban* megjelent nyomtatott szöveggel, tehát vagy Esterházy, vagy maga Ritter a kiadás előtt még átdolgozta azokat.¹⁷¹

A *Trophaeumban* nincs metszet Drakuláról, jöllehet a havaselti vajdával való rokoni szál nem hiányzik teljesen a kötetből. Így például a Dersffy Orsolyát (Esterházy Miklós első felesége) ábrázoló metszethez fűzött magyarázatokban azt olvashatjuk, hogy Orsolyának nemzetsége sok híres családdal rokon. Többek között Mátyás király, Drakula havaselti vajda és Oláh Miklós esztergomi érsek családjával is.¹⁷² Ritter jegyzeteiben a dicső rokon családokról még semmit sem olvashatunk. Ritter csak annyit írt, hogy Dersffy Orsolya Dersffy Ferenc és lánzséri Császár Orsolya lánya volt. Első férje Mágochy Ferenc, akitől nem született gyermeke. Második férje Esterházy Miklós, akitől István nevű fia született. 1619. március 15-én halt meg és a nagyszombati Esterházy-kriptába temették el.¹⁷³ Ezek teljes egészében helytálló adatok. Szerepelnek a *Trophaeum* szövegében is a Mátyás–Drakula–Oláh Miklós-féle rokonság felsorolása után. A fentiek csábítanak arra a feltételezésre, hogy a királyi és érseki családokkal való rokonság felvillantása Esterházy Pál saját ötlete volt. És ami itt még csak kósza ötletként van jelen, az teljes pompába fog borulni Esterházy Pál egy másik művében, ami sajnos csak

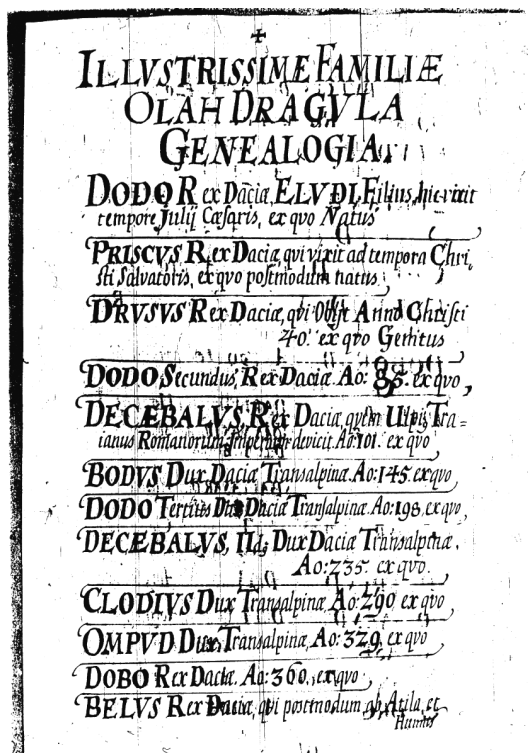
¹⁷⁰ Buzási, Fikció, i. m., 411–412; uő, *Képmás és mintakép. Az Esterházy ősgaléria képi forrásai in Arisztokrácia, művészetek, mecenatúra. Az Esterházy-család*, szerk. CZOMA László, Keszthely, 2005, 45–58 (Kastélykonferenciák 3); SZÖRÉNYI László, *Esterházy Pál: Az boldogságos Szűz Mária szombatja in uő, Studia Hungarolatina*, Budapest, 1999, 54–56; GALAVICS Géza, *A mecénás Esterházy Pál. (Vázlat egy pályaképhez)*, Művészettörténeti Értesítő (XXXVII), 1988/3–4, 136–161; RÓZSA György, *Magyar történetábrázolás a 17. században*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973, 74–75.

¹⁷¹ *Explicatio ac informatio iconum omnium hoc libro contentarum, cum totius familiae Estorase genealogia*, MNL, MOL P 125 Esterházy cs. lt., Pál nádor iratai, 1171 cím, 11903. sz. fol. 238–436. Ritter Esterházy Pálhoz írt levele, melyben elfogadja a *Tropheum* munkálataiban való részvétellel szóló felhívást (Bécs, 1693. január 4.), valamint később az Esterházy Pálhoz írt hálálkodó és magasztaló ódája (Zágráb, 1702. november 3.): uo, 123, köteg, 11918. sz. (Mikrofilmen kutatható mindkettő: 4755. sz. tekercs.)

¹⁷² *Trophaeum*, 71. metszet.

¹⁷³ *Expilactio ac informatio*, fol. 341. A *Trophaeum* lexikonába is ez a szöveg került be. A Mátyás–Oláh–Drakula rokonság csak közvetlenül a metszet mellett lévő szövegben bukkan fel. (*Trophaeum*, p. 52. és 71. kép.)

töredékesen készült el, és így nem is jelent meg nyomtatásban. A *Simulacrum Pannonicae nobilitas*ról van szó, mely a kézzel rajzolt címlap alapján 1703-ban keletkezett.¹⁷⁴ Fazekas István megalkotta a kötethez készült előszót is, mely szerint a *Simulcarum* három részre tagolódott volna: az első rész egy címergyűjteményt (Magyarországról, a hozzá tartozó országokról és tartományokról, megyék, városok, nemesek stb. címeivel); a második a magyar nemes családok leszármazását; a harmadik pedig a már kihalt híres magyar családok listáját tartalmazta volna.¹⁷⁵

19. ábra. Az Oláh–Drakula család genealógiájának első lapja, MNL, MOL P 125, Vegyes iratok, 1172. cím, 11906. sz., fol. 41. (filmen: 4756. tekercs)

A *Simulacrum*ban az Oláh–Drakula család gondosan kidolgozott családfáját találjuk Dodo dák királytól Esterházy Pálig.¹⁷⁶ A hosszú és bonyolult családfának csak a számunkra fontosabb állomásait említem. A dákok tizenkettedik királya, Belus, aki 380–420 között uralkodott, szövetséget kötött a hunok királyával, Attilával. Ezután csupa magyaros hangzású dák király következik a családfán: Dobo, Elud, Zoltán stb. Az ő utóduk a 799-ben meghalt II. Dobo, akinek volt egy Ida nevezetű lánya, valamint egy

¹⁷⁴ *Simulacrum Pannonicae nobilitas. Authore Paulo S[acri] R[omani] I[mperii] principe Estoras R[egni] Hun[gariae] palatino*, 1703, MNL, MOL 125, Pál nádor iratai, rep. 31, 11905. sz. (mikrofilmen: 4756. tekercs).

¹⁷⁵ FAZEKAS István, *Esterházy Pál nádor és a családtörténet*, Századok (143), 2009/4, 910–911.

¹⁷⁶ *Simulacrum*, fol. 41–44.

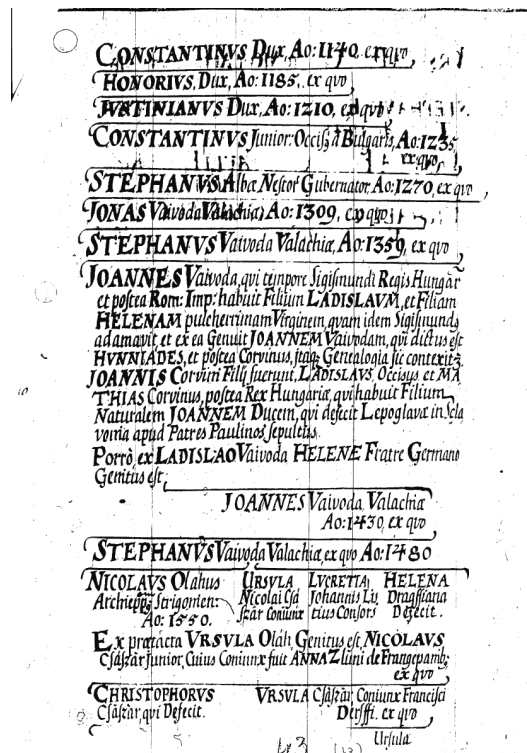
Darius Drakula (immár nem dák király, hanem *Valachicae dux*) nevű fia. A dák királylány, Ida már a *Trophaeumban* is szerepelt, mégpedig igencsak előkelő helyen. Ő volt ugyanis az első Eurs néven szereplő Esterházy-ös felesége. Hogy Eurs miért épp egy dák királylányt vett el feleségül, azt csak némi allegorizálás révén fejthetjük meg. Mivel a humanisták koncepciójában Dácia valójában Erdélyt jelentette, ezért legelfogadhatóbbnak Szörényi László megfejtését tartom. Szerinte az Ida-Eurs-házasság Erdélynek a Magyar Királysághoz való visszacsatolását szimbolizálta.¹⁷⁷ Hogy az allegória mögött valóban a független Magyar Királyság újrateremtése állhatott, azt megerősíti a *Trophaeumbeli* Eurs-metszethez készített Ritter-féle magyarázat is. Eszerint Eurs nemcsak egy volt a hét vezér közül, hanem ő igazgatta az összes hunt (*totamque gentem Hunnorum solus gubernavit*). Ez egyáltalán nem volt könnyű, mert nyugatról a németek (Alemanni), keletről pedig a görögök rohanták le az országot, de Eurs sikeresen megvédte azt. A dák királylánnyal kötött házasság jelentősége pedig az Idához fűzött Ritter-jegyzetből derül ki: ezzel a szövetséggel Eurs Daciát és Hungariát egy birodalomba kovácsolta össze (*connubio hocce perpetuo foedere Dacis junctus in unum cum Hungaria fecit Daciam coalescere imperium*).¹⁷⁸ Íme, az első Esterházy-ös mint a független és szabad Magyarország (melynek két központi magja a későbbi két magyar haza: Magyarország és Erdély) királya.

¹⁷⁷ SZÖRÉNYI, Esterházy Pál, i. m., 55.

¹⁷⁸ *Informatio ac explicatio*, fol. 244–245. A *Trophaeum* lexikonában változatlanul ugyanez a szöveg: *Trophaeum*, 8. l.

II.3. DRAKULÁTÓL HUNYADI MÁTYÁSON ÁT OLÁH MIKLÓSIG

A *Trophaeumban* Ida és Eurs házasságából születik az első Estoras nevű ős, akit 969-ben Szent Adalbert püspök keresztel meg (ahogy Szent Istvánt is), és aki a keresztségben természetesen a Pál nevet kapja. Ezután a *Trophaeumban* már csak az Esterházy-család történetét meséli tovább a szerző, a *Simulacrumban* viszont a Drakula-ág folytatódik. Darius Drakula fia Joannes Drakula lesz, aki 810-ben felveszi a kereszténységet. Ezután fiktív oláhországi (Valachia) fejedelmek hosszú sora következik, míg el nem érkezünk egy bizonyos Joannes vaivodához (szintén fiktív), aki Luxemburgi Zsigmond idején uralkodott. János vajdának két gyermeke születik: egy fia (László) és egy lánya (Helena). Ez utóbbiba nem más, mint Luxemburgi Zsigmond szeret bele, és e liezonból születik János vaida, *qui dictus est Hunniades*.¹⁷⁹

20. ábra. Hunyadi származása Esterházy Pál szerint, MNL, MOL P 125, Vegyes iratok, 1172. cím, 11906. sz., fol. 43. (filmen: 4756. tekercs)

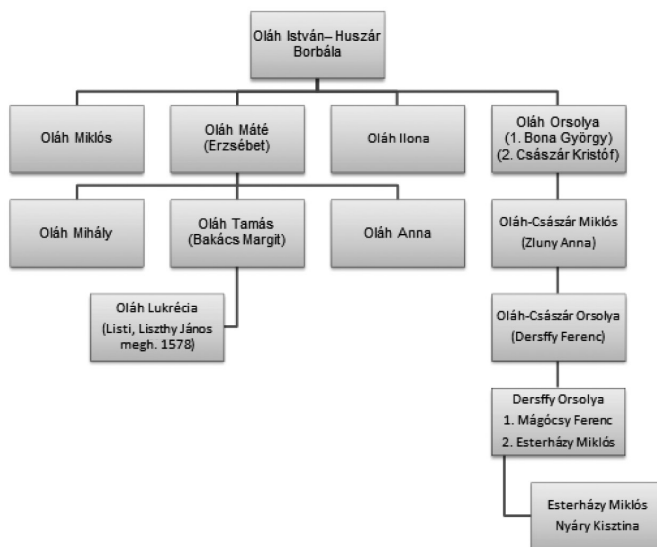
Esterházy Pál itt merőben eredeti ötlettel állt elő a Hunyadiak származását illetően. A cél nyilván az volt, hogy a két családot (Esterházy–Hunyadi) valahogy összerokonítsa. Azt, ahogy az előző fejezetekben már volt róla szó, Bonfini és főleg Heltai Gáspár óta

¹⁷⁹ *Simulacrum*, fol. 43.

mindenki tudta, hogy Hunyadi János Zsigmond király és egy román bojárleány (Morzsina Erzsébet) szerelemgyermeké volt, de azt senki sem állította, hogy ez a bizonyos bojárleány a Drakulák fejedelmi családjának sarja lett volna. Hogy miért épp Helenának keresztelte el Hunyadi János anyját Esterházy, arra talán Ritternél találjuk meg a magyarázatot. Említettem már, hogy a 17. századi szerb hősi énekekben Hunyadi János a szerb despota, Lázárevics István gyermeke, aki Lázárevicsnek egy házasságon kívüli kapcsolatából született ugyanolyan körülmények közt, ahogyan Morzsina Erzsébet szülte Zsigmondnak a kis Hunyadit. Lázárevics igazi feleségét valóban Helenának hívták, és a bizánci császár leánya volt. Igaz meddő volt, és tőle nem született gyereke Lázárevicsnek. Tudjuk Ritterről, hogy a délszláv hősi énekek lelkes gyűjtője volt. Nem kizárt tehát, hogy az ő sugallatára keresztelte Esterházy Helenának Hunyadi János anyját.¹⁸⁰

Helena testvére, László, Esterházy genealógiájában nem kevésbé jelentős személy. Az ő fia János, akinek a fia István, aki nem más, mint Oláh Miklós apja. Innen a családfa már nem fikció, hanem valóság. Oláh Miklós apja valóban István (Stoian) volt. Soha nem volt azonban vajda, habár Mátyás felajánlotta neki a havasalföldi trónt, de ő visszautasította. Ha hihetünk Oláh Miklósnak, akkor apja épp Drakula kegyetlenkedései miatt menekült Szebenbe. Itt feleségül vette a gazdag Huszár-család lányát, Barbarát. Miután sikerült házat vásárolnia Szebenben, kereskedésre adta a fejét. 1504–1520 között Szászváros bírása volt.¹⁸¹

Oláh Miklóstól Esterházy Pálig

21. ábra

¹⁸⁰ JUNG, *Hunyadi János*, i. m., 43–44. Ritter hősenekgyűjtéséről: BENE Sándor, *Acta pacis – béke a muzulmánokkal. Luigi Ferdinando Marsili terve a karlócai béke iratainak kiadására*, Hadtörténelmi Közlemények (119), 2006/2, 346–347.

¹⁸¹ TONK Alexandru, *Cariera unui intelectual în secolul al XVI-lea. (Drumul lui Nicolaus Olahus spre scaunul episcopal)*, in *De la umanism la luminism*, szerk. Ioan CHIOREAN, Târgu-Mureș, 1994, 7–13.

Az Oláh-család legfontosabb tagja (Oláh Miklós mellett) az Esterházyak szempontjából Miklós lánytestvére, Oláh Orsolya. Első férje Bona György volt, a második Császár Kristóf. Orsolya második házasságából született Miklós, aki immár Oláhcsászárnak írta a vezetéknévét. Zluny Frangepán Annával (Nádasdy Tamás nevelt lánya volt) 1560. január 21-én kötött házasságot. Orsolya nevű lányuk Dersffy Ferenchez ment férjhez. Az ő lányuk szintén Orsolya, akinek első férje Mágócsy Ferenc volt. Innen már ismert a történet: Mágócsy halála után a család szolgálatában álló Esterházy Miklós feleségül vette 1612. november 22-én a megözvegyült Dersffy Orsolyát. Aztán 1624. július 21-én az immár megözvegyült Esterházy Miklós vette feleségül Nyáry Krisztinát.¹⁸² Ebből a házasságból született Esterházy Pál. Természetesen a fraknói kastély ősgalériájában ott lógott Oláh Miklós egész alakos képe is.¹⁸³ Az sem véletlen, hogy ami az Oláh-család levéltárából fennmaradt, az ma az Esterházy-család levéltárában található.¹⁸⁴

¹⁸² *Simulacrum*, fol. 43–44. Vö. még PÉTER Katalin, *Az Esterházy-család felemelkedése*, in *Arisztokrácia, művészetek, mecenatúra*, i. m., 7–38.

¹⁸³ BUZÁSI: *Portrék, festők*, i. m., 44.

¹⁸⁴ MNL, MOL, P 184 Esterházy család lt. az Oláh család iratai (mikrofilmen 34764. tekercs).

II.4. ESTERHÁZY PÁL, A FILOLÓGUS

Az Oláh Miklóssal való rokonság felállításához elég volt a családi hagyomány és a rokonsági tények ismerete. Annak megállapításához viszont, hogy Oláh Miklós rokona volt Mátyás királynak és Drakula vajdának is (és ezáltal az Esterházy-család is kapcsolatba hozható e két uralkodóval), immár komoly filológusi munkára volt szükség. Ezt valószínűleg maga Esterházy Pál végezte el.

Mivel minderről már volt szó, alább csak azokat az Oláh Miklós-féle okiratokat és leveleket sorolom fel ismét, amelyek révén felállítható volt az Oláh–Drakula, majd az Oláh–Hunyadi rokonság. Láttuk, hogy Oláh Miklós először 1533-ban Cornelius Sceperusnak (Schepper, V. Károly isztambuli követe) írt levelében számolt be családjá történetéről.¹⁸⁵ A Sceperusnak írt Oláh Miklós-levelet tartalmazó leveleskönyv forrásként biztosan Esterházy Pál rendelkezésére állott. A leveleskönyv első lapján található Szenté Bálint alnádor bejegyzése (Sopron, 1684. június 13.). Eszerint a kódex Listi Istvántól került Gyulaffy Zsuzsannához, majd onnan az alnádorhoz, aki visszajuttatta azt jogos tulajdonosának, Esterházy Pálnak.¹⁸⁶ Oláh Miklós testvérének, Máténak a fia, Tamás Bakács Margitot vette feleségül. Lányuk, Lukrécia Listi Jánoshoz ment férjhez (1555. július 14.), így került rokonságba a két család.¹⁸⁷ Felesége halála után (1561 körül) Listi János papi pályára lépett. 1568-ban veszprémi, majd 1573-tól győri püspök, később alkancellár, majd kancellár. Kezdetben Izabella királynő, majd 1553-tól Oláh Miklós titkára volt. Jó kapcsolatot ápolt Zsámbokyval is: Listi megjegyeztelte a Zsámboky által kiadott Bonfinit, és Zsámboky neki ajánlotta Janus Pannonius-kiadását. Oláh Miklós végrendeletéből (1562. július 16., szintén az Esterházy-család levéltárában maradt fenn) tudjuk, hogy az érsek Bécsben lévő könyveit erre a Listi Jánosra és annak szintén János nevű fiára hagyta.¹⁸⁸ A Listi Jánosra hagyott Oláh-könyvtárban minden bizonnyal kéziratok is voltak, többek közt Oláh Miklósnak az európai és magyarországi humanistákkal folytatott levelezését tartalmazó kódex. Másképp ugyanis nem tudom, hogy kerülhetett volna a leveleskönyv a Szenté Bálint által említett Listi Istvánhoz, aki Listi János és Oláh Lukrécia fia volt. Listi István Csoron Annát vette feleségül, akitől négy gyereke született. Ezek egyike volt Listi Ferenc, aki a Szenté Bálint által említett Gyulaffy Zsuzsannát vette feleségül.¹⁸⁹ Listi Ferenc szamosújvári kapitány és Bethlen Gábor

¹⁸⁵ Burxelles, 1533. március 7. OLÁH Miklós *Levelezése*, i. m., 311.

¹⁸⁶ OLÁH Miklós *Levelezése*, i. m., XI.

¹⁸⁷ Fazekas István Richard Perger alapján azt valószínűsíti, hogy Lukrécia Oláh Miklós törvénytelen lánya volt: FAZEKAS István, *A Magyar Udvari Kancellária leltára 1577-ből*, Fons (IX), 2002/1–3, 228.

¹⁸⁸ MERÉNYI Lajos, *Oláh Miklós végrendelete*, Történelmi Társaság (XXII), 1896, 139–160; SZELESTEI N. László, *Oláh Miklós könyvtáráról in Program és mítosz között. 500 éve született Oláh Miklós*, szerk. MÓZES Huba, Budapest, [1994], 51–52.

¹⁸⁹ A Listiek könyvszerető emberek voltak. Az Oláh Miklóstól megörökölt könyvtárat folyton bővítették. A Listi-család könyvtárának nagy része később az Esterházy- és a Zrínyi-könyvtárba került: HAUSNER Gábor, MONOK István, ORLOVSKY Géza, *A Bibliotheca Zriniana története in A Bibliotheca Zriniana története és állománya*, szerk. KLANICZAY Tibor, Budapest, 1991, 27–28 (Zrínyi-Könyvtár IV). A Listi-család könyvtárának alapos feltárását lásd ZVARA Edina, *A Listi-család tagjainak könyvei in „Apró cseppekből lesz a zápor”. Bakonyi Géza emlékkönyv*, szerk. HEGYI Ádám, SIMON Melinda, Szeged, 2008, 45–70 (Habent sua fata libelli IV). Lásd még MONOK István, *A művelt arisztokrata*.

bizalmi embere volt. Ő kérte meg a fejedelem számára Brandenburgi Katalin kezét. Vagy 1630-ban, vagy 1635-ben halt meg.¹⁹⁰ Gyulaffy Zsuzsanna 1664. február 27-én végrendekezett és utána nemsokára meg is halt.¹⁹¹ Hogy hol lehetett a leveleskönyv Gyulaffy Zsuzsanna halála után 1684-ig, amikor Sente Bálinthoz eljutott, nem tudom. A fenti adatok alapján azonban valószínűnek látszik, hogy Esterházy Pál kezébe csak 1684 után került a kódex.

Szintén az Esterházy-család levéltárában maradt fenn az Oláh Miklós és családtagjai számára kiállított két díszes nemesítő oklevél is. Az első 1548. november 23-án állította ki I. Ferdinánd Pozsonyban. A korszak egyik legdíszesebb nemesítő oklevele, Oláh Miklós terjedelmes család-, valamint saját egyéni karriertörténetével. Ebben az áll, hogy Oláh Miklós családja a legrégebbi havasalföldi fejedelmekig vezethető vissza (*te ab ipsis vetustissimae gentis Valachorum principibus originem ducere*) és apja, aki épp Drakula „örjögő dühe és zsarnoksága” miatt (*tempestate saevitia et tirannide Drakulae Waivodae*) menekült Erdélybe, valójában Drakula rokona volt (*consanguines scilicet sui*).¹⁹²

A harmadik okmány, melyben havaselvi rokonairól beszél Oláh Miklós, a már említett végrendelete. A végrendelet szerint Oláh Miklós egy sast ábrázoló aranygyűrűt ajándékozott II. Miksának, mely Oláh állítása szerint Mihnea cel Rău-e volt, akit a végrendeletben nagybátyjának nevez.¹⁹³ Ha ez igaz, akkor Oláh Miklós apja, Oláh István Mihneának volt a testvére, vagy esetleg a féltestvére. A Sceperushoz írt levelében viszont Oláh Miklós még azt állította (ha jól emlékezett), hogy apja Drakulának volt a testvére. Említettem már, hogy Mihnea haláláról pontos értesülésekkel rendelkezett Oláh Miklós. Nehéz elképzelni, hogy huszonöt évvel Mihnea halála után, amikor megírta Sceperushoz szóló levelét, ne emlékezett volna arra is, hogy apja kinek volt a testvére (Drakulának vagy annak fiának, Mihneának). A fentiek alapján szándékos ködösítésre gyanakszom. Oláh Miklós apja valószínűleg nem volt fejedelmi sarj. Fia viszont egy kis csúsztatással azzá tette.¹⁹⁴

De miért választotta Oláh Miklós épp Drakulát és annak fiát az előkelő rokonság bizonyítására? Véleményem szerint azért, mert a magyar humanisták körében Drakula volt a legismertebb havaselvi uralkodó. Emellett a magyar értelmiségiek és olvasott nemesek arról is tudhattak, hogy Drakula Mátyás király rokona is volt, amint erről már szóltam.

A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században, Kossuth Kiadó, Budapest–Eger, 2012, 75, 142.

¹⁹⁰ Varga Imre szerint 1630-ban, Monok István és Zvara Edina szerint 1635-ben: *Régi Magyar Költők Tára*, XVII. sz., 12. köt., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 772; MONOK István, *Zrínyi Miklós, a könyvgyűjtő*, ItK, (91–92), 1987–1988/1–2, 177; ZVARA: *A Listi-család*, i. m., 51.

¹⁹¹ KOMÁROMY András, *Listi László élete*, Budapest, 1887, 50.

¹⁹² A nemesítő oklevél leghitelesebb kiadása: TONK: *Diplomele*, i. m., 21–26. Lásd még KOVÁCS, Oláh Miklós címerlevelei, i. m., 103–108.

¹⁹³ MERÉNYI, Oláh Miklós végrendelete, i. m., 153.

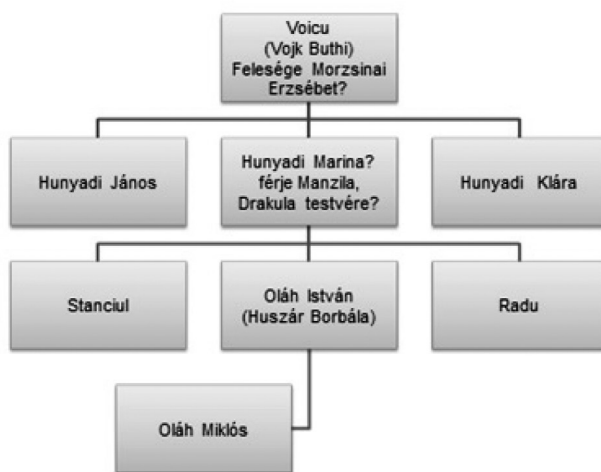
¹⁹⁴ Minderről lásd még KARÁCSONYI János, *Az oláhországi (havaselvi) vajdák családfája*, Századok (44), 1910, 187–192; TONK, *Diplomele*, i. m., 15–16.

II.5. MAGYAR–ROMÁN ETNIKAI ELLENTÉTEK A 15–16. SZÁZADBAN

Oláh Miklós azonban nem annyira Drakula, mint inkább Mátyás családjával szeretett volna rokonságba kerülni. A két család összerokonítását Oláh pontosan kidolgozta a *Hungariában* (Brüsszel, 1536). A nemesítő oklevélben is felvillantotta egy röpke pillanatra az Oláh- és a Hunyadi-család eredet- és sorsközösségét:

„a te Valach nemzeted a legkevésbé sem marad el a többitől, minthogy a valachok köztudottan magából Róma városából, minden dolgok urától származnak, akiket a régi Dáciának abba a ragyogó részébe, melyet most Havasalföldének hívnak, telepítettek. [...] Sokak szerint leginkább abban tűnik ki, mennyire hatalmas is volt mindig a te néped, hogy oly sok kiváló fejedelemnek volt szülője, melyek között ott volt Hunyadi János, a nevezetes Mátyás király apja, és a te legközelebbi felmenőid is.”¹⁹⁵

Oláh Miklós családfája a *Hungaria* alapján

22. ábra

Oláh Miklós humanista kortársai körében az érsek családtörténeti ötlete töretlen népszerűségnek örvendett. A dalmát Andronicus Tranquillus egyik művét 1561-ben közreadó Johannes Cynglus az Oláh Miklósnak dedikált előszóban azt írta, hogy „a te

¹⁹⁵ A diploma szövegét Almási Gábor fordításában idézem: ALMÁSI Gábor, *Az Oláh Miklós elleni gyűlöletről. Szélsőséges nemzeti-társadalmi előítéletek humanista körökben* in *Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára*, kiad. ERDÉLYI Gabriella, TUSOR Péter, Budapest, 2006, 602.

családodból származott Pannónia dicső királya, Mátyás is, kinek erényeit az egekig dicsérik”.¹⁹⁶ Később Istvánffy az Oláh Miklóshoz írt panegyricusában szintén Mátyás rokonának nevezte az érseket:

„...a hatalmas Hunyadi harmad,
Atyafisága lehetsz (hiszen isteni húga, Marina,
kinek alakja a nimfakéval volt csak egyenlő,
Hozta atyádat, nemde, a nap fényére.”¹⁹⁷

Oláh Miklós azon elméletét, hogy családját a Hunyadiakkal kapcsolatba hozza, és mindkét család közös román származását hangsúlyozza, nem pusztán reprezentációnak, hanem a korabeli humanista körökben egy ellene folyó negatív kampány ellensúlyozásának is szánta. Csak a legutóbbi időkben kapott kellő nyilvánosságot, hogy Oláh Miklóst legközelebbi humanista munkatársai és pártfogoltjai (Kovacsóczy Farkas, Forgách Ferenc és Dudith András) csípős epigrammákban és levelekben gúnyolták pusztán román származása miatt. A Kovacsóczy 1563–1567 között írt kiadatlan jegyzetei között fennmaradt Oláh-ellenes paszkvillusokat, valamint invectivát (támadó jellegű, gyalázkodó orációt) Almási Gábor elemezte részletesen. Almási arra a következtetésre jutott, hogy Kovacsóczy számára „Oláh Miklósban a leggyűlöletesebb a román származása volt, mely a barbárnak, a civilizálatlannak, a vadnak a szinonimája”.¹⁹⁸ Forgách Ferenc ugyan visszafogottabb és árnyaltabb stílusban, de ugyancsak negatív képet festett történeti művében Oláh Miklósról. Szerinte az érsek korrupt, megvesztegethető ember volt, „aki csakis a többiek gyűlölködésének és homályos származásának jóvoltából nyerte el az érsekséget”.¹⁹⁹ A „homályos származás” arra utalhat, hogy már Forgách is gyanakodott Oláh Miklós Hunyadi-rokonságát illetően. A gyalázkodásban Dudith ment el a legmesszebb. Az I. Miksához (1563–1576 között magyar király) írt levéltraktátusában (1567. június 1.) igazi retorikai bravúrral szidta a még életben lévő érseket. Dudith szerint „a géták leghitványabb gyűlevész népségéből származó barbár ember”, a „gyűlöletes vén csontzsák”, mindent elkövet azért, hogy Dudithnak ártson.²⁰⁰ Az Oláh Miklós elleni negatív propagandát elemezve Almási Gábor meggyőzően érvelt amellett, hogy a 16. század végén, a sokat emlegetett hungarustudat ellenére, igenis létezett

¹⁹⁶ TRANQUILLI Partheni Ragusini, *De morum in omni Republica*, Antwerpiae, 1561. Az előszót közli: KEMÉNY József, *Oláh Miklós emlékezete*, Új Magyar Múzeum, 1858 (I), V. füz., 232. Tranquillus magyar kapcsolatairól: RITOÓK Zsigmondné, *Politikai szatíra Magyarországon a XVI. században*, ItK (75), 1971/3, 265–266, 272.

¹⁹⁷ TÓTH István, *Phoebus forrása. A váradi latin nyelvű humanista költészet antológiája*, Literátor, Nagyvárad, 1996, 69.

¹⁹⁸ ALMÁSI, Az *Oláh Miklós elleni gyűlöletről*, i. m., 588. Kovacsóczy jegyzeteiről lásd még PETNEHÁZI Gábor, *Kovacsóczy Farkas kéziratos feljegyzései és a 16. századi Mátyás-hagyomány*, ItK (116) 2012/3, 281–287.

¹⁹⁹ FORGÁCH Ferenc, *Emlékirat Magyarország állapotáról*, ford. BORZSÁK István in *Humanista történetírók*, i. m., 877. Lásd még ALMÁSI Gábor, *Variációk az értelmiségi útkeresés témájára a 16. században: Forgách Ferenc és társai*, Századok (140), 2006/6, 1411.

²⁰⁰ DUDITH András, *Epistulae*, I. ed. Lech SZCUCKI, SZEPESSY Tibor, Budapest, 1992, 444–459. Almási Gábor fordításában idézem: ALMÁSI, Az *Oláh Miklós elleni gyűlöletről*, i. m., 592–593.

egy társadalmi rangtól független románellenesség is.²⁰¹ Érthető hát Oláh részéről az az igyekezet, hogy a saját családját a Hunyadiakkal rokonságba állítsa, valamint hogy a Hunyadiaknak is a román származását hangoztassa. Ez kínálkozott a legkedvezőbb védekezési módnak, hisz a Hunyadiak reputációja már a 16. század végén olyan magasan állt, hogy azt senki sem merete megkérdőjelezni.

A *Comoedia Balassa Menyhért árultatásáról* (1566–1567) című dráma ismeretlen szerzője szintén negatív színben tüntette fel az esztergomi érseket, de nem annak román származása, hanem a komédia általános katolikusellenessége miatt. Zsámboky 1566. július 12-én kapta kézhez a komédia szövegét, azzal a megbízatással, hogy azt Listi Jánoshoz továbbítsa, aki, mint láttuk, Oláh Miklós közeli rokona volt. Pirnát Antal szerint a mű szerzőjét a bécsi magyar udvari humanisták körében kell keresnünk. Az sem elképzelhetetlen, hogy épp azok körében, akik a fent bemutatott Oláh Miklós elleni gúnyhadjáratot is elkövelték.²⁰² Az mindenesetre elgondolkodtató, hogy a Balassi-komédiában az érsek legfőbb gyengéje épp megvesztegethetősége: a híres gyónásjeletben, miután Balassi Menyhárt hosszan felsorolja bűneit, felajánl az érseknek száz ezüstgírt, hogy az közbenjárjon érte a fejedelemnél. Erre az érsek nyomban fel is oldozza a bűnös Balassit, aki már csak azon kesereg, hogy miért nem ajánlotta fel hamarabb a pénzt, hisz akkor nem kellett volna olyan hosszan sorolnia bűneit. Nos, mindez azért érdekes, mert mint említettem, Forgách Ferenc szintén Oláh Miklós korrupt voltát hangsúlyozta. Ritoók Zsigmondné szerint a komédia Báthory István bécsi fogságának idején az ő körében és érdekében íródott.

A fentiek alapján egyáltalán nem kizárt, hogy a gúnyversekről és paszkvilusokról Oláh Miklós is értesült, hiszen a művek keletkezésének idején épp ő volt a bécsi magyar kancellária vezetője, Forgách Ferenc pedig az alkancellár.²⁰³ Az Egyetemi Könyvtárban fennmaradt Oláh-kódexbe (*Codex Carminum Nicolai Oláhi*) egy 16. századi kéz (talán Kovácsóczyé) Oláh versei és a hozzá írt dicsőítő versek közé *In maledicam N. Olahi* címmel galázzkodó epigrammát írt, melyet travesztált formában is megismételt:

Destine confictis fidus mordere sodales
Carminibus lingua latro steleste tuos.

Aliud

Destine constantes fictis mordere sodales
Criminibus lingua latro stelste tuos.²⁰⁴

²⁰¹ ALMÁSI, Az Oláh Miklós elleni gyűlöletről, i. m., 595.

²⁰² PIRNÁT Antal, *A magyar reneszánsz dráma poétikája*, ItK, (73), 1969/5, 552–553.

²⁰³ RITOÓK Zsigmondné, *A Balassi comoedia és Karádi Pál*, Keresztény Magvető (86), 1980/1–2, 34–44. A komédia kiadójáról: BALÁZS Mihály, *Karádi Pál Simádon* in *Mezőváros, reformáció és irodalom (16–18. század)*, szerk. SZABÓ András, Universitas Könyvkiadó, Budapest, 2005, 75–85 (*Historia Litteraria*). Szigeti József (aki egyébként alapos drámaelemzéséből Oláh Miklóst szinte teljesen mellőzi) érvei Bornemissza Péter szerzősége mellett számomra nem meggyőzőek: SZIGETI József, *A Balassi-comoedia és szerzője*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967, 198–210 (*Irodalomtörténeti Füzetek*, 54).

²⁰⁴ EK H 46, fol. 82r.

A kódex első része (fol. 1–43) Oláh saját, valamint a hozzá írt verseket tartalmazza. Ezt még maga az érsek állította össze. Utána következik az Oláh Miklós halálára, majd ismét az érsekhez írt versek sora. A gúnyolódó epigrammák szerzője nyilván az érsek közvetlen környezetéhez tartozhatott, és annak halála után részt is vett a *Carmina* összeállításában. Cristina Neagu a kódex második felében Dudith András kézírását vélte felfedezni.²⁰⁵ A 16. századi Oláh-ellenesség másik megnyilvánulási formája lehet az is, hogy Heltai Gáspár *Cancionaléjában* Tinódi históriás énekének (*Eger várának viadaljáról*) újrakiadásából kihagyta az Oláh Miklóst dicsőítő versszakot. „Ne tulajdonítsunk ennek túlzott jelentőséget” – írta Amadeo di Francesco, mégis úgy vélem, hogy a fenti adatok kontextusába illesztve igenis fontos adalékról lehet szó Oláh Miklós korabeli megítélése kapcsán.²⁰⁶

Ezek után már csak az a kérdés, hogy mit tudott/tudhatott erről a humanista negatív propagandáról több mint száz év múltán Esterházy Pál. És, ha tudott róla, egyáltalán figyelembe vette-e? Az Esterházy-könyvtár eddig feltárt története alapján csak annyit állíthatunk biztosan, hogy Forgách Ferenc krónikáját ismerte Esterházy Pál, mégpedig annak az Istvánffy által megjegyzetelt változatát.²⁰⁷ Istvánffy – aki patrónusához, Oláh Miklóshoz halála után is lojális maradt – Forgáchnak az érsek megvesztegethetőségét tárgyaló mondatait nem tudta szó nélkül hagyni, és a lapszálon meg is jegyezte: „Parcius ista viris! [Lassan a testtel!]”²⁰⁸ Arról nincs adatunk egyelőre, hogy Dudith és Kovácsóczy szóban forgó kézíratait vagy akár a Balassi-komédiát ismerte volna Esterházy.

Az mindenesetre tény, hogy a 16. század végi humanisták által lenézett alacsony román származás Esterházyt nem zavarta sem Oláh Miklós, sem Drakula esetében. Ez az etnikai színezetű románellenesség nem volt általános jelenség a magyar nemesség, valamint a magyarországi humanista körökben. Azt kell mondanunk, egyedi esetekről van szó, amelyekben a személyes ellenségeskedés kifejezésére vetették be a résztvevők az etnikai színezetű támadó-gúnyolódó érvrendszert. Emellett a probléma minden bizonnyal régebbi keletű volt. Már Mátyás idejéből is van olyan adat, amely arra enged következtetni, hogy igenis létezett a humanisták és a nemesek körében is valamiféle etnikai előítélet. Közismert Kézai krónikájának azon passzusa, amelyben a szerző arról értekezik, hogy a székelyek az oláhoktól eltanult betűkkel írnak. Sokan ezt a székely rovásírás első hiteles említésének tartják. Változatlan formában vette át ezt a részt a *Képes krónika* szerzője is. A következő, aki szinte szó szerint idézi Kézai szövegét, az Thuróczy János. Ő azonban teljesen kihagyta a történetből a románokat.

²⁰⁵ CRISTINA NEAGU, *Servant of the Renaissance: The Poetry and Prose of Nicolaus Olahus*, Oxford University Press, Bern–Oxford, 2003, 282. Kár, hogy Neagu figyelmét elkerülték a beszúrt gúnyolódó epigrammák, habár lapról lapra részletes leírást ad a kódex tartalmáról: 274–281.

²⁰⁶ AMADEO DI FRANCESCO, *Program és mítosz között. Oláh Miklós gondolatvilága in Program és mítosz között*, i. m., 18. A kihagyott versszak: „Isten éltesse király udvarában / Oláh Miklós érsököt jó szándékban, / Sok szegén magyarnak táplálásában, / Ófelségénél minden jó szavában.” Heltai csonkítását Kulcsár Péter fedezte fel: KULCSÁR PÉTER, *A történetíró Heltai in Irodalom és ideológia a 16–17. században*, szerk. VARJAS Béla, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 125.

²⁰⁷ MONOK, *A művelt arisztokrata*, i. m., 150.

²⁰⁸ FORGÁCH, *Emlékirat Magyarország állapotáról*, i. m., 617.

Kézai	Képes krónika	Thuróczy
Ezen székelyek ugyanis a hunok maradványai, kik [...] az oláhokkal együtt a határszéli hegyek közt kaptak osztályrészt. A honnan az oláhokkal összeelegyedve, mint mondják, azok betűit használják.	[A székelyek] a határmenti hegyvidéken a vlachokkal együtt kapták meg részüket. A vlachokkal elvegyültek, és úgy mondják, ezért használják azok írásjeleit.	Ezek a székelyek azon hunoknak a maradékai, akik az első vonalban jöttek be Pannóniába. [...] Ők még nem felejtették el a szkíta betűket, nem is használnak tintát és papírt, hanem botokra vésik azokat rovás módjára.

Az már mégiscsak sok lehetett Thuróczy számára, hogy a dicső szkíták még dicsőbb utódai, a székelyek, a vad és barbár románoktól tanulják el az írás mesterségét. Csak félve teszem fel a kérdést: lehet, ez is közrejátszhatott abban, hogy Mátyás udvarában derék humanistáink megalkották a székely rovásírást, mintegy cáfolandó Kézai azon nézetét, hogy a székelyek a románoktól vették betűiket?

Amint arról már volt szó, Bonfiniől azt is tudjuk, hogy még Mátyás esetében is létezett egy lejárató kampány, mely szélteben-hosszában híresztelte Mátyás alacsony származását és idegen, román voltát: „jól tudta, hogy ellenfelei lenézik alantas származását; szélteben beszélük, hogy oláh nemből született; egyesek korcsnak mondják, akit különböző nevű szülők hoztak a világra; elsősorban az innenső Magyarország főurai mondogatták, hogy nem kell tűrni az oláh királyocskát.”²⁰⁹ Említettem azt is már, hogy Bonfini épp e rágalmak visszaütésére vezette vissza Mátyás családfáját egészen a római Corvinusokig, hevesen tiltakozva a holló és a gyűrű-féle mese ellen, mely szerint Hunyadi János Zsigmond király és egy román bojárleány (Morzsina Erzsébet) szerelemgyermeke volna. A magyar szerzők azonban épp Bonfini genealógiáját tartották mesének és bőszen védelmezték a Morzsina-féle változatot, melyet csinos kis novellává kerekítve Heltai népszerűsített. De a már említett Listi János is a Bonfinihez fűzött megjegyzéseiben kétszer is a Zsigmond–Morzsina-féle változat mellett foglalt állást.²¹⁰ Mint fentebb láthattuk, Esterházy Pál is ugyanezt a hagyományt folytatta, csak Morzsina Erzsébetet egy bizonyos Helena képében havaselvi fejedelmi sarjja tette.

Egyébként arra, hogy az „innenső Magyarország” főurainak körében mennyire megváltozott a Mátyás származásáról kialakított kép a 17. század közepére, jó példa a költő Zrínyi Miklós. Bonfini-példányának arra a lapjára, melyen a Zsigmond-féle mesét hozza Bonfini, Zrínyi a következő megjegyzést fűzte: „ha disznó turná is ki az embert, csak ember legyen.”²¹¹ Ezzel összhangban a Mátyás-elmélkedésekben is úgy érvelt, hogy semmi szégyellnivaló sincs abban, hogy Hunyadi János nem „törvényes házasságbul, hanem szerelem gerjedéséből” született „Zsigmond királytul és egy bujér asszontul”.²¹²

²⁰⁹ BONFINI, i. m., 3. 9. 290.

²¹⁰ KULCSÁR Péter, *Humanista történetírás Magyarországon*, i. m., 164.

²¹¹ *A Bibliotheca Zriniana története*, i. m., 164.

²¹² ZRÍNYI Miklós *Prózai művei*, kiad. KOVÁCS Sándor Iván és az ELTE Zrínyi-szemináriuma, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985, 180 (Zrínyi-Könyvtár I).

II.6. DRAKULA-PÁRTI HUMANISTÁK

Térjünk vissza egy kicsit a család másik román ősére, Drakulára. Annál is inkább, mert az a meggyőződés, hogy ő is a Mátyással való rokonság miatt került be az Esterházy-ősök közé. A tanulmány elején bemutatott Drakula-ábrázolások alapján egyértelmű, hogy a negatív Drakula-propaganda központja az 1460-as években Bécs volt. Volt azonban egy másik, pozitív hagyomány is. A leghíresebb és legismertebb Drakula-portré ugyanis nagy valószínűséggel nem Bécsben, hanem a budai udvarban készült. Az eredeti kép elveszett, csak az 1570–1590 között II. Ferdinánd főherceg (1529–1595) megrendelésére készült másolat maradt meg. Ez jelenleg is az innsbrucki Ambras-kastély múzeumában (Kunst- und Wunderkammer) található.²¹³

23. ábra. Drakula-portré, Innsbruck, Schloss Ambras –
Wenen, Kunsthistorisches Museum, inv. 8285.

A kép azonban inkább pozitív, semmint negatív kontextusba helyezi a havaselvi vajdát: nem egy börtönben sínylődő elmebeteg zsarnokot, hanem egy fejedelmi díszben pompázó uralkodót láthatunk. Ugyanerre a pozitív hagyományra hajaz egy másik, a közel-múltban előkerült kép is, mely a jegyes Drakulát ábrázolja. Feleségül adta volna Mátyás az anyja családjából származó Szilágyi Jusztinát egy elmebeteg, szadista örülthöz?

A román történészek mindezek ellenére azt igyekeztek bizonygatni, hogy a Drakulát lejárató irodalmi propaganda mögött Mátyás király állt. Érveik szerintem nem meggyő-

²¹³ KLEIN, *Ein rötlich-mageres Gesicht*, i. m., 6; POKORNY, *Dracula-Pilatus*, i. m., 8.

zőek.²¹⁴ Budai házi őrizete sokkal inkább menedék, semmint börtön volt Drakula számára. Mátyás ellenségei elől rejtette el Drakulát, amit az is bizonyít, hogy amint visszahelyezte Havasalföld trónjára (1467 ősze), saját bojárjai két hónap leforgása alatt megölték, és fejét mézben konzerválva elküldték a szultánnak. Az pedig már végképp érthetetlen volna, hogy 1488 után, amikor elkezdődött a Drakula-történetek nyomtatott karrierje, miképp tudta volna Mátyás lejáratni a már rég halott vajdát. Említettem már, hogy 1488–1500 között hét, míg 1500–1520 között még öt kiadásban jelentek meg a Drakuláról szóló brosrák, kivétel nélkül német városokban (Augsburg, Nürnberg, Hamburg, Strassbourg).²¹⁵ Ha valakit, akkor épp Mátyás királyt lehetett volna ezekkel lejáratni, azt sugallva, hogy akinek olyan rokona van, mint Drakula, az maga sem lehet sokkal különb. Jómagam azonban úgy vélem, hogy a Drakula-történetek sorozatos újrakiadásai mögött inkább üzleti, semmint valamilyen rejtett politikai érdekeket kell keresnünk.

Drakulának legnagyobb apologetája egyébként maga Bonfini volt, aki még Mátyás életében írta meg a Drakuláról szóló részeket. Miután ismertette a Beheim óta ismert anekdotákat a vajda rémtetteiről, ezt a következtetést vont le: „úgy említik, hogy Drakula hallatlanul kegyetlen és igazságos volt. [...] Akkora szigorúsággal élt, hogy ezen a bárbar vidéken még az erdő közepén is bárki biztonságban lehetett a holmijával együtt.”²¹⁶ Íme a kegyetlen, de igazságos és rendteremtő uralkodó képe, mely talán sem Bonfininak, sem Mátyásnak nem kedve ellen való volt.

²¹⁴ Ennek egyik legnagyobb híve Matei Cazacu, aki még azt is elképzelhetőnek tartja, hogy a Drakula-történetek első lejegyzője nem Beheim, hanem egyenesen Janus Pannonius volt: CAZACU, *L'histoire du Prince Dracula*, i. m., 33.

²¹⁵ W. SALGÓ, *Drakula-törénet*, i. m., 35.

²¹⁶ BONFINI, i. m., 3. 9. 290. Az eredeti latin szöveg: „Inaudite crudelitatis et iustitiae Draculam fuisse memorant. [...] In barbara regione tanta severitate usum, ut in media quisque sylva cum rebus tutissimus esse posset.” Ezt Geréb László 1959-ben így fordította: „Mondják, hogy Drakula hallatlanul kegyetlen és igazságtalan volt. [...] A barbár tájon olyannyira kegyetlenkedett, hogy ki-ki csak az erdőkben érezhette magát biztonságban javaival.” (Kiemelés – N. L.) Lásd BONFINI, *Mátyás király. Tíz könyv a Magyartörténet-ből*, ford. GERÉB László, a bevezetést és a jegyzeteket írta, a fordítás munkáját tanácsaival segítette KARDOS Tibor, a fordítást ellenőrizte MEZEY László, átnézte JUHÁSZ László, Budapest, 1959, 116–117 (Magyar Helikon). Mi lehetett a célja ezzel a fordítással a fordítónak, Geréb Lászlónak? És miért nem tűnt fel mindez „a fordítás munkáját tanácsaival segítő” Kardos Tibornak és a fordítást ellenőrző Mezey Lászlónak? Kinek akartak üzenni? A magyaroknak? Netán azt, hogy a kegyetlen uralkodó csak igazságtalan lehet? Vagy azt, hogy a zsarnokság csak bizonytalanságot és zűrzavart szül? Vagy talán a román történészekhez hasonlóan azt akarták ezzel sugallni, hogy Drakula rémtettei nem propagandisztikus túlzások, hanem valóban megtörtént események voltak? A kettő között nehéz dönteni. Mivel kiváló szakemberekről és többszörös tanácsadásról, fordításellenőrzésről és lektorálásról van szó, nehéz feltételezni, hogy a kiadók egyszerűen azért nézték el kétszer egymás után a szöveget, mert nem tudtak jól latinul. Ha viszont a magyar filológusoknak szerettek volna ezzel üzenni, az szinte forradalmi tett lenne. Gondoljuk csak meg, a Mátyásról szóló Bonfini-részletek 1959-ben, három évvel a forradalom leverése után, jelennek meg. Ki ne értené a vájt fülűek közül az utalásokat? Szerintem ennek ellenére a második esettel van dolgunk. Gerébék a románoknak szerettek volna üzenni – sajnos sikertelenül, mert a félfordításokat a magyar irodalmárok és történészek fedezték fel. Az üzenet világos: lám, milyen a mi igazságos Mátyás királyunk és milyen a ti igazságtalan, kegyetlen zsarnokotok. Főleg, ha figyelembe vesszük, hogy 1959-ben mindez kitűnő replika lehetett a két világháború közti „reakciós irrenda történetírásra”, mely Drakulát a magyarok iránt elkötelezett igazi nemzeti hősként mutatta be a magyar olvasóközönségnek. Szerencsére mint sok mindenben, úgy ebben is megtörtént 1990 után a rehabilitáció. Kulcsár Péter teljes Bonfini-kiadásában immár helyes fordításban olvashatja a magyar olvasó is az inkriminált részeket. A félfordításokról lásd még Sz. FARKAS Jenő, *Drakula vajda históriája*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989, 88; MISKOLCZY, *Eszmék és téveszmék*, i. m., 34–35.

Az 1460–70-es években kibontakozó negatív Drakula-propagandában a 16. század közepére változás állt be. Az ekkori Drakula-ábrázolásokból eltűnt a Pilátus-féle negatív vonulat, és csak a pozitív hagyomány maradt meg. Ez alapján készült a Beck-féle és így a fraknoi portré is. Ugyanez a változás figyelhető meg a korabeli történeti irodalomban is. A Mátyás-szakirodalomból jól ismert és az általam is már többször említett *Callimachus Experiens* 1490-ben a törökellenes háború megindítására buzdító orációjában (*Ad Innocentium VIII de bello Turcis inferendo oratio*), melyet a 16. század folyamán jó néhányszor kiadtak, nagy hadvezérnek és uralkodónak nevezte Drakulát.²¹⁷ A raguzai humanista és diplomata, Michele Bocignoli 1524-ben kiadott turcicájában (*Epistola Michaelis Bocignoli Ragusei ad Gerardum Planiam Caesareae Maiestatis secretarium*) Drakulát hithű keresztves vitézként és kiváló katonaként mutatta be (*vir acer et militarium negotiorum apprime peritus*), akit bojárjai épp azért ölnek meg, mert folytatni akarja a törökellenes háborút.²¹⁸

Drakula legnagyobb apologetája Bonfini után Verancsics Antal volt. A *De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpiniae* című (1549 után) munkájában azt írta, hogy a havasalföldieket vitéz vajdájuk neve alapján (*a fortissimo principe Dragula*) a törökök és a nyugatiak is kezdik *dragulí*knak és nem valahoknak nevezni. Verancsics elő is állt egy merőben eredeti ötlettel a Drakula név magyarázatát illetően. Drakula nevéből egyébként a legtöbb kortárs a latin *draco* vagy a román *darcul* (ördög) szóra asszociált. Ahogy Miklós modrusi püspök is (Niccolò di Modrussa), aki pápai követként 1463 telén járt Budán, ahol személyesen is találkozott Drakulával (*horum tyrannum Draculum, nomine quo ipsi demonem appellant*).²¹⁹ Ezzel a hagyománnyal szemben Verancsics lépett fel, amikor azt állította, hogy a Drakula név a szláv *drago* (kedves) szó kicsinyítő képzős alakja. Ha tehát latinra akarnánk fordítani, akkor leginkább a *charulus* (kedveske) szóval adhatnánk vissza jelentését (*diminutivum blandientis a Drago, quod est charum, qua ex re, si latinis licet, Charulus dici deberet*).²²⁰

A Bonfini-féle megítélés széles körű elterjedését segítette Sebastian Münster *Cosmographiája* is. Már az első, 1544. évi német kiadásban is Bonfini művét fordította Münster. Az azonosságok az 1550. évi latin kiadás alapján még nyilvánvalóbbak: Münster szinte szó szerint vette át Bonfini latin szövegét, mely a *Cosmographia* első kiadásához képest mindössze egy évvel korábban jelent meg. A *Cosmographia* latin kiadásában

²¹⁷ Az oráció modern kiadása: Filip KALLIMACH BUONACCORSI, *Ad Innocentium VIII de bello Turcis inferendo oratio*, kiad. Irmina LICHONSKA; Tadeusz KOWALEWSKI, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Varsoviae, 1964, 50 (Bibliotheca Latina Medii et Recentioris Aevi, 13).

²¹⁸ Az *Epistola* modern internetes kiadása: <http://mudrac.ffzg.hr/~njovanov/caula/bucinjelic-epistula-adgerardum.html>. Az eredeti nyomtatvány: OSZK, App. H. 180.

²¹⁹ Budai követségéről Miklós a *Historia de bellis Gothorum* című művében számol be. A teljes kézirat tudtommal a mai napig kiadatlan. Részleteket közölt belőle: Giovanni MERCATI, *Opere minori*, IV, Città del Vaticano, Roma, 1937, 217–218. A Drakuláról szóló részt idézi: FRAKNÓI Vilmos, *Miklós, modrusi püspök élete, munkái és könyvtára*, MKSz, (V), 1897/1, 13.

²²⁰ VERENCICS Antal *Összes munkái*, I. kiad. SZALAY László, Pest, 1857, 126–127 (Monumenta Hungariae Historica, Scriptores II).

egy képet is közölt Münster a havaselvi vajdáról. Ezen azonban nem véreskezű Pilátusként, hanem konszolidált nyugat-európai városi patríciusként ábrázolta Drakulát.²²¹

24. ábra. Drakula Sebastian Münster *Cosmographiájában*

Ahogy az Oláh Miklóshoz kapcsolódó negatív kampány esetében, most is feltehetjük a kérdést: ismerte-e vajon Esterházy a fenti munkákat? A 18. század elején készült leltár szerint Esterházy Pál könyvei közt megvolt Münster, Bonfini és Callimachus fentebb említett műve is.²²² Verancsics művei kéziratban maradtak, de azért elég széles körben ismertek voltak. Arról nincs tudomásom, hogy Esterházy netán ismerte volna épp azt a munkáját (*De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpiniae*), melyben Verancsics Drakuláról írt. Ettől függetlenül, a fentiek alapján, biztosan állíthatom, hogy Esterháznak és munkatársának, Ritternek bőséges anyag állt rendelkezésére ahhoz, hogy a Drakula-, Oláh-, Hunyadi- és Esterházy-család összerokonítását elvégezhesse.

²²¹ A német kiadásban: Sebastian MÜNSTER, *Cosmographia*, Basel, 1544, IV. könyv, Von der Siebenbürg regierung című fejezet. A latin kiadás: *Cosmographia*, Basilaë, 1550, 920. Vö. Antonii BONFINII, *Rerum Ungaricarum decades tres nunc demum industria Martini Brenneri [...] in lucem aeditae*, Basilaë, 1543, 533.

²²² *Lesestoffe in Westungarn. II. Kőszeg (Güns), Rust (Ruszt), Eisenstadt (Kismarton), Forchtenstein (Fraknó), 1535–1740.* Hrsg. Tibor GRÜLL, Katalin KEVEHÁZI, Károly KOKAS, István MONOK, Péter ÖTVÖS, Harald PRICKLER, Scriptum Kft., Szeged, 1996, 163, 170, 174 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 18/2).

II.7. EPILOGUS

Miért volt szüksége Esterháznak Drakulára? A család már szilárd lábakon állt, nem volt szükséges fiktív rokoni kapcsolatokat keresni. Ennek ellenére a fraknoi ősgalériától a *Torphaeumon* át a *Simulacrum*ig minden erről szólt. A 17. század végén Drakulának akkora hírértéke lehetett, mégpedig pozitív, hogy érdemes volt az ősök közé bevenni. Az igazi tét azonban, véleményem szerint, nem Drakulával, hanem a Hunyadiakkal való rokonság kimutatása volt.

A 16–17. századi Mátyás-kultusz monografikus feldolgozásával ugyan még adós irodalomtörténet-írásunk, de annyi már most megállapítható, hogy a 17. század második felében Mátyás megítélése minden vitán felül állt, és egyértelműen pozitív volt.²²³ Mivel ő volt a független „Nagy-Magyarország” utolsó jelentős uralkodója, ezért alakja a romlás századában fényesebben csillogott, mint valaha. Mindenki őt tekintette imitálандó példaképnek, és az ő nyomdokaiba szeretett volna lépni. Nyugat-dunántúli viszonylatban elég csak Zrínyi Mátyás-elmékedéseire, valamint a Batthyányak Mátyás-kultuszára utalni, mely a rohonci ősgaléria képein, valamint a Batthyányak családi ereklyéjeként fennmaradt ún. Mátyás-pohárban nyilvánult meg leginkább.²²⁴

Természetesen az Esterházyak körében is vannak jelei a Mátyás-kultusznak. A család gyűjteményében fennmaradt egy Mátyás-mellszobor és egy Mátyás-lovasportré, amit még Esterházy Miklós szerzett be. Ez utóbbi egyébként nem más, mint a római Campo dei Fiorin egykor található Mátyás-freskó másolata. Rómában a Campo dei Fiori és a Via del Pellegrino sarkán lévő háznak a térre néző homlokzatán egykor fal-festmény volt Mátyás lovas arcképével. A festmény azóta megsemmisült. Egy rajzmásolata a Bibliotheca Vaticanában található (Cod. Barberini. Lat. 4423. fol. 75.). Csak nemrég derült ki, hogy a másik másolat a fraknoi kastély képcsarnokában található. Azt a jövőbeni kutatásoknak kell kideríteni, hogy mikor készült pontosan az Esterházy-féle másolat és hogyan jutott Esterházy Miklós birtokába.²²⁵

²²³ Lásd Tringli István előadását: *A Mátyás-kép a történetírásban*, Történelemtanárok Egylete, Kossuth Klub, 2008. október 4. Figyelemre méltó kísérlet ez irányba még: Amadeo Di FRANCESCO, *Divagazioni sul mito di Mattia Corvino nella letteratura ungherese (sec. XV-XVII)*, *Ethnographica et Folkloristica Carpathica* (17), 2012/35, 96–136.

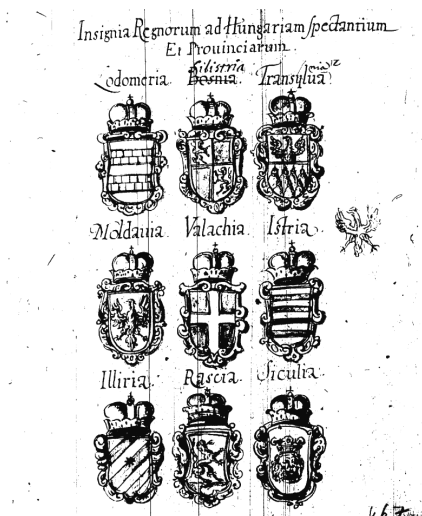
²²⁴ BUZÁSI Enikő, *Aktualitás és történeti hagyomány a 17. század végén. A Mátyás-kultusz a Batthyányak családi reprezentációjában*, *Művészettörténeti Értesítő* (56), 2007/1, 123–128.

²²⁵ BALOGH Jolán, *Mátyás király arcképei in Mátyás király emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára*, I, szerk. LUKINICH Imre, Budapest, 1940, 483, 496–498; Pócs Dániel, *L'affresco di Mattia Corvino a Campo de' Fiori. Quesiti stilistici e iconografici*, *Arte Lombarda* (139), 2003/3, 101–109; uő, *Mátyás király elpusztult freskója Rómában in Mi végre a tudomány?* MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004, 85–112 (Fiatal Kutatók Fóruma 1); Ginevra BENTIVOGLIO, *Il „monumento equestre” di Mattia Corvino attribuito al Mantegna dipinto su una facciata in via del Pellegrino a Roma*, *Quaderni del Dipartimento Patrimonio Architettónico e Urbanistico* (18), 2008–2009, 35–36, 105–110. A fraknoi kép első közlői és ismertetői: Stefan KÖRNER, Margit KOPP, *Die Bilderwelten des Fürsten Paul I. Esterházy. Gemälde und Bildprogramme in „Ez világ, mint egy kert...”*, i. m., 218. Köszönöm Szentmártoni Szabó Gézának, hogy értékes észrevételeit a kép történetével kapcsolatban megosztotta velem.

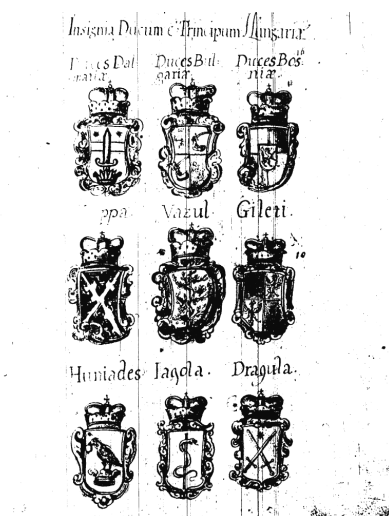

25. ábra. A Campo dei Fiorin lévő freskóról készült Mátyás-kép a fraknói képtárban

A *Trophaeum* és a *Simulacrum* nem más, mint egy fiktív Nagy-Magyarország leírása: az ország nemeseinek genealógiájával és címereivel, valamint a társországok címereinek bemutatásával. Esterházy felépített magának egy virtuális Magyar Királyságot, a hozzá tartozó provinciákkal (Moldva, Oláhország, Istria, Illyria, Siculia, Lodomeria stb.) együtt.

26. ábra. Moldva és Havasalföld fiktív címere a *Simulacrum*ban: MOL P 125, Vegyes iratok, 1172. cím, 11903. sz. fol. 467.

27. ábra. Drakula fiktív címere: uo. fol. 473.

El is készítette ezen országok és uralkodók, többnyire fiktív, címereit. (Ilyen Oláhország és Drakula címere is.) A Mátyás-kultusz minden bizonnyal e hajdan volt Magyarország utáni nosztalgiát szimbolizálta.

Ahogy Esterházy Pál az aktív politikai életből nádorrá választása után egyre inkább kiszorult, úgy vetette bele magát egyre nagyobb intenzitással a mecénatúrába, a vallássosságba, az irodalomba, a zenébe és a fiktív család- és címertörténeti munkák megírásába. Írói és mecénási tevékenysége 1690–1711 között látványosan előretört, miközben, az ország politikai színterén, annak ellenére, hogy ő volt a nádor, szinte alig volt jelen. Persze folyamatosan tett olyan gesztusokat, amelyekkel politikai terveit és elképzeléseit szeretne volna kifejezésre juttatni. 1690-ben új oltárt emeltetett a máriacelli kegyszobornak. „Máriacell ekkor már jó ideje a Habsburg birodalom legjelentősebb búcsújáróhelye, s Nagy Lajos király adománya és pártfogása óta magyar nemzeti zarándokhely is. Így, ha a kultusz középpontjában álló Madonna-szobornak Magyarországa *nádora* emel új oltárt, akkor – úgy tűnik – hogy ezzel, mint az ország legmagasabb közjogi méltósága (a vice-rex), Nagy Lajos király nyomába kívánt lépni, és az ő gesztusát kívánta megismételni” – írja Galavics Géza. 1691-ben a fraknoi vár udvarán elkészíttette saját lovas szobrát. „A szabadonálló lovas szobor az európai barokk művészetben királyok és fejedelmek rangjelző és reprezentáló monumentuma volt” – idézhetjük ugyan csak Galavics Gézát. A vármegyei felterjesztésekben nem palatinusnak, hanem vice-rexnek titulálják.²²⁶ A *Trophaeum* a magyar és az európai uralkodócsaládokkal való rokonságot volt hivatott igazolni. A *Simulacrum* azoknak az uralkodócsaládoknak és országoknak a felsorolása, amelyek valaha a Magyar Koronához tartoztak. Mi ez, ha

²²⁶ GALAVICS Géza, *A mecénás Esterházy Pál*, Művészettörténeti Értesítő (XXXVII), 1988/3–4, 149, 152. A lovas szoborról lásd még Ács Pál, *Sárkányölő a csodakabinetben. Kuriozitás és hőskultusz Esterházy Pál „Egy csudálatos ének” című versében* in *Identitás és kultúra a török hódoltság korában*, szerk. Ács Pál, SZÉKELY Júlia, Balassi Kiadó, Budapest, 2012, 275.

nem megannyi finom utalás a művészeti fikció eszközeivel arra, hogy Esterházy titkon a nádori jogkör bővítését szerette volna elérni? Bizonyosan nem a független Magyar Királyság (melyben netán ő lenne a király) visszaállításában reménykedett. De abban igen, hogy alkirályként (vice-rex) uralkodhatna Magyarország fölött. Erre utal a *Simulacrum* címlapképe is.

28. ábra. A *Simulacrum* címlapképe: MOL, P 125, Vegyes iratok, 1172. cím, 11903. sz. fol. 1.

Az oroszlánok által vontatott diadalszekéren Germania ül, mellette, lovát vezetve, Pannónia lépdél, az Esterházyak címerével a kezében. Habár mindék nőalak fején korona látható, azért a kép elrendezése alapján Pannónia alárendeltebb helyzetben van. Talán a Habsburg Monarchia keretein belül működő Mohács előtti Magyar Királyság visszaállításában reménykedett Esterházy, melyet nem egy nádor, hanem egy alkirály kormányozna? Ezeknek az elképzeléseknek 1690 után valójában semmi realitása nem volt. Egyébként is, mint említettem, Esterházy egyre inkább kiszorult a politikai életből: a törökellenes harcokban nem vett részt (még Buda visszafoglalásánál sem volt ott); az ország új berendezkedésének tervét felvázoló emlékiratára (1688. április 3.) a bécsi udvar még csak nem is válaszolt, a rendek képviselői által Pozsonyban összeállított ún. *Magyar Einrichtungswerkre* (1688. szeptember 13–23.) azonban igen;²²⁷ sem a Thököly-, sem a Rákóczi-féle szabadságharchoz köthető mozgalmakban (se pró, se kontra) nem

²²⁷ IVÁNYI Emma, *Esterházy Pál nádor és a magyar rendek tervezete az ország új berendezésével kapcsolatban*, Levéltári Közlemények (42), 1971/1, 138–161. Esterházy tervezetének kiadása és legújabb elemzése: *Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn (1688–1690)*, Hrsg. János KALMÁR, János J. VARGA, Stuttgart, 2010, 231–311. (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa. Band 39 – Quellen – Band I.)

vett részt. „Esterházy Pál számára a művészet valahol mindig *menedéket* jelentett” – írta Galavics Géza.²²⁸ De nemcsak a művészet, hanem a fiktív család- és ország-címergyártás is. És ha a valóságban nem lehetett a törököktől visszafoglalt régi Magyar Királyság és társországainak alkirálya, a *Trophaeumban* és a *Simulacrumban* teremtett magának egy fiktív királyságot, fiktív uralkodócsaláddal együtt, melyben mesebeli királyfiként szabadon uralkodhatott. Vajon mindez csupán véletlen, vagy tipikus 17. századi magyar jelenséggel állunk szemben? Hisz egyik legkiválóbb politikusunk és hadvezérünk esetében is valami hasonlóval van dolgunk. Természetesen Zrínyi Miklósról gondolok, aki élete vége felé szintén a költészetbe menekült: az eposz törvényei szerint szeretett volna cselekedni a katonai színtéren is, hogy mártírrá válhasson. Igaz, erről vita van had- és irodalomtörténészeink között.²²⁹ Zrínyi sorsa tragikomikusra sikeredett. Esterházy Páltól távol állt az eposzi mártír hősszerep. És az általa választott stratégia sikeresebb is volt, mint Zrínyié. Mert nemcsak a maga teremtette fiktív országában, fiktív ősei közt, hanem a valóságban is (még ha a politikától visszavonultan is) békésen uralkodott majd 78 éves koráig.

²²⁸ GALAVICS, A mecénás Esterházy Pál, i. m., 159.

²²⁹ BENE Sándor, *A hír és a közvélemény koncepciójának formálódása Zrínyi Miklós műveiben*, Irodalomtörténeti Közlemények (100), 1996/3, 369–394; PERJÉS Géza, *Az interdiszciplinaritás védelmében. Vita Bene Sándorral*, Hadtörténelmi Közlemények (110), 1997/4, 797–813. Lásd még részben Ács Pál, *A „helyettes áldozat” allegóriái a Zrínyiász kilencedik énekében*, in *A magyar irodalom története*, I., szerk. JANKOVITS László, ORLOVSZKY Géza, Gondolat Kiadó, Budapest, 2007, 438–446.

RÖVIDÍTÉSEK

DRH = *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, ed. de Ștefan ȘTEFĂNESCU, Olimpia DIACONESCU, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972–1981.

EK = Egyetemi Könyvtár (Budapest)

ItK = Irodalomtörténeti Közlemények

MKSz = Magyar Könyvszemle

SMIM = Studii și Materiale de Istorie Medie

MNL, MOL = Magyar Nemzeti Levéltár, Magyar Országos Levéltár

NÉVMUTATÓ

- Ács Pál 32, 59, 61, 72, 94, 96
Adorno, Marietta Vallagra 39
Alano, Giornando 9
Alexandrescu, Mihai 9
Alexandru cel Bun 46
Alexandru II. Mircea 46
Alexandru, Nicolae 11
Almási Gábor 16, 44, 71, 83–85
Almási Tibor 44
Andea, Avram 47
Andreescu, Ștefan 12, 39, 42, 47, 73
Anna (Vlaicu lánya) 11
I. Apafi Mihály 34
Arany János 36
Ardelean, Ion 9
Arimia, Vasile 9
Armbruster, Adolf 17, 32
Árpád (honfoglaló magyar vezér) 30
Attila (hun király) 30, 33, 35, 52–59,
63–64, 75–76
Ayrer, Max 73
Bader, Erwin 12
Bogoslavić, Andrea 39, 46–47
Bakács Margit 81
Baksić, Petrus 45–46
Balassi János 58
Balassi Menyhért 84, 85
Balázs Mihály 85
Balogh Jolán 92
Bán Imre 57
Barbu, Violeta 66
Barta Gábor 16
Basarab (havaslevi vajda) 11, 12
Basarab, Matei 13
Basarab, Neagoe 41
Bassola Péter 38
Báthory István 32, 51–53, 57–59, 61–67, 85
Báthory Kristóf 62
Báthory Zsigmond 9, 61
Bazylik, Ciprian 57–58
Beatrix (királynő) 17
Beck, Hieronymus von Leopoldsdorf
71–72, 90
Beheim, Michael 73
Békési Enikő 53
Bellus Ibolya 53
Benda Kálmán 47
Bene Sándor 79, 96
Bentivoglio, Ginevra 92
Berindei, Mihnea 65
Bethlen Farkas 34, 62
Bethlen Gábor 28, 81
Bielski, Joachim 32, 58
Bielski, Martin 31–32, 48, 61
Birnbäum, Marianna D. 54
Bitskey István 58–59, 61, 63
Blazsovich László Sz. 16
Bociognoli, Michele 90
Bodor András 62
Bogdan, Ioan 40, 43
Bóna György 40, 80
Bonfini, Antonio 15, 20–24, 29–31, 33,
36–43, 45, 48–50, 53, 55, 59, 62, 64,
67, 72, 78, 81, 87, 89–91
Bongars, Jacques 9
Bonici, Paolo 47
Bónis György 32
Bornemissza Péter 34, 85
Borzsák István 84
Brâncuș, Grigore 12
Brankovics György 34
Brătianu, Gheorghe Ion 13–14, 25
Brochiero, Stefano 9
Bruti, Bartolomeo 46–47, 66
Brutus János Mihály 62
Bubryák Orsolya 72

- Budai Ferenc 48
Bulbuocă, Sorin 46
Bulgaru, Dersca 9
Buzási Enikő 71, 75, 80, 92
Byzász (Bizánc alapítója) 14, 29
Călinescu, Gheorghe 39, 46
Callimachus, Experiens 18–20, 54–55, 90–91
Cantacuzino, Constantin 30–31, 33–35, 38
Carbo, Ludovicus 17
Catterina (II. Mihnea anyja) 45–46
Căzan, Ileana 25–26, 39
Cernovodeanu, Dan 25–28
Cernovodeanu, Paul 9
Chihaiia, Pavel 39–41
Chiorean, Ioan 34, 79
Cilli, Ulrich 21, 37, 73
Ciobanu, Mircea 11
Comenius, Jan Amos 13
Constantinus (római császár) 21
Corbea, Andrei 44
Cornides Dánieiel 23, 48
Cortesius, Alexander 19–20, 53
Corvinus János 17, 23
Corvinus, Messala 16, 20
Costin, Miron 24, 29–30, 36, 38
Curtius, Quintus 30
Cyngulus, Johannes 83
Czoma László 75
Csákó Judit 57
Csánki Dezső 23
Császár Kristóf 80
Császár Orsolya 75
Csolnakosi Szaniszló 23
Csorba Tibor 51–52, 57, 63
Csoron Anna 81
Dám László 52
Dascăl, Simion 31, 34
Deér József 11, 57
Dersffy Ferenc 75
Dersffy Orsolya 75
di Francesco, Amadeo 57, 86, 92
di Francesco, Simone 52, 63
Diaconescu, Marius 23
Dima-Drăgan, Corneliu 34
Długosz, Jan 48–49, 61, 63
Dobó Klára 11
Dosoftei 65
Drabik, Mikulaš 13
Dracea, Armașul 42
Drăgan, Ioan 23
Dragomir, Constantin 29
Dragoș vajda 24, 30–31
Drakula (III. Vlad) 40–45, 71–76, 78–79, 81–83, 86, 88–92
Dudith András 71, 84, 86
Dzsem (oszmán herceg) 18, 54, 94
Ebendorfer, Thomas 73
Eco, Umberto 16
Elekes Lajos 11, 23
Elian, Alexandru 13
Engel Pál 23
Erdélyi Gabriella 83
Érszegi Géza 73
Esterházy Miklós 29, 80, 92
Esterházy Pál 71, 75–82, 86–87, 91–96
Eusztathiosz 9
Eutropius 30
Fazekas István 75–76, 81
Fedeles Tamás 44
I. Ferdinánd (német-római császár) 81, 82
II. Ferdinánd (főherceg) 88
Fermedžin, Eusebius 46
Fest Sándor 37, 38
Firdauszi 36
Fischer-Galați, Ștefan 12
Flaccus (római hadvezér) 16–17
Fodor Pál 54
Fontius, Bartholomeus 17
Forgách Ferenc 84–86
Forgách Zsigmond 28
Foucault, Michel 16
Főgel József 19
Fraknói Vilmos 90
Franck, Valentin 26–28

- Frangepán Anna (Zluny) 80
 II. Frigyes (német-római császár) 54
 III. Frigyes (német-római császár) 18, 20
 Fugger, Georg 39
 IV. Fülöp (francia király) 10
 Galántai Erzsébet 16
 Gáldi László 11, 33, 65
 Gane, Constantin 46
 Gardenal, Gianna 53
 Garfagnini, Gian Carlo 19, 54
 Gavriil (szerzetes) 41
 Gebei Sándor 62
 Geréb József 37
 Geréb László 89
 Gerézdi Rabán 53
 XV. Gergely pápa 39
 Giovio, Paolo 56
 Giurescu, Dinu C. 12
 Gorecki, Leonard 65
 Gömöri György 49, 51, 58
 Graecinus, Pomponius Flaccus 17
 Greceanu, Radu 38
 Grüll Tibor 91
 Guagnini, Alessandro 32
 Gyulaffy Zsuzsanna 81
 Gyulai Márton 66
 Hadik András 23
 Hasdeu, Bogdan-Petriceicu 10, 12
 Hausner Gábor 81
 Hegyi Ádám 81
 Heidenstein, Reinhold 61
 Helena (bizánci hercegnő) 36, 77–78
 Heltai Gáspár 20–23, 29, 30, 34, 36–37,
 58–59, 78, 86–87
 Heraklész 37
 Hermmandt, Jacob 75
 Hérodotosz 37
 Hessky Regina 38
 Hoffmann, Johann Jacob 75
 Holban, Maria 9, 47
 Homonnai György 28
 Hopp Lajos 48, 52–53, 62, 65–66
 Horn Ildikó 62–63
 Hubay Ilona 73
 Hunyadi János 15–23, 29–30, 33, 36,
 40–41, 43, 48–49, 58, 61, 79, 83, 87
 Hunyadi Mária 40
 Hunyadi Marina 40
 Hurmuzaki, Eudoxiu 39–40
 Huszár Barbara 79
 Huszti József 18
 I. Tóth Zoltán 63
 Iglói Endre 41
 Ilieș, Aurora 34
 Imre Mihály 58
 Ioan Potcoavă 65
 Ion Vodă cel Cumplit 65
 Ionescu-Gion, Gheroghe 27
 Ipolyi Arnold 40
 Istratie (logothét) 30
 IV. István Uros Dusán 11
 V. István Uros 11
 Istvánffy Miklós 9, 34, 84, 86
 Iván III. cár 41
 Iványi Emma 95
 Ivireanul, Antim 38
 Izabella (magyar királynő) 81
 Jagelló Anna 63
 Jakab (szerzetes) 73
 Jakó Klára 31, 34
 Jankovics József 18, 32
 Jankovits László 72, 96
 Jászay Magda 55
 Jelić, Ilia 37
 Jordanes 54
 Jung Károly 36–37
 Káldi György 34
 Kalmár János 95
 Karácsonyi Béla 57
 Karácsonyi János 82
 Kardos Tibor 18, 54, 89
 Karelevskij, Chiril 66
 Kármán Gábor 13
 Károly Róbert 11–12
 Kartal Zsuzsa 17
 Kazinczy Ferenc 48

- Kemény József 84
Keveházi Katalin 91
Király Albert 9
Király Péter 61, 63
Kiss Farkas Gábor 16
Klaniczay Tibor 81
Klára (Al. Nicolae felesége) 46
Klein, Konrad 73–74, 88
Kochanowski, Jan 48, 50–53, 57, 59, 61, 63, 65, 67
Kokas Károly 91
Komáromy András 82
Konieczpolski, Stanisław 40
I. Konrád (mazóviai herceg) 49, 50
Kopp Margit 92
Kovács András 40, 82
Kovács Péter E. 41, 54
Kovács Sándor Iván 87
Kovács Sándor V. 18
Kovacsóczy Farkas 9, 31–32, 40, 59, 84–85
Kowalewski, Thaddeus 54
Kozárvári Mátyás 59
Körner, Stefan 92
Kőszeghy Péter 32
Kraśinski, Jacob Corvin 49
Kraśinski, Jerzy 65
Kriebel János 48
Kristó Gyula 53
Kromer, Martin 48–49, 61
Kruppa Tamás 34, 47, 62
Kubinyi András 41, 44, 54
Kulcsár Margit 22
Kulcsár Péter 15–17, 20, 22–23, 33, 40, 54–55, 57, 59, 62, 86–87, 89
Künig, Jan 66
II. Lajos (magyar király) 58
Lajti István 36
Lázárevics István 36
Leszczyński, Rafał 60
Lichońska, Irmina 90
Ligaridis, Paiszie 13–14, 24, 29–30, 36, 38
Lipinewska, Elżbieta 65
Listi Ferenc 81
Listi István 81
Listi János 81, 85, 87
Livius, Titus 15
Lombardi, Paladi Pietro 15
Lorántffy Zsuzsanna 34
Luca, Cristian 46
Luccari, Giacomo Pietro di 9–11, 13, 29, 46
Lukinich Imre 23, 92
Lupescu, Radu 23
Lupu, Vasile 13, 65
Luxemburgi Zsigmond 78
Mágocsy Ferenc 75, 80
Mályusz Elemér 54
Mamsila (Manzila, Mânzea) 40
Mančić, Gabriel 45–46
Margaréta (Negru vajda felesége) 46
Masi, Gianluca 46
Mátyás I. (Hunyadi) 15–20, 31, 33, 38, 41, 43–44, 48–49, 53–59, 61–63, 66, 72, 75, 79, 81–90, 92–93
II. Mehemed (szultán) 53
Melanchton, Philipp 63
Mercati, Giovanni 90
Merényi Lajos 81
Mezey László 89
Miechow, Maciej 60–61, 63
Mihály vajda 9, 26, 29, 36–37
Mihnea cel Rău 39–42, 45, 82
II. Mihnea 39, 45–46
III. Mihnea 13
Mikó Árpád 53, 71–72
I. Miksa (német-római császár) 84
II. Miksa (német-római császár) 40, 52, 63, 82
Minetti, Arghira 47
Mircea cel Bătrân 25
Mircea, Alexandru 11
Miskolczy Ambrus 43–44, 89
Misley Pál 41
Molard, Johannes 29
Monok István 15, 81–82, 86, 91
Morzsinai Erzsébet 22–23, 79, 87

- Morzsinai Ferenc 23
 Morzsinai Gáspár 22
 Movilă, Gavril 66
 Movilă, Moise 65
 Mózes Huba 81
 Munteanu, Vlahul 13–14, 29
 II. Murád (oszmán szultán) 10
 Muraközy Gyula 15
 Mureșanu, Camil 11, 23
 Murgul, Dan 10
 Mușat, Mircea 9
 Musina, Sztoján 23
 Mutius, Porsenna 66
 Mutius, Scevola 66
 Münster, Sebastian 90
 Nádasdy Tamás 80
 Nagy Iván 23
 Nagy Lajos (magyar király) 11, 61–62, 94
 Nagy László 61
 Nagy László Kálmán 63
 Neagoe, Manole 12
 Neagu, Cristina 86
 Negru vajda 9–13, 24–25, 29–30, 35–37, 45–46
 Németh S. Katalin 58
 Niccolò di Modrussa 90
 Nicodim (szerzetes) 12
 Nifon (pátriárka) 41
 Nyáry Krisztina 80
 Okoński, Szymon 51, 66
 Oláh István 79
 Oláh Lukrécia 81
 Oláh Máté 81
 Oláh Miklós 40–41, 43, 45, 48, 54, 57–58, 67, 75, 79–86, 91
 Oláh Orsolya 80
 Oláh Tamás 81
 Oláhcsászár Miklós 80
 Olar, Ovidiu 13
 Olasz Sándor 60
 Ombozy György 23
 Onciul, Dimitrie 12
 Oppelini László 11
 Orlovsky Géza 81
 Ovidius, Publius Naso 16–17, 31
 Ötvös Péter 91
 Pajorin Klára 19
 II. Pál pápa 53
 Pall, Francisc 13
 Pályi András 52
 Panaitescu, Petre P. 24
 Pannonius, Janus 17–18, 33, 40, 53, 72, 81, 89
 Papiu-Ilarian, Alexandru 65
 Papp Géza 65
 Paprocki, Bartosz 49–52, 65, 67
 Paszkovszki, Martin 32
 Pataki Josif 23
 Pătrașcu cel Bun 29
 Pătrașcu, Mihai 28
 Pătrașcu, Nicolae 9, 26–29, 38
 Păun, Radu G. 13
 Pázmány Péter 28
 Pecican, Ovidiu 10, 12
 Perger, Richard 81
 Perjés Géza 96
 Pesty Frigyes 23
 Péter Katalin 80
 Peters, Walter 73
 Petneházi Gábor 84
 Petneki Áron 60
 Piccolomini, Aeneas Sylvio 17, 72–73
 Pippidi, Andrei 10, 24, 46–47
 Pirnát Antal 84
 Pócs Dániel 92
 Pokorny, Erwin 44, 71, 74, 88
 Pongrácz György 41
 Pop, Ioan-Aurel 1–12, 16
 Popescu, Radu 29–30, 36
 Popișteanu, Ioan 39
 Possevino, Antonio 66–67
 Prickles, Harald 91
 Pseudo-Brocardus 9–10
 Ptolemaiosz 9
 Rab Justus 66
 Radu cel Frumos 41

- Radu cel Mare 25, 41
I. Radu (Radu Negru), 11–12
Radu, Mihnea 39, 47, 66
Radu, Șerban Basarab 26–29
Ransanus, Petrus 15–17, 20, 50
Răpeanu, Valeriu 13
Rázsó Gyula 19
Reusner, Nicolaus 9
Révész Éva 44
Ring Éva 60
Ritoók Zsigmondné 84–85
Ritoókné Szalay Ágnes 40
Róna-Tas András 53
Rózsa György 75
II. Rudolf (német-római császár) 39
Rusu, Adrian Andrei 23
Sacerdoțeanu, Aurel 10, 12
Salvaresso, Ecaterina 46
Scepperus, Cornelius 40
Șchiopul, Petru 39, 46–47, 65–66
Sélyei Balog István 34
Șetfănescu, Ștefan 11, 97
Sforza, Bianca 17, 63
Simon Melinda 81
Șincai, Gheorghe 23
Ślaski, Jan 52–53, 62, 65
Ślepowron, Wratislaus de 49
Snopek, Jerzy 65
Spychata, Lesław 57
Stănculescu, Ileana 13
Ștefan (szerzetes) 10
Ștefănescu, Laurențiu 12
Stimmer, Tobias 56
Stoide, C. A. 43–44
Strykowski, Macej 32
Święcicki, Jędrzej 49
Szabados György 44
Szabó András 85
Szabó Péter 61
Szádeczky Lajos 62
Szalay László 90
Szamosközy István 31–33, 61
Szathmárnémeti Mihály 34
Szegedi Edit 58
Székely János 41
Székely Júlia 94
Székely Tamás 41
Szelestei N. László 81
Szenczi Molnár Albert 34, 65
Szent Adalbert 78
Szent András 73–74
Szent Erzsébet (árpádházi) 45
Szent Jeromos 19
Szent Oszvald 37
Szent Pál (remete) 19
Szente Bálint 81
Szentiványi Márton 22
Szentmártoni Szabó Géza 92
Szentpétery Imre 57
Szepessy Tibor 84
Szibinyáni Jank 36
Szigeti József 85
Szilágyi Jusstina 44
Szilágyi Mihály 61
Szkender pasa 28
Szokolay Katalin 63
Szörényi László 18–19, 33, 53–55, 59, 75, 77
Szucki, Lech 84
Szuda 9
Tandori Dezső 52
Tapolcai László 49
Taranowski, Andrej 9
Tarnói László 38
Tazbir, Janusz 60
Teczynski, Andrzej 61
Téglássy Imre 40
Teleki József 23
Teoteoi, Tudor 13
Thuróczy János 53–55, 86–87
Thurzó György 28
Toldy Ferenc 62
Tomasius, Petrus de 43
Tonk Sándor 79
Toppeltinus, Laurentius 30, 33
Tóth István 84
Tóth István György 46

- Traianus császár 30
Tranquillus, Andronicus 83
Trepka, Walerian Nekada 60
Tusor Péter 83
Tüdős S. Kinga 66
Uchański, Jakub 61
II. Ulászló 53
Ulewicz, Tadeusz 60–61
Ulrich Attila 52
Uncius Leonhardus 58–59
V. Urbán pápa 11, 46
Ureche, Grigore 30–31
V. Molnár László 19
Vajk, Buthi 36
Valerius, Marcus 15
Valkai András 53
Varga Imre 82
Varga J. János 95
Varjas Béla 59, 86
Varjas Béla 86
Vayer Lajos 55
Verancsics Antal 90
Veress Endre 23, 25, 28, 66
Verő Mária 72
Veveli, Battista 47
Vitezović, Pavao Ritter 75
Vízkelety András 38
Vlaicu (havaselvi vajda) 9, 11–12, 46
W. Salgó Ágnes 73
Waldapfel József 58
Walther, Balthasar 9
Warszewicki, Krzystoff 63, 66
Warszewicki, Stanislaw 66
Weintraub, Wiktor 53
Xenopol, Alexandru D. 10, 12
Zamojsky, Jan 51
Zamoyski, Toma 40
Zoltán András 41, 57–58
Zrínyi Miklós (1508–1566) 58
Zrínyi Miklós (1620–1664) 87, 92, 96
Zvara Edina 81–82
Zsámboky János 15–16, 40, 43, 49, 55,
81, 85

A 16. század végi Lengyelországban számos család (Korwin, Kochanowski, Krasinski stb.) az ókori római Corvinus családban vélte felfedezni őseit. A lengyel Corvinus-hagyomány a Báthory István környezetében tevékenykedő humanistáknak, főleg Bartosz Paprockinak köszönhetően igazi kultusszá fejlődött. Mintául természetesen a Bonfini által már közel egy évszázaddal korábban megalkotott legenda szolgált, mely szerint a Hunyadi család szintén az ókori Corvinusoktól eredezteti magát. Lengyelországból a katolikus misszionáriusok a román vajdaságokba is exportálták a Corvinus-kultuszt, így a 16–17. század fordulóján néhány moldvai és havasalföldi vajda is (Petru Țchiopul, Radu Mihnea) Corvinusnak kezdte magát nevezni. Az éles szemű humanisták azt is felfedezték, hogy a Mihnea családot, Drakula vajda révén valóban rokoni szálak fűzik Mátyás királyhoz. Később nem kisebb személyiség, mint Esterházy Pál, Magyarország nádora derítette ki magáról alapos filológiai nyomozás révén, hogy Oláh Miklós érsek révén – igaz csak fiktív, de általa reálisnak hitt – rokonságban áll úgy Drakula vajda, mint Mátyás király családjával.

Europica Varietas

A könyv e fiktív és reális genealógiagyártás rejtelseibe vezeti be az Olvasót, megpróbálván fényt deríteni arra, hogy miként használták a 16–17. századi magyar, lengyel és román értelmiségiek és főurak Mátyás király kultuszát saját politikai törekvéseik és társadalmi reprezentációik alakításában.

ISBN 978-963-284-567-8

9 789632 845678